T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BOLŞEVİK İHTİLALİ'NİN İDİL URAL'DA YAYILMASI ve MOLLANUR VAHİTOV (1885-1918)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cihat CÜREBAL

Tarih Anabilim Dalı

Genel Türk Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsmail TÜRKOĞLU

HAZİRAN 2021

Desteğini ve sevgisini üzerimden
hiçbir zaman eksik etmeyen
sevgili annem Şaziye Cürebal için…

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

BOLŞEVİK İHTİLALİ'NİN İDİL URAL'DA YAYILMASI ve MOLLANUR VAHİTOV (1885-1918)

ÖZET

Rusya'nın son yüzyılını şekillendiren iki önemli devrim 1917 yılında gerçekleşti. Şubat Devrimi'yle Çarlık rejimi ve Romanov Hanedanı yıkıldı ve acil reformlarla birlikte demokratik seçimleri gerçekleştirmek üzere görevlendirilen Geçici Hükümet koalisyonu kuruldu. Bu hükümetin karşısında da Petrograd İşçi, Köylü ve Asker Temsilcileri Sovyeti yönetim erkinin diğer tarafını oluşturdu. Ancak Geçici Hükümet'in hem acil reformları ertelemesi hem de I. Dünya Savaşı'na devam etme kararı, barış vaadi üzerinden propaganda ve ajitasyon yürüten Bolşeviklerin işçi ve askerler üzerindeki etkisini güçlendirdi.

Bu sırada Ceditçiliğin siyasileşmesi neticesinde Rusya Müslümanları hukuki, kültürel ve siyasi hakların nasıl elde edileceğini tartıştıkları (en büyüğü 1-11 Mayıs 1917 tarihinde gerçekleştirilen) bir dizi kongre düzenlediler. Rusya'nın mevcut politik ikliminden etkilenen Müslümanlarda da farklı politik görüşler 1917 yılıyla birlikte belirginleşmeye başlamıştı.

Kökenleri (en etkin dönemini 1905 Devrimi ve sonrasında yaşayan) Ceditçi sosyalistlere dayanan Müslüman Sosyalist Komitesi (MSK), Nisan 1917'de kendisini Bolşevik olarak gören Mollanur Vahitov ve diğer Tatar sosyalist arkadaşları tarafından kuruldu. Mollanur Vahitov, Şubat Devrimi'nden Ekim Devrimi'ne kadar Müslümanları "sosyalizm bayrağı altında toplamaya" çalıştı ve kısa sürede Müslüman proletaryanın lideri konumuna yükseldi. Ekim Devrimi'nin Kazan'da gerçekleşmesinde rol oynadı. Kurucu Meclis'e delege olarak seçildi ve Petrograd'a gitti. Petrograd'ta iken Bolşeviklerin ulus sorununa yönelik politikalarını belirlediği NARKOMNATS'a bağlı olarak Ocak 1918'de oluşturulan İç Rusya ve Sibirya Müslüman İşleri Komiserliği'nin (MUSKOM) başına getirildi. MUSKOM, Mollanur Vahitov'un başkanlığında kurum özerkliğinin sınırlarını sonuna kadar zorladı ve İdil Ural bölgesini kendisine bağlı komiserliklerle donattı. Mollanur Vahitov, MUSKOM başkanlığı süresince ilk Müslüman Kızıl birliklerini düzenledi ve ilk Müslüman Komünist Partisi'nin zeminini hazırladı. Bu ve diğer faaliyetleriyle birlikte Bolşeviklerin İdil Ural'da güçlenmesini ve devrimin sürekliliğini sağladı. Bu sırada Tatar liberal-milliyetçi siyasetiyle de mücalede eden Mollanur Vahitov, 1918 baharında "doğu devrimi" yolunda ilk adım olarak gördüğü Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti projesini Bolşeviklere kabul ettirdi. Bu devlet projesi dahil diğer tüm faaliyetler Beyazlara karşı 1918 yazında şiddetlenen iç savaşla sekteye uğradı. Mollanur Vahitov, Ağustos 1918'de Kazan'ı Çekoslovak Lejyonu'na karşı savunurken yakalandı ve bir süre sonra idam edildi.

Mollanur Vahitov'un kısa süren politik hayatına rağmen kurduğu siyaset ve vizyon sayesinde Bolşevikler, İdil Ural bölgesinde devrimlerini yayma ve güçlendirme olanağı elde ettiler. Tatar ve Başkurt olmak üzere 1920 yılında iki Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu ve Tatarların asırlık ulusal özlemleri bir nebze dinmiş

oldu. Tatar ve Başkurt olmak üzere iki ayrı devletin kurulması her ne kadar Mollanur Vahitov'un uzun vadeli idealine ve planlarına uymasa da bu devletlerin meydana gelmesinde Vahitov'un İdil Ural'da oluşturduğu politik zemin etkili oldu.

Anahtar Kelimeler: Mollanur Vahitov, Müslüman Sosyalist Komitesi, Bolşevik İhtilali, NARKOMNATS, Sovyet Rusya, XX. Yüzyıl.

MOLLANUR VAKHITOV (1885-1918) and THE SPREAD OF THE BOLSHEVIK REVOLUTION in VOLGA URAL

SUMMARY

The year 1917 was a year of two important revolutions that shaped Russia's last century. With the February Revolution, the Tsarist Regime and the Romanov Dynasty were destroyed. Subsequently, a Russian Provisional Government coalition tasked with carrying out emergency reforms and democratic elections was established. Opposite this government, the Petrograd Soviet of Workers' and Soldiers' Deputies formed the other side of the ruling power. However, both the Provisional Government's postponement of immediate reforms and decision to continue World War I caused its popularity to decline. It strengthened the Bolsheviks who promised peace.

Meanwhile, because of the politicization of Jadidism, Russian Muslims held a series of congresses (the largest of which was held on 1-11 May 1917), where they discussed how to obtain legal, cultural, and political rights from Russian's new regime. In 1917, different political views also became apparent among Russian Muslims, who were affected by the current political situation of Russia.

The Muslim Socialist Committee (MSC), originated in the rank of socialist jadidist (who lived its most active period in the 1905 revolution and afterwards), was founded in April 1917 by (Bolshevik) Mollanur Vakhitov and other Tatar socialists. Mollanur Vakhitov tried to "gather Muslims under the banner of socialism" from the February Revolution to the October Revolution and soon became the leader of the Muslim proletariat. He played active role in October Revolution happened in Kazan. He also was elected as a delegate to the Constituent Assembly when to Petrograd. While in Petrograd, he was appointed as the head of the Central Commissariat of Muslim Affairs in Inner Russia and Siberia (MUSKOM), which was established in January 1918 (under the NARKOMNATS). Under the chairmanship of Mollanur Vakhitov, MUSKOM pushed the limits of institutional autonomy to the fullest. He organized the Volga Ural region with commissariats affiliated with MUSKOM.

Founded the first Muslim Red Army battalions and prepared the political ground for the first Muslim Communist Party. It ensured the strengthening of the Bolsheviks in Volga Ural and the spread of the revolution. Meanwhile, Mollanur Vakhitov proclaimed the Tatar-Bashkir Soviet Republic, which for saw as the first step towards the Eastern Revolution, in the spring of 1918. All other activities, including this soviet state project, were disrupted by the civil war against the Whites that began in the summer of 1918. Mollanur Vakhitov was also captured and executed in August 1918 while defending Kazan against the Czechoslovak Legion.

Despite Mollanur Vakhitov's short political life, the Bolsheviks had the opportunity to spread and strengthen their revolutions in the Volga Ural region. Thanks to his contributions and affords two separate Autonomous Soviet Socialist Republics, Tatar and Bashkir ASSR were proclaimed in 1920.

Keywords: Mollanur Vakhitov, Muslim Socialist Committee, Bolshevik' Revolution, NARKOMNATS, Soviet Russia, XX. Century.

ÖNSÖZ

Tarih lisans öğrenimim boyunca en çok ilgimi çeken dönem XIX. ve XX. yüzyılların Rusya'sı oldu. Genel Türk Tarihi alanından hocam İsmail Türkoğlu'nun Rusya Türkleri dersinde ise artık hangi alanda çalışmam gerektiğini anlamıştım. Şimal (Kuzey) Türkleri olarak da anılan Rusya Türklerine olan ilgimin araştırdıkça ve okudukça daha da arttığını fark ettim. O coğrafyada XIX. yüzyılla birlikte gelen değişim ve aydınlanma, Rusya Türklerinin de kendi aydın sınıfını yaratmasına sebebiyet vermiş, bu aydın sınıfı yüzyıllar süren Çarlık hakimiyetinden kurtuluşu, eğitim ve sosyal alandaki reformlarda bulmuştu. Bu reformların çözümlenmesi gerekliydi. Şüphesiz yüz yıllık bir süreç içerisinde Rusya Türkleri üzerine çok söz söylenmişti ama Ceditçilerin yüzyılın hemen başında yürüttüğü bu politik, hukuki ve kültürel mücadelenin tüm derinliği ve dinamikleriyle incelenmeye devam edilmesi gerektiği de ortadaydı. Bu yüzden tüm ilgimi buraya yoğunlaştırdım. Bu yoğunlaşma İsmail Türkoğlu hocamın yönlendirmesi sayesinde oldu. Yüksek lisansa başladığımda ise aldığım derslerin etkisiyle İdil (Volga) Tatarlarının XX. yüzyılın hemen başındaki tarihleriyle ilgili bir çalışma yürütmem gerektiğini anladım. Hocamla sohbetlerimiz ve fikir alışverişlerimiz neticesinde *Bolşevik İhtilali'nin İdil Ural'da Yayılması ve Mollanur Vahitov (1885-1918)* adlı bu tezi hazırlama kararı aldık.

Tez yazım sürecinde maddi ve manevi desteklerini üzerimden hiçbir zaman eksik etmeyen, bana rahat bir çalışma ortamı sunmak için çabalayan ve bu sürecin daha rahat geçmesini sağlayan aileme teşekkür ederim. Bu zorlu süreci atlatmamda büyük faydası dokunan, metinleri anlam ve şekil yönünden inceleyerek tezin oluşmasına katkı sunan, yıllardır bana desteğini ve sevgisini veren sevgili hayat yoldaşım Beyza Uzun'a da müteşekkirim. Rusça metinlerin Türkçe'ye çevrilmesinde yardımlarını hiçbir zaman eksik etmeyen arkadaşım Cavid Alihan'a teşekkür ederim. Ayrıca İngilizce özet metnini gramer ve anlam bakımından inceleyip eksiklerimi ve hatalarımı belirterek bana yardımcı olan Salih Cenk Özcan'a teşekkürü borç bilirim. Son olarak bu süreçte hem bana yeni ufuklar açtığı hem de konunun ince ayrıntılarında, kaynak belirlenmesinde ve tedarikinde yol gösterdiği için danışman hocam Prof. Dr. İsmail Türkoğlu'na teşekkür ederim.

Cihat CÜREBAL

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

ADK	**:** Askeri Devrimci Komite
bkz.	**:** bakınız
d.ad	**:** diğer ad, bilinen diğer adı
GARF	: Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (ГАРФ - Государственный архив Российской федерации)
KADET	**:** Anayasal Demokrat Parti
MK	**:** Müslüman Komitesi
MMAK	**:** Merkez Müslüman Askeri Komitesi (Merkez Musulman Harbi Heyeti)
MMSK	**:** Merkez Müslüman Sosyalist-Komünist Komitesi
MSK	**:** Müslüman Sosyalist Komitesi
MUSKOM	**:** İç Rusya Müslümanları Komiserliği / İç Rusya ve Sibirya Müslüman İşleri Komiserliği / Merkez Müslüman Komiserliği / Orta Tatar-Başkurt Komiserliği
NARKOMNATS	**:** Milletler Halk Komiserliği
POLİTBÜRO	**:** Politik Büro
REVKOM	**:** Devrim Komitesi
RSDİP	**:** Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi
SAVNARKOM	**:** Halk Komiserleri Sovyeti / Konseyi
SR	**:** Sosyalist Devrimci Parti
Vd	**:** ve diğerleri
Vde	**:** ve devamı

1. GİRİŞ

1.1 Tezin Amacı ve Sınırları

Tezin öncelikli amacı Ekim 1917'de gerçekleşen Bolşevik Devrimi'nin, İdil Ural bölgesindeki yayılımının ve nüfuzunun, Mollanur Vahitov'un eylemleri çerçevesinde tahlil edilmesidir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için Vahitov'un başkanlığını yaptığı Müslüman Sosyalist Komitesi'nin (MSK) ve Merkez Müslüman Komiserliği'nin (MUSKOM) faaliyetleriyle beraber Rusya'nın XX. yüzyılın başındaki sosyo-politik tarihi incelenecektir. Bu anlamda öz olarak Vahitov'un siyasi ve sosyal faaliyetleri, idealleri ve görüşleri ele alınmıştır. Aynı zamanda bu tezin biyografik unsurların ötesine geçmesi amaçlanarak İdil Ural bölgesinde yaşayan Tatarların XX. yüzyıl başlarından itibaren geçirdiği iktisadi, sosyal ve politik değişim ve hadiseler, genel hatlarıyla verilmeye çalışılmıştır. Bu, tezin ikincil amacını ifade etmektedir.

Tezde geçen İdil Ural bölgesi tanımı, Hazar Denizi'nin kuzeyine dökülen İdil (Volga) nehrinin aşağı ve orta bölümleriyle, doğusunda yer alan Ural Dağları'nın güneyinden yine Hazar Denizi'ne dökülen Ural (Yayık) Nehri'nin sol havalisini belirtmektedir. Bu iki coğrafi sınır arasında kalan bölgeye literatürde İdil Ural denmiştir. Bu coğrafi tanım doğrudan doğruya tezin coğrafi sınırlarını da işaret etmektedir. Bu anlamda İdil Ural bölgesinin dışında yaşanan sosyo-politik olaylara doğrudan değinilmeyecektir. Kırım, Kafkasya ve Türkistan bölgesi tezin coğrafi ve politik sınırları dışında kalmaktadır.

Tezin Ceditçilikle ilgili konu sınırlaması, Mollanur Vahitov ve Tatar-Başkurt sosyalistleriyle ilgilidir. Ceditçiliğin XX. yüzyılın başından itibaren siyasileşmesi ve siyasi kamplara ayrılması tezin konuları dahilinde ele alınmıştır. Bunun yanında XIX. yüzyıl sonundan itibaren başlayan düşünsel ve ideolojik gelişimi ve bu gelişim sürecindeki sosyal ve dini reform hareketleri ise daha önce yapılan akademik çalışmalar göz önünde bulundurularak tezin sınırlarına dahil edilmemiş, yalnızca genel hatlarıyla ele alınarak, ayrıntılı bilgi içeren kaynaklar dipnotlarda belirtilmiştir.

1.2 Tezin Planı ve Metodolojisinin Açıklanması

Tezin üç ana bölümü vardır. Birinci ana bölüm *Giriş*, ikinci ana bölüm *Şubat 1917 Devrimi'nden Önce Rusya ve İdil Ural*, üçüncü ana bölüm ise *Mollanur Vahitov'un Hayatı ve Faaliyetleri*'dir. Bu noktada bu bölümlendirmenin nedenleri ve bölümlerin içeriği açıklanacaktır.

Mollanur Vahitov'un ve faaliyetlerinin anlaşılabilmesi ve bir zemine oturtulabilmesi için onu var eden ve etkileyen sosyo-politik düzlemin açıklanması gereklidir. Bu düzlemin açıklandığı bölüm, *Şubat 1917 Devrimi'nden Önce Rusya ve İdil Ural* adını alan ikinci ana bölümdür. Bu ana bölüm ayrıca üç alt başlığa ayrılmıştır.

XX. Yüzyılın Başında Kazan ve Çevresinin Sosyal ve Ekonomik Durumu (2.1) adlı alt başlıkta XX. yüzyılın başında Tatar toplumunu oluşturan sosyal sınıfların ortaya çıkışıyla birlikte Kazan'ın sosyal ve ekonomik durumu tahlil edilmiştir. Böylece tezin ana konusunu oluşturan Mollanur Vahitov ve Müslüman Sosyalist Komitesi etrafında şekillenen Tatar-Başkurt sosyalistlerinin temelde nasıl bir toplumdan çıktıklarının anlaşılması hedeflenmektedir.

Rusya'da Marksizm ve Sosyalizm (2.2) adını taşıyan alt başlıkta ise Rusya tarihinin XX. yüzyılını derinden etkileyen Marksizm ideolojisinden daha çok Rusya'daki ilk Marksist hareketler ve Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDİP) oluşumu genel hatlarıyla anlatılmış, Ekim Devrimi'nin mimarı Bolşeviklerin ortaya çıkışı ile Vladimir İlyiç Ulyanov'un (Lenin) başlıca siyasi faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Mollanur Vahitov'un yetiştiği siyasi ortamın ve etkilendiği Marksizm'in, Rusya'daki etkileri üzerinde durmak ve Rusya'nın son yüzyılına şekil vermiş belli başlı siyasi partiler (Sosyalist Devrimciler Partisi-SR gibi) ve politikaları hakkında çeşitli tahlillere ulaşmak amaçlanmıştır. Bu çerçevede ayrıca 1905 Devrimi sürecine de genel hatlarıyla değinilmiştir. Mollanur Vahitov'un ne kadar Marksist ya da ne kadar "Bolşevik" olduğu ise daha sonraki bölümlerde işlenmiştir. Bu tezin konusu doğrudan Marksizm olmadığı için çalışmada iktisadi ve siyasi bir ideoloji olan Marksizm'in doğuşu ve Avrupa'daki etkileri konu dışı bırakılmıştır. Bu yüzden Marksizm'le ilgili temel okumanın yapılması, Rusya özelinde şekillenen Marksist partilerin ve Leninizm'in daha açık bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Vahitov'un özellikle 1918 yılı içindeki eylemlerinin anlaşılması, Bolşeviklerle yaptığı ittifak ve Lenin ile defalarca görüşmesi, bu bölümün yazılmasını gerekli kılmıştır. Ayrıca

sosyalist Tatarları (daha genel bir ifade ile sosyalist Ceditçileri) anlayabilmek ve bir temele oturtabilmek için de Rusya'daki sosyalist hareketlerin anlaşılması gereklidir. Bu alt başlık Şubat 1917 Devrimi'yle sınırlandırılmıştır ve Şubat Devrimi'nden sonraki tüm olaylar, 3. ana bölüme bırakılmıştır.

İdil Ural'da Toplumsal Hareketler ve Ceditçi Sosyalistler (2.3) adlı üçüncü alt başlıkta ise Tatar toplumunu ilgilendiren ilk politik faaliyetlere genel mahiyette değinilmiştir. Rusya Müslümanlarını temsilen ortaya çıkan liberal Ceditçi aydın ve siyasetçilerin 1905 Devrimi sonrasında topladığı kongreler ve amaçlarının içeriği de bölüm dahilinde açıklanmıştır. Ancak Türk birlikçi (Pantürkist) hedefleri uygulamak isteyen Ceditçilerin politik eylemleri ve fikir alanındaki idealleri gerek daha önceki akademik çalışmalarda birçok defa irdelendiği gerekse doğrudan bu tezin ana konusu olmadığı için ayrıntıları ile ele alınmamıştır. Bu nedenle Rusya Müslümanlarının politik mücadelelerini ele alan eserlere bakılması yerinde olacaktır.[1] Alt başlığın sonunda ise düşünce ve eylem alanında sol-sosyalist görüşlere yakın olan Ceditçi aydınların kimler olduğu ve neler yaptıkları hakkında çeşitli tahlillere ulaşmak amaçlanmıştır. Mollanur Vahitov ve diğer sosyalist Tatar ve Başkurtların, Ceditçi entelijansiyadan gelmeleri, bu bölümün yazılmasını gerekli kılmıştır.

Üçüncü ana bölüm *Mollanur Vahitov'un Hayatı ve Faaliyetleri* adını almıştır ve üç alt başlıktan meydana gelir. Vahitov'un hayatı göz önüne alındığında Şubat 1917 Devrimi'nin bir kırılma yarattığı görülecektir. Bu kırılmadan önceki hayatı Vahitov'un kendisini ve görüşlerini siyasi arenaya hazırladığı bir dönemdir. Aynı zamanda hayatının bu dönemiyle ilgili bilgiler kısıtlı olduğundan bu ayrıma gidilmiştir. Bu anlamda ilk alt başlık *Hazırlık Evresi, Şubat 1917 Devrimi'ne Kadar Hayatının İlk Bölümü* (3.1) adını almıştır. Mollanur Vahitov'un hayatının ilk dönemiyle beraber, siyasi görüşlerini etkileyen önemli kilometre taşlarından bahsedilmiştir. Bu bölüm, Vahitov'un siyasete hazırlandığı, düşüncelerini geliştirdiği süreci yansıtmayı hedeflemektedir.

[1] Nadir Devlet'in Rusya Müslümanlarının politik faaliyetlerini işlediği üç eseri bu konuda bakılması gereken kitaplar arasındadır. Bkz. (Devlet, 1917 Ekim İhtilâli ve Türk-Tatar Millet Meclisi, 1998; Devlet, Millet ile Sovyet Arasında, 2011; Devlet, Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917), 2020). Ayrıca 1905 ile 1907 yılları arasında Rusya Müslümanlarının faaliyetleri için bkz. (Bozkurt, 2008). Bu konunun ana kaynağı ise Alimcan İbrahimov'un hazırladığı, 1905 Devrimi'ni ve sonrasındaki Tatar siyasi hareketlerini incelediği kitaptır (İbrahimof, Tatarlar Eresinde Revalyutsiya Hereketleri (1905), 1925).

İkinci alt başlık ise *Eylem Evresi, Şubat 1917 Devrimi'nden Sonra Hayatının İkinci Bölümü* (3.2) adını almıştır ve bu bölümde artık eyleme geçen Vahitov'un, olgunlaşmış siyasi görüşleri çerçevesinde attığı adımlar işlenmiştir. Bu süreç çok karmaşık siyasi olayların yaşandığı, çok yoğun bir dönemdir. Bu yoğun dönemin daha anlaşılır olması için ikinci alt başlık, ayrıca yedi bölüme ayrılmıştır.

Birinci alt başlıkta (3.2.1) Şubat Devrimi'nin nedenleri üzerinde durulmuş, devrim süreci açıklandıktan sonra meydana gelen siyasi gelişmeler takip edilerek Geçici Hükümet'in kurulması işlenmiştir. İkinci alt başlıkta (3.2.2) Kazan ve çevresinde Şubat Devrimi'nden sonra yaşanan olaylarla beraber Tatarların giriştiği siyasi faaliyetlere, Müslüman Komitesi'nin (MK) ve Harbi Şura'nın kuruluşuna değinilmiştir. Diğer yandan Mollanur Vahitov'un adını Tatar siyasetinde ilk defa nasıl duyurduğu da bu bölümün konuları arasındadır. Üçüncü alt başlıkta (3.2.3) Vahitov'un ilk siyasi eylemi yani Müslüman Sosyalist Komitesi'nin kuruluşu ile işlerlik kazanması, 1917 yılı içindeki faaliyetleri ve komitenin idari yapısıyla beraber örgütlenme usulleri açıklanmaya çalışılmıştır. Dördüncü alt başlıkta (3.2.4) Rusya'yı Ekim Devrimi'ne götüren siyasi süreç işlenmiş, Bolşeviklerin ve Lenin'in adımları çerçevesinde Rusya'da yaşanan olaylar ele alınmıştır. Bu bölüm Şubat Devrimi'nden Ekim Devrimi'ne kadar geçen sürecin açıklanmasını hedeflemektedir. Beşinci alt başlıkta (3.2.5) doğrudan doğruya Bolşeviklerin iktidarı nasıl ele geçirdikleri ve sonrasında aldıkları kararlara yer verilmiştir. Altıncı alt başlıkta (3.2.6) Mollanur Vahitov'un 1918 yılı içindeki faaliyetleri anlatılmaktadır. Bu başlıktan itibaren artık özelde Tatarları geneldeyse Rusya'yı ilgilendiren siyasi ve sosyal gelişmeler, Mollanur Vahitov'un politik eylemleri çerçevesinde ele alınmıştır. Nitekim artık Vahitov, yeni kurulan Bolşevik hükümetinde Merkez Müslüman Komiserliği'nin başkanlığına atanmış, bu komiserlikten aldığı güçle birlikte Müslüman Sosyalist Komitesi'yle başlattığı eylem alanını ve etkinliğini genişletmiştir. Yine bu süreçte Tatar siyasetinin liberal-milliyetçi kanadıyla girilen mücadele de ele alınarak 1918 yılının olayları yere serilmiştir. Yedinci ve son alt başlıkta (3.2.7) ise Mollanur Vahitov'un eylemlerini ve amaçlarını sekteye uğratan İç Savaş'ın başlaması ve seyri, bu süreç içinde Mollanur Vahitov ve Müslüman Komiserliği'nin özellikle İdil Ural bölgesinde oynadığı etkin rol ve nihayetinde Vahitov'un Kazan'da Çekoslovak Lejyonu tarafından kurşuna dizilerek öldürülmesi anlatılacaktır.

Son olarak *Mollanur Vahitov'un Kişiliği ve Görüşleri* (3.3) adlı alt başlıktaysa Mollanur Vahitov'un siyasi ve sosyal görüşleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde Vahitov'un süreç içerisinde attığı adımlar yeniden tahlil edilecek, bu düzlem üzere Müslüman Sosyalist Komitesi'nde çalışan diğer Tatar-Başkurt politikacılarının görüş ve anılarına yer verilecektir.

Tezin metodolojik temeli belirlenirken Mollanur Vahitov'un hayatını ve faaliyetlerini analiz seviyesine getirmeyi mümkün kılacak biyografik ve tarihsel yaklaşımlar bütüncül olarak ele alınmıştır. Az önce tezin amacı, konusu, mahiyeti ve sınırları açıklanmıştı. Fark edilebileceği üzere konu, insanlığın tarihi düşünüldüğünde bugüne çok yakın bir zaman aralığını kapsamaktadır. Nitekim XX. yüzyılın hemen başında Rusya'da yaşanan olaylar, halen günümüzün siyasi ve iktisadi düzlemini etkilemektedir. Bunun yarattığı zorluk ise günümüzün sosyo-politik görüşlerinden sıyrılmanın zorluğunda yatmaktadır. Bu nedenle bu tez hazırlanırken ele alınan bütün kaynaklar dikkatlice tahlil edilmiş, geçmişin kâğıda aktarılmasını zedeleyecek çağdaş sosyo-politik görüşler değerlendirilirken nesnellik ilkesi ve etik göz önünde bulundurulmuştur. Karşılaştırmalı araştırma yöntemi ve tarihi yeniden inşa etmek, konunun çağdaşlarının görüşlerini, tarihçilerin ise farklı bakış açılarını karşılaştırmak için gereklidir. Ayrıca diyalektik ilke takip edilerek, Vahitov'un sosyo-politik fikirleri çerçevesinde yürüttüğü eylemlerinin doğuş, oluşum ve evrimi ortaya serilmeye çalışılmıştır. Tezde görülebileceği üzere Vahitov'u var eden koşullar, etkileyen olaylar ve evrimini destekleyen adımlar yeniden inşa edilmiş, bütüncül bir anlatım hedeflenmiştir.

Tezin etik ve yazım kuralları, bölümlendirilmesi, şekil ve düzeni 2017 yılında yayınlanan ve hala etkin olan *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tez Yazım Yönergesi*'nde yer alan kurallar ve öneriler çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu yönergenin belirttiği doğrudan alıntı sisteminin kurallarına uyulmuş, dolaylı alıntılama sisteminde ise metin içinde referans gösterme (in-text citation) ile birlikte dipnot ve kaynakçada APA yöntemi tercih edilmiştir.

1.3 Kaynak Tahlili ve Eleştirisi

Mollanur Vahitov'un kaynakçası belirlenirken, yüz yıllık bir süreç içerisinde yazılmış monografi, biyografi, arşiv belgeleri, kararnameler, emirler (prikaz) ve tarih araştırmaları kullanılmıştır. Bu bölümde Vahitov ile doğrudan alakalı kaynak gruplarının tahlili yapılacaktır.

Mollanur Vahitov'un hayatı, görüşleri ve eylemleriyle ilgili bilgiler, XX. yüzyılın başlarından itibaren yazılmaya başlanmış sosyo-politik düşünce tarihi, devrimci ya da ulusal kurtuluş hareketleriyle birlikte özelde Tatar geneldeyse Rusya'nın XX. yüzyıl tarihiyle ilgili çalışmalardan elde edilmektedir. Bu çalışma yapılırken, bahsi geçen kaynakların tarihsel süreç içerisinde niteliğinin, içeriğinin ve sayısının değiştiği gözlemlenmiştir. Bunun başlıca nedeni Mollanur Vahitov'un yaşadığı ve mücadele ettiği coğrafya ve dönemle ilgilidir. Vahitov'la ilgili tarihi kaynaklarda ve araştırmalarda belirtilen fikirlerin değişken olması, bu fikirleri dile getiren kaynakları kullanan araştırmaların da dilini etkilemiştir. Bu nedenle kaynakların ne zaman ve hangi şartlarda yazıldığının bilinmesi gereklidir. Elbette tez içerisindeki ilgili yerlerde bulunan dipnotlarda böyle muhtelif görüşler bir arada verilmeye çalışılmıştır.

Mollanur Vahitov'la ilgili birincil ve ikincil kaynaklar çeşitli gruplara ayrılabilir. Bu gruplar tarihsel süreç içerisinde değişen siyasi koşullar ve bu koşulların etkilediği görüşlerin daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Grupların sıralamasında tercih edilen önem ve öncelik kriterleri sübjektif olarak belirlenmiştir.

Birinci grup, St. Petersburg'da bulunduğu sıralarda Vahitov'un doğrudan katkıda bulunduğu yazılar ve gazete makaleleridir. Bu yazı ve denemelerin çok büyük bir kısmı korunamamış ve ortadan kaybolmuş gibi görünmektedir. Bu materyaller doğrudan Vahitov'un kaleminden çıktığından, korunabilenlerin incelenmesi, onun ilgi ve görüşlerinin geçirdiği evrimin izlenmesini sağlayabilir. Birinci gruba ayrıca Vahitov'u tanıyan, birlikte çalışan arkadaşlarının anıları da eklenmelidir. Mollanur Vahitov'dan sonra onun hayatını kaleme alan yoldaşlarının anıları, dönemin tanıkları oldukları için değerlidir. Nitekim bu kaynakların ilki olan Alimcan İbrahimov'un 1919 yılında yazdığı *Şarkın Böük Revalyutsiyarı Mullanur Vahidof* adlı kitabı da bu tezin ana kaynaklarındandır. Ancak bu anıların, liderlerinin kaybedilmesi üzerine onun anısını yüceltmek için yazıldığı ve bu nedenle öznel ifadelerle birlikte abartmalara ve yüceltmelere başvurulduğu göz önünde tutulmalıdır.

İkinci grup, Sovyet hükümetinde Müslüman komiseri olarak göreve başlayan Mollanur Vahitov'un oluşturduğu ve imzası bulunan belge ve materyallerdir. Bu belgeler kararnameleri, projeleri, temyizleri ve emirleri (prikaz) kapsamaktadır. Bu belgelerin bazılarında Vladimir İlyiç Lenin'in, bazılarında ise Stalin'in imzaları, Vahitov'un imzasıyla birlikte bulunur. Bu belgeler aynı zamanda bir devlet adamı olarak Vahitov'un çok yönlü çalışmaları ve projeleri hakkında da fikir vermektedir. Bu fikir, onun sosyo-politik görüşlerinin anlaşılmasını sağlayacaktır.

Üçüncü grup başta Tatarca olmak üzere Rusça ve Türkçe dillerinde yazılmış XX. yüzyılın başlarına ait süreli ya da süresiz yayınlar, tarihsel metinler ve araştırmalardır. Müslüman Sosyalist Komitesi yayın organı *Kızıl Bayrak* gazetesi bu kaynak grubunun temelini oluşturur. *Avaz*, *Çulpan*, *Kızıl Armiya* ve *Yeni Dünya* gazeteleri de Merkez Müslüman Komiserliği faaliyetleriyle yakından alakalı yayın grubunu ifade eder (ancak *Kızıl Bayrak* başta olmak üzere dönemin diğer gazetelerinin tüm nüshalarına eksiksiz bir şekilde ulaşılabilmesi ve bulunan materyalin değerlendirilmesi için ayrıca Kazan, Petersburg ve Moskova'daki kurum arşivlerinin taranması gereklidir). Vahitov, bu gazetelerin editörlüğünde bulunmuş, yazılarının bazıları bu gazetelerde yayınlanmıştır. Bu nedenle bu yazıların incelenmesi onun siyasi görüş ve fikirlerini doğrudan açık edecektir. Vahitov'un yaşadığı ve siyasi eylemlerde bulunduğu dönemde çıkarılan diğer gazeteler de bu anlamda önem kazanmaktadır. *Ural*, *İrek*, *Şura*, *Müslüman*, *Raboçi*, *Pravda*, *İzvestiya* gazeteleri bu yayın organları arasında sayılabilir.

Dördüncü grup Rusya Federasyonu ve Tataristan Cumhuriyeti'nde yer alan resmi kurum arşivlerinde saklanan belgelerden oluşmaktadır. Bu belgelerden Mollanur Vahitov'un devrimci faaliyetlerine yönelik analiz ve bilgiler elde edilebilir. Arşiv materyallerinin bazılarına özel veya devlet kurumlarının web adresleri üzerinden ulaşılabilir.

Beşinci grup doğrudan doğruya Mirsaid Sultangaliyev'in konuşmaları, makaleleri ve çalışmalarını kapsamaktadır. Bunun nedeni Mollanur Vahitov'un sosyo-politik görüşlerinin sürekliliğinin Sultangaliyev tarafından sağlandığı savıdır.

Altıncı grup ise XX. yüzyılın başından 2020'li yıllara kadar geçen süreçte yazılan Rusça, İngilizce ve Türkçe literatürü oluşturan tarih araştırmalarını kapsar. Bu kaynak grubundaki eserlerin ekseriyeti yukarıda bahsedilen materyallerin kullanıldığı

araştırmalardır. Bu araştırmaların incelenmesi, Mollanur Vahitov'un sosyal ve politik faaliyetlerinin değerlendirilmesindeki siyasi eğilimleri ve yorumların tahlil edilerek anlaşılmasını sağlayabilir. Nitekim başta da belirtildiği gibi yüz yıllık bir süreçte oluşturulan tarih araştırmalarındaki eğilim, değişkendir. Bu değişkenliğin tam olarak neleri kapsadığı ve neleri kapsam dışı bıraktığı anlaşılmaz ise Vahitov ile ilgili yanlı ve yanlış fikirlere ulaşılabilir. Altıncı kaynak grubu içerisinde ilk tahlil edilmesi gereken kaynaklar Sovyet tarihçilerinin Mollanur Vahitov ve onun yöneticisi olduğu kurumları anlattıkları eserlerdir.

Son olarak, bu tez çalışmasında Mollanur Vahitov ile ilgili bilgilerin derleneceği kaynakçanın toplanmasında çeşitli zorluklar yaşanmıştır. Bu zorlukların başlıca nedeni 2019'un sonunda başlayan ve 2020 yılının tamamını olumsuz anlamda etkileyen *Covid19* pandemisidir. Tezin tamamlandığı 2021 yılının yaz aylarında dahi bu pandeminin yarattığı olumsuz etkiler sürmektedir. Pandeminin yarattığı zorluklar tezin hazırlanma sürecinde planlanan Kazan seyahatinin gerçekleşmemesine neden olmuş, dolayısıyla önemli kaynakların İstanbul'dan toplanmasını zorunlu kılmıştır. Kaynakça tarafında yaşanan bu sıkıntılar gerek tez danışmanı sayın Prof. Dr. İsmail Türkoğlu'nun çabalarıyla gerekse internetin getirdiği avantajlarla aşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda belirlenen ve ulaşılması gereken bazı kaynaklar eksik kalmış olsa da çalışmanın niteliği ve bilimsel yetkinliği üzerinde yıkıcı bir etki yaratmamasına özen gösterilmiştir.

2. ŞUBAT 1917 DEVRİMİ'NDEN ÖNCE RUSYA ve İDİL URAL

Mollanur Vahitov'un içinden çıktığı Tatar toplumu, XVI. yüzyıldan itibaren dini, dili ve kültürü farklı Rusların hakimiyeti altına girmiş, yüzyıllar boyunca değişen mahiyette etnik asimilasyon politikalarına maruz kalmış bir toplumdur. Bu toplumun tüm dinamikleriyle birlikte yüzyıllar içinde geçirdiği sosyal gelişim, tek bir çalışmada açıklanabilecek kadar kolay bir konu değildir. Yine de gerek Mollanur Vahitov'un anlaşılabilmesi gerekse Vahitov'un Şubat 1917 Devrimi'nden sonra liderlik ettiği Tatar-Başkurt sosyalistlerinin bir temele oturtulabilmeleri için, en azından iki yüzyıllık bir sosyal gelişmeyi ele almak gereklidir. Bu nedenler çerçevesinde Mollanur Vahitov'un hayatının ve faaliyetlerinin anlatıldığı 3. bölümden önce, Tatar toplumunun XVIII. yüzyıldan itibaren geçirdiği dönüşüme değinmek gerekmektedir.

2.1 XX. Yüzyılın Başında Kazan ve Çevresinin Sosyal ve Ekonomik Durumu

Mollanur Vahitov'un ilk ciddi siyasi eylemlerini başlattığı Kazan,[2] XX. yüzyıl boyunca Tatar aydınlanmasının ve politik faaliyetlerinin önemli şehirlerinden birisi oldu. Aynı zamanda XX. yüzyılın hemen başında, fabrikaların, işletme tesislerinin ve Orta İdil ticaretinin merkezi haline gelen, önemli bir işçi ve tüccar şehriydi. Kazan'ın 1552 yılında işgal edilmesinin üzerinden dört yüzyıl geçmiş olmasına rağmen Tatarların[3] manevi başkenti olma özelliği ise korunmuştur. Bu bölümde Kazan ve çevresinde yaşayan Tatarların, Ruslarla olan ilişkileri bağlamındaki sosyal tarihlerine

---

[2] Kazan şehri İdil nehri kıyısında, Orta İdil bölgesinin merkezinde, adını verdiği Kazanka nehrinin ağzında bulunmaktadır. Kazan eyalet haline ilk defa I. Petro (1682-1721) döneminde 1708 yılında getirilmiştir. II. Katerina'nın 1775'te uyguladığı vilayet reformu sonucunda ise Kazan'ın idarî durumu 1781 yılında yeniden düzenlenmiştir (Atlas Tartarica, 2017, s. 367). XX. yüzyıl başında Kazan vilayetinde çoğunluğu %40 ile Ruslar oluşturmuştur. Nüfusun %30'u ise Tatardır. Tatarlar'dan sonra Çuvaşlar, Mariler, Mordvalar ve Udmurtlar gelmektedir. Çuvaşlar bilindiği üzere Türk kökenli bir halk iken; Mari, Mordva ve Udmurt halkları Fin-Ugor kökenli halklardır (Atlas Tartarica, 2017, s. 369). Kazan hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Türkoğlu, Kazan, 2002, s. 134-136).

[3] Bu çalışmada Tatar halkı terimi bugün Tataristan Cumhuriyeti'nde, Orta İdil bölgesinde yaşayan ve Kazan Hanlığı'nın bakiyesi olan, soyları aslen İdil Bulgarlarına ve öncesinde de Ogur Türklerine kadar dayanan Türkleri tanımlamaktadır. Kırım Tatarları-Türkleri bu kapsam dahilinde değildir. Tatarların tarihi ve Tatar adının tarihsel süreçteki gelişimi için bkz (Kurat, 2019).

kısaca değinilecek, Tatar ticaret burjuvazisinin doğuşu ve zenginleşmesi anlatılacaktır. Tatar aydınlanmasının kökenlerini anlamak için bu ilişkilerin irdelenmesi, özellikle II. Katerina (1762-1796) döneminde başlatılan etnik politikaların anlaşılması, bu politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve güçlenen Tatar ticaret ve sanayi burjuvazisinin de anlaşılmasını sağlayacaktır. Tatar aydınlanması bu gelişim evresinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış, Ceditçilik[4] adıyla bir dizi reform hareketine dönüşmüştür.

II. Katerina seleflerinin hatalarını sürdürmek yerine,[5] özellikle İdil Ural bölgesindeki Müslümanların Rusya devleti ile ilişkilerini yeni bir düzlemde ele almayı tercih etti. Birazdan açıklanacak olan politika değişikliği, Tatar toplumunda yeni ve zengin bir burjuva sınıfı yaratırken, bu zenginlik her iki tarafın da yararına bazı sonuçlar doğurdu (Bennigsen A. , 1983, s. 19). II. Katerina dönemi ile birlikte başlatılan etnik politikaların[6] öncelikli muhatabı, Müslüman Tatar nüfusu oldu. Dini hoşgörü çerçevesinde başlatılan adımlar, zaman içerisinde Tatarların Türkistan ve bozkır ticaretinde başat rolü oynamalarını sağladı. İlk adım, 1766'da atıldı ve II. Katerina Yasama Komisyonu'nu Petersburg'da toplamak üzere bir çağrıda bulundu. Burada toplanan komisyonda İdil Ural bölgesinden Müslüman nüfusu temsilen 27 delege geldi. Bu delegelerin çoğu mirzalardan ve hükümet hizmetinde çalışanlardan gelirken

[4] Tatar aydınlanmasının temelinde Ceditçilik denilen reform hareketi vardır. Cedit adı Tatar aydınlanmasının ilk nesil temsilcilerinden olan İsmail Gaspıralı'nın eğitim reformu olan Usul-i Cedid'den gelmektedir. Gaspıralı'nın oluşturduğu "yeni metot" eğitimi, zaman içerisinde bu metodu benimseyen medreselerin adı haline gelmiştir. Bu medreseler etrafında toplanan reform yanlısı aydınlara da bu nedenle "Ceditçiler" yani yenilikçiler denilmiştir. Bu aydın hareketi salt bir siyasi zemine oturtulamayacak kadar geniş ve kapsayıcı bir düşünce hareketini de ifade etmektedir. Ceditçilik Danielle Ross'un tanımı ile: "*… (Ceditçilik) kelime anlamıyla 1880'ler ile 1920'ler arasında Rus İmparatorluğu'ndaki Müslüman eğitim reformuna, geniş manadaysa 19. ve 20. yüzyıllardaki sekülarizasyon, modernleşme, milliyetçilik, kadın hakları, hürriyetçi demokrasi ve Müslümanların dini-hukuki reformunu da kapsayacak şekilde- eğitimin de ötesine geçen bir reformcu ajandaya atıfta bulunmaktadır.*" (Ross, 2020, s. 213-248). Ceditçiliğin hem dini hem de sosyal alanlardaki mahiyeti hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Maraş, 2002).

[5] II. Katerina'dan önce Tatarlara karşı uygulanan sindirme ve sömürü politikalarının ayrıntıları için bkz. (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 19-23; Rorlich, 1986, s. 37-47).

[6] Bennigsen, 1552 yılında Kazan'ın işgalinden XX. yüzyıl başına kadar geçen tarihi süreçte, Rus-Tatar ilişkilerini 3 başlık altında incelemektedir. İşgal döneminden II. Katerina dönemine kadar uygulanan politikaları *Eritilme Dönemi* içinde anlatır. II. Katerina dönemiyle birlikte *İşbirliği Dönemi* başlar ve bu dönem Tatar sanayi ve ticaret burjuvazisinin doğmasını sağlar. 1860 yılıyla birlikte gerek Türkistan'ın işgalinin başlaması gerekse Rus kapitalizminin gelişmesiyle birlikte *Rekabet Dönemi* başlamıştır (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 15-33). Rorlich ise bu dönemi 6 bölüme ayırıp inceler. Bu dönemler oluş sırasına göre Başpiskopos Guriy dönemi, XVII. ve XVIII. yüzyıllar arasında İmparatoriçe Anna İvanovna dönemi, Yeni Din Değiştirenler Kurumu dönemi, II. Katerina dönemi, Il'minskiy dönemine kadar XIX. yüzyıl ve son olarak Il'minskiy dönemi. Rorlich'in 1552 ile 1917 arasındaki süreci incelemesi, Bennigsen'in incelemesine göre daha ayrıntılı bir anlatım içermektedir (Rorlich, 1986, s. 38).

sadece 2-3 tanesi tüccar sınıfına mensuptu. Delegelerin komisyona sunduğu muhtırada ve seçmenlerinden aldıkları talimatlarda Tatar halkının başlıca şikayetleri yer almıştı. Bu şikayetler, Korkunç İvan'ın Kazan'ı işgalinden[7] beri sürekli zulme maruz kalan ve hakları ciddi şekilde kısıtlanan Tatarların dini ve iktisadi durumuyla ilgiliydi. Tatar delegeleri inançlarının tanınmasını, ticari faaliyetlerindeki sınırlamaların kaldırılmasını ve Tatar soylularının haklarının iade edilmesini istediler (Taymas, 1966, s. 175). Bu komisyondan bir yıl sonra 1767'de II. Katerina Kazan şehrine geldi ve Kazanlı Tatarlardan bizzat şikayetlerini dinledi. Ayrıca Kazan'ın işgalinden beri ilk kez cami inşaatına da izin verdi (Zenkovsky, 1953, s. 303; Zenkovsky, 1960, s. 17; Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 23).

II. Katerina aynı zamanda Tatarların, Kazan şehrinin çevresine yerleşmelerini yasaklayan yönetmeliği kaldırdığını da duyurdu. 1773'te Rusya içindeki tüm dinlerin eşit hukuka sahip olduğu ilân edildi ve 22 Şubat 1784'te Tatar soylularına (mirzalarına) Rus aristokrasi sınıfına tanınan haklar iade edildi (Türkoğlu, 2011, s. 163). 1776'da Tatar tüccarlar üzerindeki sınırlandırmalar tamamen kaldırıldı (Rorlich, 1986, s. 42). 1784'te ise Pugaçev isyanına (1773-1775)[8] bir şekilde dahil olmuş tüm Tatar ve Başkurtlar affedildi. 1788'de ise Müslümanlar için özel bir "hoşgörü" yasası oluşturuldu. Bu aynı zamanda İç Rusya Müslümanlarının[9] dini yaşamlarını organize etmelerine de izin veriyordu. Rusya Müslümanları[10] adına, Rusya'ya bağlı bir müftü atandı ve Başkurtların yoğun olarak yaşadığı Ufa'da ikâmet etmesi kararı verildi. Bu müftülük hükümet kararnamesi ile kurulan ve merkeze bağlanan bir memurluk konumuna getirildi. Bu da Rusya Müslümanlarının dini işlerini düzenleyen müftünün Çarlık hükümeti tarafından atanması demektir. İlerleyen zamanlarda Ceditçi aydınlar

---

[7] Rurik Hanedanlığı'ndan IV. Ivan (1547-1584), 1552 yılında Kazan şehrini işgal ederek Kazan Hanlığı'nı sona erdirmiş, bu adım İdil Ural'da yer alan diğer Altın Orda ardılı hanlıkların da anahtarını Ruslara vermiştir. Hem Kazan Hanlığı hem de işgal ile ilgili daha fazla bilgi bkz. (Türkoğlu, Kazan Hanlığı, 2002, s. 136-138; Golden, 2012, s. 328-354; Alan & Kemaloğlu, 2017, s. 248-284; Kurat, 2019, s. 152-202).

[8] Köylü ayaklanması olarak başlayan isyana Tatar, Başkurt ve Çuvaş halklarından hatırı sayılır bir kitle de dahil olmuştur (Taymas, 1966, s. 91-93). II. Katerina'nın Tatarlara dini ve iktisadi haklar tanımasında Pugaçev isyanının etkili olduğu da dile getirilmektedir (Türkoğlu, Tataristan, 2011, s. 163).

[9] Bu terim genel olarak Orta İdil bölgesinde yaşayan Tatar ve Başkurtları kapsamaktadır. Kırım Tatarları bu çerçeveye dahil edilmez.

[10] Rusya Müslümanları terimi, Rusya İmparatorluğu sınırları dahilinde yaşayan, Türk dillerinin yerel lehçe ve ağızlarını konuşan Türk halklarının tamamını ifade etmektedir. Dinsel temelde bir tanımlama olmaktan daha çok, doğrudan doğruya etnik temelde Rusya Türklerini işaret etmektedir. Bu nedenle bu tezde de Rusya Müslümanları tanımı, tarihsel kullanımına uygun olduğu için Rusya Türkleri'nin genelinden bahsedilirken kullanılmıştır. Bu tanıma giren Türk halkları başta İdil Ural bölgesinde yaşayan Tatar ve Başkurtlar dahil olmak üzere Kırım Tatarları, Kafkas ötesi ve Kafkasya Türkleri, Kazaklar, Kırgızlar ve Türkistan Türkleridir.

tarafından bu müftünün de Rusya Müslümanları arasından seçimle belirlenmesi için çeşitli taleplerde bulunulacaktır. Müftülüğün çalışma alanı ise İç Rusya Müslümanlarının tamamını yani Orta İdil ve Astarhan (Hacı Tarhan) arasında kalan tüm Tatar ve Başkurtları kapsadı (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 23-24; Rorlich, 1986, s. 43; Türkoğlu, 2000, s. 80-81). Bu reformlar, Tatarların ekonomik ve dini yaşamlarındaki özgürlüklerini kısıtlayan engellerin büyük oranda kaldırılmasını sağladı ve onların gelecekteki aydınlanmalarının önünü açan bir etken oldu. II. Katerina döneminde bozkırın Rusya tarafından işgali tamamlanmıştı.[11] Bozkırın işgalinden sonra Türkistan, Rusya'nın güneydoğu sınırını oluşturdu. Tatarlar bu dönemden sonra Türkistan bölgesi ticareti için Rusya'nın ekonomik ortakları, hatta bu ticaretin baş unsurları haline geldiler (Zenkovsky, 1953, s. 304-305; Türkoğlu, 2000, s. 74-75).

II. Katerina'nın Tatarlara karşı uyguladığı bu hoşgörü ve liberal politikalar halefleri Çar Pavel Petroviç (1796-1801) ve Çar I. Aleksandr (1801-1825) tarafından bir müddet daha sürdürüldü (Türkoğlu, 2011, s. 163). Yukarıda bahsedilen politikaların devlet politikası haline gelmesinde, Tatarların Türkistan ticaretinde etkin olarak kullanılması etkili olmuştur. Rus tüccarlara karşı kapalı olan bu bölge, Türkistanlılar ile hem dil hem de inanç açısından yakınlıkları bulunan Tatar tüccarlara sonuna kadar açıktı. Tatarlar hem Türkistan içinde hem de Rusya'da ticaret yapıp, yeni ticaret şirketleri oluştururken, Türkistanlı tüccarlar ancak sınır boylarında kurulan pazarlarda iş yapabiliyorlardı. (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 24; Zenkovsky, 1960, s. 18-19). Anlaşılacağı üzere bu işbirliği ve işbirliğinden doğan zenginlik sadece Tatar burjuvazisini güçlendirmek için değildi. Çarlık hükümeti için tüm bu reform ve işbirliği politikası bir manada kazan-kazan durumuna dönüşmüştü. Tatar tüccarlar aracılığı ile hem Türkistan üzerinde ticaret kolonileri kuruluyor, hem de keşifler düzenlenebiliyordu. Ticaretle elde edilen zenginlik ise vergiler aracılığıyla Rusya'nın hazinesine aktırılıyor, Rusya'nın tüm ulusal ekonomisinin çarkları dönüyordu.

[11] Kazak cüzlerinin Rusya'ya bağlanma süreçlerini ve Rusya'nın Türkistan'ı işgal politikası öncesinde Kazak bozkırlarının nasıl ele geçirildiği ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. (Yorulmaz, Başlangıcından Hanlığın Feshine Kadar Kazak Türkleri ile Çarlık Rusyası Arasındaki Siyasi İlişkiler, 2013).

Türkistan ticaretinin büyümesiyle birlikte Tatar ticaret tekellerinin oluşması, XVIII. yüzyılın sonundan itibaren Tatar burjuvazisini zenginleştirdi. Kazak bozkırlarında ticaret büyük oranda takas esasına dayanıyordu ve Tatar tüccarlar bu takas ticareti ile büyük gelirler elde ettiler. Örneğin bir Tatar tüccar, Sibirya pazarından 2,50 rubleye aldığı demir çaydanlığı, Kazak bozkırında 50 ruble değerindeki kürklerle takas edebiliyordu. Buradan anlaşılacağı üzere bozkırlardan Rusya'ya ithal edilen başlıca ürünler hayvancılık ve sığır yetiştiriciliğinin yan ürünleriydi. Ayrıca Türkistan hanlıklarından pamuk, İran kuzusu, halı ve kuru meyveler de Rusya’ya Tatar tüccarlar aracılığı ile getiriliyordu. Tatarlar ise bunun karşılığında Türkistan pazarına tekstil ürünleri, demirle işlenmiş araç gereçler, şeker ve daha sonra gazyağı tedarik ettiler. Tüm bu faaliyetler neticesinde Rusya ve Türkistan arasındaki ticaretin genel cirosu 1773-1777 yılları arasında 83.000 rubleye; 1793-1797 yılları arasında 624.000 rubleye; 1832’te ise 11.336.000 rubleye ulaştı. XIX. yüzyılda genel cirodan elde edilen kâr azalsa da Tatar tüccarlar için Türkistan ticareti halen büyük bir zenginlik kaynağı durumundaydı. Hüseyinov Kardeşler’in oluşturduğu ticaret şirketinin hesap defterine göre Orenburg’dan satın alınan malların Kazak bozkırlarında ve Türkistan’da halen 2 veya 3 katı fiyata satılabildiği de kaydedilmiştir (Zenkovsky, 1960, s. 20). 1851 yılında, İdil Ural’ın önemli şehirlerinde artık Tatar tüccarların sayısı yüzlerle ya da binlerle ifade edilebiliyordu. Penza’da 1628 tüccarın 189’u, Samara’da 5692 tüccarın 608’i, Viyatka’da 2084 tüccarın 123’ü, Kazan’da 2216 tüccarın 762’si, Orenburg’da 3066 tüccarın 1752’si ve son olarak Tobolsk’un 922 tüccarının 87’si Tatar ya da Müslümandı. Görüldüğü üzere Tatar tüccarların oranı Kazan’da %34’lere ulaşırken, Türkistan’a daha yakın konumda bulunan Orenburg’da %57’lere kadar gelmiştir (Rieber, 1982, s. 73).

Tatarların ticaretle elde ettikleri zenginlik, Rusya’nın diğer bölgelerinde de hatırı sayılır bir servet biriktirmelerinin yolunu açtı. Sadece Türkistan değil, Urallar, İdil-Kama bölgesi, Batı ve Doğu Sibirya, Orta Rusya gibi bölgelerde Tatar ticaret şirketleri yoğun bir iş ağı meydana getirdi. Diğer yandan Tatar ticaret gücü, Türkistan, Urallar ve Sibirya düzleminde güçlendiği için İç Rusya’da (daha batıda) bulunan Kazan şehrinin ekonomik önemi azalmış, Orenburg, Ufa, Troitsk, Semipalatinks, Orks gibi İdil Ural bölgesi ile Türkistan arasında yer alan şehirlerin önemi artmıştı. Canısevler (Troistk), Veliyevler (Alma Ata), Hüseyinov Kardeşler (Kazan), Selimcanovlar, Kerimovlar ve Ramiyevler (Ufa) gibi bazı Tatar aileleri, ticaret tekelini büyük oranda

ellerinde bulunduran aile şirketleri konumuna yükseldiler. Moskova'da bulunan ve doğu ticareti ile milyonerler sınıfına giren bir diğer aile ise Karamsevler oldu. Tatarların zengin bir burjuva sınıfı oluşturması yalnızca ticaretle meydana gelmedi. Ticareti özellikle İdil boyu ve Sibirya bölgelerinde açtıkları ve işlettikleri fabrikalar ile desteklediler. Akçurinler, Agiçevler, Burnabevler sanayi kolunda zenginleşen ve ünlenen Tatar aile şirketleri oldular. Urallardaki altın ve diğer önemli madenlerin işletmeleri, dokumacılık, sabun üretimi, çuhacılık, zanaat işleri, odunculuk gibi önemli sanayi kollarında faaliyet gösteren bu ve diğer aile şirketleri, XX. yüzyıla gelirken, zengin ve güçlü bir pozisyondaydılar (Zenkovsky, 1953, s. 308-309; Zenkovsky, 1960, s. 21-22).

Tatarların XIX. yüzyıldaki aydınlanmalarının ve bunun XX. yüzyıla olan politik yansımasının tek nedeni ekonomik açıdan zenginleşmeleri değildir. Ekonomik zenginleşmeyi tamamlayan en önemli unsur kültür ve din alanında yaşanmıştır. Nitekim bilindiği üzere kültürel faaliyetlerin en büyük destekçisi zengin aileler ve bu ailelerin meydana getirdiği sosyal tabaka yani burjuvazidir. Ceditçiliğin en önemli maddi fonunu da büyük oranda az önce gelişim süreci verilen Tatar burjuvazisi sağlamıştır. Bu sürecin başlangıcı da yine II. Katerina dönemine kadar uzanır.

II. Katerina'nın yukarıda bahsedilen 1788'de ki dini reform yasası, Müslüman mollalarının eğitimi açısından önemli bir gelişmeydi. Ancak İdil Ural'daki Tatar Müslüman okulları, ticaret ve sanayi ile zenginleşen burjuva sınıfının çocuklarının eğitimi için yeterli görülmüyordu. Bu nedenle zengin aileler çocuklarını Türkistan'ın önemli medreselerine gönderdiler. Ancak özellikle Buhara ekolünü sürdüren bu medreselerin skolastik, tutucu ve zamanın gerekliliklerini yerine getiremeyen eğitimi, zengin Tatar ailelerini ve çocuklarını memnun etmemeye başladı. Tatar reformculuğunu simgeleyen Ceditçiliğin temellerini atan Kursavi[12] ve Şihabeddin

[12] Abdünnasır Kursavî (ö. 1812), İdil-Ural Türkleri arasında Buhara ekolüne karşı çıkan ve hem İslam öğrenimini hem de genel medrese sistemini ıslah etmeye girişen ilk alimlerden olması yönüyle, Ceditçiliğin ilk neslini temsil ettiği düşünülmektedir (Türkoğlu & Maraş, Kursavî, 2002, s. 447).

Mercani[13] de buradaki eğitime karşı çıkarak yeni bir yaklaşım getirmek istediler.[14] Bu akılcı ve yenilikçi metot, İdil Ural ve Rusya'nın diğer bölgelerinde gerçekleşecek Cedit hareketini başlatan ilk adımlardı (Zenkovsky, 1953, s. 312; Rorlich, 1986, s. 48-49; Taymas, Kazan Türkleri, 1966, s. 160-163). İktisadî yönden gelişmiş Tatar burjuva sınıfı ve bu sınıftan doğan ilk nesil aydınlar, Ruslarla hukuken ve siyaseten eşit olmanın ancak dini tutuculuktan kurtulup, iyi bir eğitim sisteminin kurulmasıyla mümkün olacağını dile getirmeye başladılar. Ceditçiliğin siyasileşmesi doğrudan 1905 Devrimi'nin getirdiği siyasi ve sosyal özgürlüklerle alakalıdır. İlk defa devrimden sonra Rusya Müslümanları bir araya gelmeye ve siyasi bir yapı oluşturmaya başladılar. Ancak bu siyasi çalışmalar ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

Gerek yüzyıllar içindeki zorunlu göçler gerekse uygulanan etnik politikalar, Tatarların yaşadıkları tüm vilayetlerde Rus nüfusa karşı azınlık durumuna düşmelerine neden oldu. Buna rağmen Rusya'da yaşayan Tatarların toplam nüfusları, dönemin şartları ele alındığında, Rus olmayan milletler arasındaki en kalabalık toplumu oluşturmalarını da sağlıyordu. Yüzyılın hemen başında bu Tatar toplumu, sosyal tabakalara ya da sınıflara ayrılmış bir vaziyetteydi. Bu sınıfın en kalabalık olanı ise *köylülerdi*. Tatar nüfusunun %94'ünün, XIX. yüzyıl boyunca genel olarak köylerde yaşadığı kaydedildi. Rusya'nın tahıl ambarı olarak anılan İdil Ural bölgesinde sadece Tatarların değil diğer etnik toplulukların da nüfuslarının büyük bölümü köylerde yaşıyor, tarımla uğraşıyordu (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 36).

Tatar proletaryası ise İdil Ural bölgesinde Rus ve Tatar sanayisinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıktı. Kazan bölgesinin sanayisi, tüm Rusya'da olduğu gibi XIX. yüzyıl boyunca gelişimini sürdürdü. Küçük sanayi kolunu oluşturan, küçük ölçekli mal üretip

---

[13] Şihabeddin el-Mercânî (1818-1889), 1838'de dini ilimlerde ilerlemek amacıyla Türkistan'a gitmiştir. Bu seyahati esnasında Troytsk şehrinde ıslahatçı Tatar alimi Abdünnasır Kursavi'nin fikirleri ile tanışma fırsatı bulmuştur. 1849'da Kazan'a dönmüş, müderrislik yapmıştır. Tatar zenginleri tarafından onun için Kazan'da bir medrese ve yurt inşa edilmiştir. Mercani Medresesi veya Medrese-i Aliye adıyla anılan okul 1881'den den itibaren öğrenci almaya başlamıştır. Hayatının son dönemlerine kadar telif faaliyetlerini ve reformcu düşüncelerini sürdürmüştür. 28 Nisan 1889'da vefat etmiştir (Kanlıdere, 2004, s. 169-172).

[14] Ceditçilik hareketinin İdil Ural bölgesindeki başlangıcıyla ilgili 3 farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilki Mercânî'nin öğrencisi Feyizhanî'nin 1860'ta medreselerde reform yapılması gerektiğiyle ilgili yazdığı risalenin Ceditçiliğin başlangıcı olduğunu ileri sürer. İkinci görüşe göre Ceditçiliği Mercânî ve Kayyum Nâsırî başlatmıştır. Üçüncü görüşe göre ise Ceditçiliğin İdil Ural'da başlamasına İsmail Gaspıralı aracılık etmiştir. İdil Ural bölgesindeki reform hareketleri üzerine önemli araştırmalar yapan Yahya Abdullin ise bu üç görüşü sentezleyerek, A. Kursavî'nin, İ. Halfin'in birinci öncüler, Mercânî, Feyizhanî ve Nasırî'yi ikinci öncüler, Rızaeddin Fahreddin, Fatih Kerimî ve Şemsettin Kültesî'yi üçüncü öncüler olarak niteler. Hem konunun ayrıntısı hem de adı geçen alimler hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Türkoğlu, 2000, s. 106-107 vde.).

satan atölyeler, XIX. yüzyıl boyunca varlıklarını korudular. Bu atölyeler ya da küçük fabrikalar yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük fabrikalara dönüştü ve kapitalist üretime geçildi. Kapitalizmin bölgede gelişmesi, kendi sosyal ve iktisadi sonuçlarını beraberinde getirdi ve Orta İdil bölgesinin toplumsal yapısını etkileyen birinci etken oldu. Bu süreç boyunca köylüler iş gücü olarak sanayinin geliştiği şehirlere aileleriyle beraber göç etmeye başladı. Ücret karşılığı iş gücü çalıştıran atölyelerin artışı da bunu desteklemektedir. Bu yeni fabrikaların sayısı XIX. yüzyılın sonunda sadece Kazan'da 87'ye ulaştı. Bu fabrikalarda genel olarak deri ve kumaş işlendi, sabun ve yağ üretildi. Bölgenin başlıca büyük sanayi kuruluşlarından sayılan Bandüjskiy (Bondüg) Kimya Fabrikası 1851 yılında açıldı. Bunun yanında 1855'te Krestovnikov kardeşlerin Mum ve Sabun Fabrikası ve İ. Alafuzov'un 1860'ta açtığı Deri ve Kâğıt Fabrikası da kapitalist emek ve üretim ilişkilerinin başladığı büyük sanayi kuruluşlarının ilk temsilcileri oldu. Bölgedeki ilk Marksist örgütlenmeler de bu fabrikalar etrafında şekillendi (Atlas Tartarica, 2017, s. 373-374). Moskova-Kazan demiryolu 1895 yılında faaliyete geçti ve bu demiryolu ile birlikte bölgenin sanayi tesislerinin nitelik ve niceliğinde artış yaşandı. 1910'lu yıllardan itibaren şehirdeki fabrikalar makineli üretime geçmeye başladı. 1913 yılında bölgedeki sanayi tesislerinin sayısı 212'ye çıktı. Bu dönemde sadece Kazan'da çalışan işçilerin %10-12'si Tatarlardan oluştu (Atlas Tartarica, 2017, s. 437).

XIX. yüzyılın sonuna doğru Tatarların genel nüfusları 1897 yılında yapılan bir nüfus sayımı ile görülebilir. Kazan'ın 675.410 nüfusunun 32.252'si şehirli, 640.158'i köylüdür; Ufa'nın 254.729 nüfusunun 8.591'i şehirli 237.138'i köylüdür; Samara'nın 219.455 nüfusunun 6.618'i şehirli, 212.837'si köylüdür.[15] Bu sayıma dahil edilmeyen vilayetlerde yaşayan Tatarların da genel nüfusa eklenmesi ile tüm Tatarların Rusya içerisindeki nüfusları 2 milyon 600 bin sayısına kadar ulaşmaktadır. Yine bu sayımdan anlaşılacak en önemli nokta, XIX. yüzyılın sonunda, Tatarların ezici çoğunluğunun

[15] Devamı (şehir adı, toplam nüfusu, kentli nüfusu, köylü nüfusu):

Simbirsk	133.302	4.123	129.856
Vyatka	133.000	1.847	131.455
Orenburg	114.701	26.133	88.568
Saratov	94.701	4.294	90.407
Perm	73.169	4.000	69.169
Penza	58.530	559	57.971
Astrahan	52.799	16.135	36.664
Nijnegorod	41.399	953	40.466
Tambov	16.979	313	16.666
Ryazan	5.033	1.332	3.701
Toplam	*1.865.193*	*110.150*	*1.775.043*

halen köylerde ve kırsal alanda yaşadığıdır. Şehirlerde yaşayan nüfus ise yoğun olarak Kazan, Orenburg, Astarhan ve Ufa'da toplanmıştır (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 34; Devlet, 1998, s. 21). XX. yüzyılın başında Kazan vilayetinin toplam nüfusu 3 milyona yaklaşırken, bu nüfusun en az 898 bini Tatar'dır (Çuvaşlar 649 bin, Mariler 145 bin, Mordvalar 32 bin, Udmurtlar 11 bin, Ruslar 1.100 bin). 1918 yılında yapılan nüfus sayımına göreyse 898 bin Tatar'ın ancak 42.756'sı Kazan şehrinde yaşamaktadır (Devlet, 1998, s. 22).[16]

Böylece XIX. yüzyıl boyunca gelişimini tamamlayan Tatar burjuvazisiyle birlikte 3 sınıfa ayrılmış bir Tatar toplumu ortaya çıktı. Rus işgaliyle birlikte toprakları ellerinden alınan Tatar mirzalarından gelen soylular, ticaret burjuvazisini oluşturdular. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlanan sanayileşme, ticaretle zenginleşen Tatar burjuvazisini sanayi koluna yönlendirdi. Diğer yandan Tatarların zengin olmayan büyük bir kısmı halen köylü sınıfını oluşturuyordu. Tatar proletaryası da Rus ve Tatar sanayi burjuvazisinin işlettiği fabrikalarda geçici ya da tam zamanlı çalışmaya başladı. Tatar proletarya sayısının net olarak belirlenememesi ve farklı kaynaklarda farklı sayıların verilmesinin nedeni de Tatar proletaryasının yapısıyla ilgili olmalıdır. Bu proletarya sınıfının ne kadar nitelikli olduğuysa her zaman tartışma konusu olmuş, çoğu zaman Rus işçilerinin bile yapmaktan imtina ettiği işlerde çalıştıkları vurgulanmıştır. Tatar işçilerinin köyle aralarındaki bağın halen kopmadığı, dil engelinin varlığı ve okuma-yazma bilmemeleri, işçi sınıfını ilgilendiren haber ve gelişmeleri takip edememelerine, Rus proletaryasında olduğu gibi bir sosyal sınıf oluşturamamalarına da neden olduğu söylenebilir.

2.2 Rusya'da Marksizm ve Sosyalizm

Rusya, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren sanayileşmeye başladı. Sanayileşmeyle beraber iş gücü ihtiyacı arttığı için köyden kente göç arttı ve Rusya nüfusu hızlıca şehirleşmeye başladı. 1900 yılında Rusya'daki sanayi işçilerinin sayısı 2 milyona ulaştı. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen başındaysa 170 milyonluk Rusya nüfusunun 3

[16] 1918 yılında Kazan ilinin nüfusu (Millet adı, Nüfusu)

Rus	161.743
Tatar	42.756
Çuvaş	1.024
Çirmiş	293
Diğer	3.721
Toplam	*209.537*

milyonu işçi sınıfına dahil oldu. İşçilerin genel nüfus içindeki oranı ilk bakışta küçük gibi dursa da belli başlı sanayi şehirlerinde yoğunlaşmaları, etkili bir kitle konumuna gelmelerini de sağladı. Tabii bu yoğunlaşma, sanayi şehirlerindeki iş kollarında çok fazla işçi çalıştırılmasını, çalışma koşullarının ağır ve kötü olmasını ve işçi maaşlarının düşük olmasını da beraberinde getirdi. İşçi hareketleri nezdinde Rusya'da çeşitli reformlar[17] yapılmaya çalışılsa da gerek genel durumun iyileşmemesi gerekse merkezi hükümetin reformları uygulama konusunda sorumsuz davranması işçi hareketlerini uzun vadede besledi. Ağır iş yükü gerektirecek sanayi kollarında yaşanan iş kazaları, en az 11 buçuk saat çalışma süresi, salgın hastalıklar, ağır alkol tüketimi, kalabalık işçi odalarında yüzlerce işçinin bir arada yaşamak zorunda olması ve bunlar sonucunda biriken öfke, işçilerin daha iyi şartlarda çalışmak ve yaşamak için grevlere ve eylemlere yönelmesine neden oldu (Riasanovski & Steinberg, 2016, s. 453). Bu durum, başta Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi olmak üzere sol-sosyalist partilerin ve çevrelerin ellerini güçlendirmelerini sağladı.

İleride Российской Социал-Демократической Рабочей Партии - Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) olarak anılacak siyasi partinin oluşumu, dokuz kişinin Minsk şehrinde 1898 yılının Mart ayında topladıkları küçük bir kongreye dayanmaktadır (Carr, 2019, s. 15). Minsk kongresi Rusya üzerinde Marksist bir parti yaratmak için gösterilen ilk çabaydı. Çünkü bundan önce Rusya'daki sol siyaset genel olarak Narodnikler[18] denilen siyasi aktörlerden oluşuyordu (Pipes, 1989; Carr, 2019, s. 16). 1870'li yıllarda, köylü devrimi üzerinde anlaşan ve otokrasi taraftarlarına terör

---

[17] 1897'de çıkan bir yasa ile çalışma saatleri 11,5 saate düşürülse de buna ne kadar uyulduğu kesinlik kazanmamıştır. 1903 yılında işçilik sigortası çıkarılmış, iş kazalarından işverenler sorumlu tutulmaya başlanmıştır. Bu önemli bir reformdur çünkü Rusya'daki işçiler köyden, genellikle herhangi bir eğitimden geçmeden, işçi olmak için şehirlere geldiğinden iş kazaları eksik olmamıştır. Bu sigortanın dişe dokunur bir fayda sağlaması içinse 1912'de genişletilmesi gerekli olmuştur. 1906'da ise sendikalara resmi izin verilmiştir.

[18] 1879 yılında Rusya'daki en önemli devrimci topluluk olan Земля и Воля yani Toprak ve Özgürlük örgütü iki partiye ayrılmıştır. Bunlar Черный Передел (Çernıy Peredel) ve Народная Воля (Narodnaya Volya) yani Narodniklerdir (Narod: Halk). Her iki taraf da Rusya'ya sosyalist bir yönetim getirme amacıyla toplansa da yöntemleri farklı olmuştur. Narodniklerin yöntemi sert terör eylemleri ile otokratik sistemi yok etmek ve halk desteğini sağlayıp, devrimi gerçekleştirme olarak özetlenebilir (Kitle hareketinden ziyade küçük grupların yıkıcı eylemleriyle amaca ulaşma olarak da ifade edilebilir). Narodniklerin birleşik parti hareketi 1886 yılının başında uğradıkları takibat ile sona erdi. Kullandıkları matbaalar basıldı, üyeleri tutuklandı. Narodniklerin siyasi hareketi engellenmiş olsa da bir fikir olarak varlığını sürdürdü. Şehirlerde, gizli örgütler olarak varlığını sürdüren bu düşünce etrafında, birbiri ile bağlantısı kalmayan ve her biri kendi yöntemini belirleyen hücre örgütleri baş gösterdi. Bu çeteler bir yandan propaganda faaliyetleri sürdürürken bir yandan da terörist ve yıkıcı eylemler yapmaya çalıştı. III. Aleksandr'a karşı yapılan suikast girişimi de bu eylemlerden birisi ve en önemlisidir (İşçi & Onur, 2019). Narodnik gelenekten gelenler daha sonra SR Partisi'nin kurucuları arasında yerlerini alacaklardır. Narodnik hareket ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. (Спиридович, 1916; Pipes, 1964; Pipes, 1989; Laue T. H., 1954).

eylemi uygulama yöntemini savunan Narodnikler'e ilk karşı çıkış Georgi Plehanov[19] adlı bir gençten geldi. Bu gencin 1883'te kurduğu *Emeğin Kurtuluşu* adlı örgüt Marksist teoriyi Rusya'da uygulamayı istiyordu (*devrim ancak kapitalizmin gelişmesi sayesinde ve sanayi proletaryasının eylemi neticesinde gerçekleşecektir*). Tam da bu devirde Rusya'da fabrikaların hızla yayılması, yeni bir işçi sınıfının doğması ve ilk grevler, Marksist tezin daha önce hiç olmadığı kadar Rusya'da gerçekleşebileceği sinyalini de veriyordu. 1895 yılında ilk Marksist gruplar Rusya'da görülürken, Petersburg'da *İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği* kuruldu. İşte burada karşımıza ilk defa Vladimir İlyiç Ulyanov (Lenin) çıkmaktadır ve kendisi az önce bahsedilen Plehanov'un büyük bir hayranıdır (Carr, 2019, s. 16).

Vladimir Ulyanov, 1870'te Simbirsk'de doğdu. Ağabeyinden dolayı ihtilalci geleneği tanıyordu. Narodnik olan ağabeyi Aleksandr, Çar III.Aleksandr'ı (1881-1894) hedef alan bir saldırıya karıştığı gerekçesiyle idam edildi. Ağabeyinin seçtiği politik yolu ve sonucunda uğradığı akameti muhtemelen hiçbir zaman hafızasından silmeyen Ulyanov'un gelecekteki siyasi görüşlerini şekillendirirken, bu hafızadan etkilendiği söylenebilir. Ulyanov, Kazan Üniversitesi'nde[20] okurken Marksist oldu ve politik eylemlere katıldığı için okuldan atıldı. 1890'da Petersburg'a giden Ulyanov, ilk yazılarını da Plehanov'un Narodnikler'e karşı başlattığı tartışmaların bir devamı niteliğinde oluşturdu.[21] 1895'te Plehanov'u görmek üzere İsviçre'ye gitti. Döndüğünde *İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği*'ne katıldı ve bu örgüt çerçevesinde fabrika işçilerini örgütlemeye başladı. Bu yüzden de yıl sonunda tutuklanan Ulyanov, Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Bu sürgünde yazmasını engelleyecek herhangi bir yasakla karşı karşıya olmadığı için teorik bilgisini yazarak, okuyarak ve Rusya'daki gelişmeleri takip ederek geliştirdi. Kendisinden sonra Sibirya'ya gelen Nadejda Krupskaya ile evlendi ve hem onunla hem de sürgündeki arkadaşlarıyla partileşme fikri üzerinde yoğun bir plânlamaya girişti. Ulyanov ve arkadaşlarının bu sürgünü, siyasi gerekçelerle verilmiş bir cezadan daha çok bir hazırlık kampını andırmaktadır. Ulyanov ve arkadaşları sürgün bittikten sonra 1900 yılı başında Cenevre'ye gittiler ve

---

[19] Георгий Валентинович Плеханов (Georgi Valentinoviç Plehanov), (1856-1918). Rus devrimci ve düşünür, Rusya'daki sosyal demokratik hareketin kurucusu, Marksizmin önde gelen teorisyenlerinden ve yayıncı. 1883 yılında "Emeğin Kurtuluşu" grubunu kurdu. RSDİP İkinci Kongresinden sonra Menşevik kanadının lideri konumuna yükseldi ve Lenin ile araları açıldı.

[20] Kazan Üniversitesi 5 Temmuz 1804 tarihinde açılmıştır (Atlas Tartarica, 2017, s. 384).

[21] Daha önceki dipnotlarda bahsedildiği üzere, Narodniklerin eylem tarzları ile Plehanov'un önerdiği Marksist kitle hareketi birbirine ters gelişim süreçleri içeriyordu. Narodnik kökenden gelen Plehanov, Avrupa sürgününde Marksizm ile tanışmış ve eski görüşlerini bir kenara bırakmıştır.

Plehanov'la bir anlaşmaya vararak, *Iskra* (Kıvılcım) adında haftalık bir halk gazetesi, *Zarya* (Şafak) adında da teorik gazete çıkarma kararına vardılar. İlk partileşme işte bu iki gazete etrafında şekillenecekti. İki gazetenin de ilk sayıları 1900 yılında çıktı (Carr, 2019, s. 17). Böylece denebilir ki *Marksizm*, ancak XX. yüzyılın hemen başında Rusya'da taraftarları olan bir siyasi akım konumuna gelmiştir.

Ulyanov, Aralık 1901'de *Zarya*'da yayımladığı bir makalede ilk defa *Lenin* takma adını kullandı (daha önce *İlin* ve *Tulin* adlarını kullanmıştı). Genel kanıya göre Ulyanov, fikirlerini açık bir dil ve keskin bir üslupla anlatabildiği için diğerleri arasından kolayca sıyrıldı ve *Lenin* adını duyurmayı başardı (Carr, 2019, s. 18). Lenin'in isteği çok açıktı, herkes tarafından kabul edilecek bir devrim öğretisini oluşturmak ve örgütlü bir kitle hareketi ile Rusya'da sosyalist bir yönetim kurmak.

Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDİP) ideolojik şekli de bu erken dönemde oluşmaya başladı. Bahsedilen Narodnikler'e karşı devrimin önder gücünün köylüler değil proletarya sınıfı olduğu görüşünün yanında *Legal Marksistlere*[22] karşı da devrimci ve sosyalist bir eylem şekli önerdiler. *Legalizme* karşı ihtilalcilik, *köylülüğe* karşı işçi sınıfı, *ekonomistlere* karşı proletarya adına hem ekonomik hem siyasi talepler savunuldu ve parti düşüncesi olarak sabitlendi (Carr, 2019, s. 19). Burada şu erken çıkarıma varılması çok da hatalı olmayacaktır, RSDİP işçi sınıfının mücadelesini öne çıkarıp, bu sınıf içerisinde örgütlenirken; sosyalist revalyutsiyonerler (SR Partililer) köylüler arasında örgütlü ve güçlü idi.

Bu noktada RSDİP içindeki bölünmeye geçmeden önce, Rusya'nın son yüzyılı için en az RSDİP kadar önemli olan bir diğer siyasi partiyi ele almak gereklidir. Партия Социалистов-Революционеров, Sosyalist Devrimciler Partisi'nin (Kısaltması SR'dir ve *ESER* olarak okunmalıdır) kökenleri Narodnikler'e kadar dayanmaktadır. SR Partisi'nin başlıca çizgisi bu nedenle büyük oranda Narodnik kökenden etkilenmiştir.

---

[22] Legal Marksistler, Marksizmi sansüre uğramayacak şekilde kitap ve yazılarında açıklamaya çalışan (Kelima manası olarak "Yasal Marksizm"), Marks'ın komünist devrime ulaşacak toplumun gelişim şemasına sadık kalınması gerektiğini düşünen ve bu yüzden Rusya'da öncelikle henüz gelişme aşamasında olan burjuva demokratik devriminin desteklenmesini isteyen, Rusya'nın kapitalizme geçmesini gerekli gören, reformu devrimin önüne koyan düşünürlerden oluşmaktaydı. Bu yönü ile devrimi, reforma tercih eden Lenin'e zıt pozisyonda bulunuyorlardı. Ekonomistlerin tezi ise daha farklıydı. Rus sosyal demokratlarından gelen bu grup, siyaset ile ekonomi arasına kesin bir ayrım koyuyorlardı. Ekonomi işçilerin, politika ise partili aydınların işiydi. İşçiler ancak daha iyi çalışma şartları için taleplerde bulunabilirlerdi. Onlara göre iki olgu birleşmemeliydi. Başlıca Legal Marksistler arasında Pyort Struve, Nikolai Berdyaev, Sergei Bulgakov sayılabilir. Legal Marksizm hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Laue T. H., 1956).

SR'liler siyasi faaliyetleri boyunca işçi sınıfından daha çok köylü ve küçük burjuva sınıfından destek arayışı içinde olmuşlardır. Bunun yanında siyasi eylem şekilleri Narodnikler'de olduğu gibi terörizmi andırır (Sadıgov, 2020, s. 4-5).

1897'den itibaren dağınık halde bulunan sosyal demokrat ve Narodnik hareketleri hem içeriden hem de Rusya dışından gelen birleşme çağrılarına olumlu yanıt verdi ve aynı yıl Voronej'de SR partisini oluşturan bileşenlerin ilk kongresi düzenlendi. Kongreye katılan gruplar, köylülüğü işçi proletaryası dahilinde görme konusunda hemfikir oldular. Aynı zamanda (belki de bileşenlerin Narodnik kökenden gelmesinden dolayı) bazıları *terörizmi* öncelikli eylem olarak kabul etmeye yatkın davrandılar. Ancak kongreye katılan çoğunluk bu konuda sessiz kaldı. Bu davranış belki de artık Narodniklik'ten kopuşu temsil ediyordu. Yaşanan bazı anlaşmazlıklara rağmen *Sosyalist Devrimciler Partisi* adını verecekleri tek bir örgütte birleşme kararı aldılar. İkinci kongre aynı yılın Kasım ayında Poltova'da yapıldı ve Voronej'liler tarafından alınan kararlar tekrarlandı. Ayrıca SR köylüler, işçiler, aydınlar ve öğrenciler arasında sosyalist propaganda ve ajitasyon[23] yürütmesi beklenen tüm benzer siyasi grupları birleştirme görevini de kendisine verdi. Ancak ilk iki kongrede partileşme yani parti programının kesin çizgilerle belirlenerek ilan edilmesi üzerinde uzlaşma sağlanamadı. Uzlaşma Kiyev'de 1898 yılında toplanan üçüncü kongrede de sağlanamadı (Спиридович, 1916).

Rusya'nın önemli şehirlerinde 1899 yılıyla başlayan ve 1901 yılı süresince de devam eden öğrenci hareketleri ve köylü isyanları, SR partisinin örgütlenmesini hızlandıran bir itici güce dönüştü. Öğrenci eylemlerinin Rusya muhalefetine ivme kazandırdığı sırada SR'liler de yeniden bir araya gelerek, bu kez daha kararlı bir üslup ile partinin kurulması yolunda adım attılar. Nihayet SR Parti programı 1902 tarihinde ilan edildi (Riasanovski & Steinberg, 2016, s. 420). SR Partisini oluşturan temelde 2 grup bulunuyordu, bunlar Sosyalist Devrimcilerin Güney Partisi ve Kuzey Sosyalist Devrimciler Birliği'ydi. Partinin programı[24] incelendiğinde sosyal demokrat çizgi fark edilirken, köylü sınıfı Rus Devrimi'nin ana harcı olarak belirlenmişti (Спиридович, 1916). SR Partisi gerek Petrograd İşçi ve Köylü Temsilcileri Sovyeti'nde Menşeviklerle birlikte hareket etmeleri, gerekse Şubat 1917 Devrimi'nden sonra

---

[23] TDK'ya göre ilk anlamı körükleme, duygu sömürüsü yapmaktır. Siyasi anlamda ise ajitasyon, halk yığınlarını belirli bir siyasi duygu ve düşünceye sürüklemek, sevk etmek amacıyla yapılan bir eylemdir.
[24] Sosyal Demokrat çizgi kimileri tarafından RSDİP'nin politik görüşleri ile benzetilmiş ve parti içinden çeşitli eleştiriler de yapılmıştır. SR Parti programı için bkz. (СПб "НHШ" 1906, 2001).

Geçici Hükümet'i desteklemeleri ve bazı bakanlıklar elde etmeleri bakımından Rusya'nın sol tarihi için RSDİP kadar önemli bir parti konumundadır.

Lenin'in kurmak ve yönlendirmek istediği siyasi hareketin ihtilalci ve bir manada yıkıcı olmasının en önemli nedeni Rusya'nın içinde bulunduğu tarihin gereklilikleri denebilir. Avrupa'daki işçi sınıfı kadar okur-yazar olamayan, sosyal bilince yeteri kadar varamamış ve iyi şartlarda yaşayıp çalışamayan Rus proletaryasının güçlü bir liderliğe ihtiyaç duyması Lenin'in görüşleri arasındadır. Bunun yanında Rusya'da oluşan aydın zümrenin ticaret burjuvazisi ile yakın ilişkiler içinde bulunması ve benzer sosyal kökenlerden gelmeleri, Lenin'i sadece ve sadece işçi sınıfını devrimin harcı yapılması fikrine götürmüştür. Rusya örneğinde batı modeli demokratik veya sosyalist herhangi bir partileşmenin dönem itibari ile yasak olması, sosyalist öğretilerle şekillenen partilerin zorunlu olarak ihtilalci özellikler donanmasını ve yeraltına çekilmesini de gerektiriyordu. *İllegalizm* RSDİP için dönemin şartları gereği gerekli olan bir hareket tarzını da ifade etmekteydi. Lenin ve arkadaşlarına göre Rusya'da devrim, ancak profesyonel devrimcilerin önderliği ile yapılabilirdi. Parti örgütlenmesi, Lenin tarafından yazılan *Ne Yapmalı?* adlı eserde 1902 yılında açıklandı (Lenin, 1979). Burada Lenin tarafından yapılan vurgu, tüm hayatını devrimi gerçekleştirmeye adamış üyelerinin kesin itaatinin sağlandığı, mutlak gizliliğin şart olduğu, nicelikten çok niteliği öne koyan bir partinin gerekli olduğu idi (Carr, 2019, s. 29-31).

RSDİP ikinci kongresi Temmuz-Ağustos 1903'te yapıldı. Burada Bolşeviklerle Menşevikler arasındaki ayrım derinleşti. Aynı zamanda Plehanov'un Lenin ile birlikte hazırladığı parti programı ilan edildi. İlk defa *proletarya diktatörlüğü* ifadesi politik bir çerçeve içerisinde, bir parti programında geçiyordu (СПб "НПШ" 1906, 2001). Programda acil amaçlar 3 gruba ayrıldı. Siyasi amaçlar, eşit ve genel oy hakkı, düşünce-konuşma-basın özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, yargıçların seçimle gelmeleri, kilise ve devletin ayrılması, parasız ve genel eğitimden oluştu. Ekonomik amaçlar (işçilerin talepleri) ise 8 saatlik çalışma süresi, çocuk işçilerin yasaklanması, kadınların çalışmalarının sınırlandırılması, yaşlı ve sakatlar için devlet sigortası, aynî ve para cezalarının kaldırılmasını içeriyordu. Kalan talepler ise köylüleri temsilen dile getirildi. Toprak köleliğinin kaldırılması ve haksız şekilde gasp edilen toprakların köylülere iadesi gibi. Program, Rusya'nın mevcut sosyal ve siyasi düzenine karşı girişilen her türlü devrimci hareketin desteklenmesi gerektiğini

söyleyerek son bulmuştur. Bunun için de Rusya'da otokrasinin devrilmesi gerektiği belirtildi (Carr, 2019, s. 35-36).

Bolşevikler ve Menşevikler arasındaki ilk ayrımın kıvılcımı parti üyesi kimdir tanımında yaşandı. Lenin'in önerisi ile Martov'un önerisi arasında temelde bir farklılık olmasa da Lenin'in parti üyesi tanımı *Ne Yapmalı?*'da açıkladığı görüşünün ifadesiydi: "*Parti programını kabul eden, parti örgütlerinden birine şahsen katılan ve paraca destekleyen kişi parti üyesidir*" (Carr, 2019, s. 37). Bu konu gerginliğe yol açtı, Lenin'in keskin ifadelerle belirttiği tanımı destekleyen *keskinler*, Martov'un daha *yumuşak* tanımını savunanlarla ayrıştılar. İşte bu Bolşevik-Menşevik ayrışmasının başlangıcı oldu. Parti merkez komitesi tamamen Plehanov ve Lenin'in grubundan oluştuğu ve parti içindeki çoğunluğun bu grupta olmasından dolayı Rusça çokluk anlamına gelen *bolşevik* adı bu grubu tanımlarken, azlık anlamındaki *menşevik* adı da Martov'un grubunu tanımladı. Plehanov her ne kadar bu sırada Lenin'i kendi mücadele arkadaşlarına karşı ısrarlı bir şekilde savunsa da pratikte Lenin'in sert örgütlenme metotları karşısında, Menşevikler'den yana tavır almaya başladı. 1903 yılı bitmeden önce tamamen Bolşevikler'in elinde olan *Iskra* yazı kurulundan Lenin'in ve arkadaşlarının istifa etmesi sonucunda kurul, Plehanov'un isteği ile tamamen Menşevikler'den oluştu. Artık Plehanov ve Lenin'in yolları ayrılmıştı. Bundan böyle *Iskra* bir Menşevik yazı organıydı ve Lenin'in yöntemlerini şiddetle eleştirmeye başladı. Bu eleştirilere artık Plehanov da dahildi. Lenin 1904 Ağustosu'nda 22 Bolşevik ile Cenevre'de bir toplantı düzenledi ve çoğunluk komiteleri bürosu kurdu. "Dönek" *Iskra*'nın yerini alacak bir yayın organı *Vperyod*'u kurarak yeniden birleşmeyi önlemek ve hizipleşmeyi kuvvetlendirmek istedi. Lenin'e göre Menşevikler'in görüşü, keskin bir ihtilalin gerçekleşmesini önleyecek derece devrimci değildi. Ayrıca böyle bir birleşmenin Bolşevikleri az önceki ihtilalci anlamda kirleteceğini de düşünüyordu (Carr, 2019, s. 45). Sonuç olarak RSDİP, Lenin önderliğinde Bolşevik, Martov önderliğinde Menşevik olarak iki gruba ayrıldı. Lenin, profesyonel devrimcilerden kurulu, niteliği ve devrimciliği önceleyen bir topluluk isterken, Menşevikler daha açık ve kapsayıcı bir örgütlenme metodu tercih ettiler. Bu küçük farklılık ileri evrelerde büyüyecek ve yine Rusya'nın kaderinde etkili olacaktır (Riasanovski & Steinberg, 2016, s. 421).

Görünürdeki ayrılmanın temelinde, Marks'ın devrim teorisinin iki yönlü olması yatmaktadır. Marks'ın devrim teorisi *Komünist Manifesto*'dan beri hem evrimci,

bilimsel ve objektif unsurları barındırırken hem de devrimci, propagandist faaliyetlerin öznel unsurlarını kapsıyordu. Bu aynı zamanda sosyal olayların sürekli bir evrim sürecinde geliştiği ancak bu gelişimin kesintili devrimci eylemler olmaksızın sürdürülemeyeceğinin ifadesidir. Lenin ve Bolşevikler, legal veya illegal devrimi örgütleyen, devrimi gerektiren ve devrimi önceleyen bir yapıda bulunurken; Menşevikler (ve SR'liler) sosyal evrimin sürekliliğinin, Rusya özelinde olsa dahi bozulmaması gerektiğini söylüyorlardı ve Bolşevikler'i bu süreci baltalamakla suçluyorlardı. Menşevikler daha açık bir ifade ile Marks'ın önce burjuva demokratik sonra proleter sosyalist devrimler sıralamasına bağlı iken, Lenin'in görüşünü -yani bu iki devrim arasındaki çözülmez bağı- kabul etmemekteydiler. Onlara göre sırası gelen, sırası geldiği hali ile olmalı ve evrim öznel müdahaleler ile bozulmamalıydı. Bu aslında Menşeviklerin öncelikle burjuva devrimini istediklerinden, işçilere yönelik sosyalist söylem ve propaganda üretirken çelişkiye düşmelerine neden oluyor, Bolşevikler'in keskin devrimci söylemleri işçiler nezdinde daha çok karşılık buluyordu.

Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin içine düştüğü bölünmenin temelinde bu görüş farklılığı yatmaktadır. Bu ayrışma ve Lenin'in hizipleşme mücadelesi, daha önceden parti olarak bir bütün halde *Legal Devrimcilere* ve *Ekonomistlere* yönelik yürütülen tartışma ve mücadelenin, parti içi bir tekrarı gibiydi. İki grup arasındaki ayrım, partinin örgütlerinde de görüldü. Menşevikler kendi üyelerini en nitelikli işçi gruplarından, modern sanayi bölgelerinden sağlarken, Bolşevikler Petersburg'un ağır ve eskimiş sanayi fabrikalarından, işçi sınıfının en alt ve en az "kalifiye" elemanlarından destek görüyordu. Bunların yanında Petersburg ve Moskova dokuma işçileri de neredeyse büyük ölçüde Bolşevikleri destekliyordu. Sendikaların büyük kısmı ise henüz Menşevik'ti (Carr, 2019, s. 49).

Buradaki çelişki anlaşılabilirdir. Rusya'nın görece daha iyi fabrikalarında, daha iyi bir eğitim seviyesine sahip işçiler (kaldı ki yine de batı proletaryasından çok daha aşağı bir seviyede hayat yaşıyorlardı) keskin bir devrimden ziyade, çalışma ve yaşama koşullarını iyileştirecek reformlara güveniyor ve bu yüzden Menşevikleri kendilerine daha yakın görüyorlardı. Rusya'nın ciddi manada en alt tabakasında yaşamaya çalışan, ağır şartlarda çalışan ve durumlarının ancak keskin bir devrimle değişeceğine ikna edilen işçilerse Bolşevikler'den yana tavır aldılar. Ki bu noktada Bolşeviklerin ajitasyon ve propaganda faaliyetlerinin etkisi de görülebilir. SR Partisi kurulmuş,

RSDİP içindeki bölünme derinleşmeye devam ederken Rusya'yı 1905 yılı itibariyle ihtilal rüzgârı teslim almıştır.

1905 Devrimi'nden önce Rusya'da, hürriyet adına herhangi bir adımın atılması dahi yasaktı. Hangi biçimde olursa olsun muhalefete de hiçbir şekilde izin verilmiyordu. XIX. yüzyıl sonunda Rus nüfusunun ancak %13 kadarı şehirlerde yaşıyordu. Kalanı köylüydü. Köylüler serflikten ancak II. Aleksandr'ın (1855-1881) 1861'deki kararı ile kurtuldular. Ancak durumlarında herhangi bir düzelme görülmedi. Çünkü serfliğin kaldırılması doğal olarak tabandan gelen bir kuvvetle değil, Çarlık rejiminin tabana dayattığı bir "özgürleştirme" hareketiydi. Bu kararın alınmasında gerek polis raporları (1839 yılında hazırlanan bir raporda, serfliğin, devletin altında yatan bir "barut fıçısı" olduğu yazar) gerekse yeni yeni gelişen kapitalizme ve sanayiye acele işçi gücü sağlamak istenilmesi etkili oldu. Yerlerinden hareket etmesi yasak olan, tamamen soyluların orta çağa özgü çalışma usulleriyle toprağı verimsiz şekilde işleyen köylülerin ekonomiye katkısının kısıtlı olması, Çarlık tarafından da biliniyordu. Bu nedenler çerçevesinde 1861'de Çar tarafından serflik kaldırıldı. Böylece köylüler serbest dolaşım, serbest evlilik, dava açabilme, serbest çiftçilik, ticaret gibi haklar elde ettiler. Ancak bu haklar sadece görünürde çok ilericiydi. Bu özgürlüğü elde etmek isteyen köylünün yüklü bir bedel ödemesi gerekliydi. Bu hakkı elde edebilen köylülerin işlediği topraktan geçinebilmesi ise çoğu zaman mümkün olmadı. Bu köylülerin yaşadığı hayal kırıklığının başlangıcıydı. İşçilerin genel durumu, barınma şartlarının kötülüğü ve alınan ücretlerin daha iyiye gitmek yerine dönem dönem kötüleşmesi 1905 Devrimi'nin nedenleri arasında yerini aldı (Liebman, 2017, s. 26-31; Kuruç, 2017, s. 15-16).

Bunlara ek olarak bir çalışma gününün 12 saatten az olduğu görülmüyordu. Kimi zaman 12 saat ile 16-18 saat günlük çalışma süreleri kayıt altına alındı. İlk işçi hareketleri olan Petersburg'daki 1896-1897 yıllarındaki grevler de bu saatlerin düşürülmesi için yapılmıştı. Bu grevler sonucunda çıkarılan kanunla erkekler için 11 buçuk, çocuklar içinse 9 saat çalışma süresi elde edildi. Bu kanunla ayrıca pazar günü de tatil edilmişti. Her ne kadar böyle haklar verilmiş gibi görünse de iş verenlere fazla mesai çalıştırma hakkı yine bizzat hükümet tarafından verildi. Kaldı ki bahsi geçen hak arama eylemlerine yani grevlere katılanlara da verilen cezalar her geçen zaman artıyordu. Hükümetin ve işverenlerin yaptığı en büyük hata, işçilerin eylemler neticesinde elde edebildikleri hakları, tekrar ve daha katı bir şekilde geri almak oldu.

Bu durum işçilerin nezdinde hükümetin itibarını yerle bir ettiği gibi, işçi örgütlenmelerinin de yolunu açtı ve sürekliliğini "farkında olmadan" sağladı (Liebman, 2017, s. 32; Devlet, 2020; Armaoğlu, 2014, s. 764-770). Devrimin diğer büyük nedeni yaşanan iktisadi krizdi. 1903'te Rusya'nın dış borç toplamı 3 milyar altın rubleye vardı. Kaldı ki Rusya'daki bankacılık sektörü de büyük oranda yabancı yatırımcıların elindeydi. Bu sıkıntılara rağmen Japonya ile 1904 yılında girişilen savaşın sonuçlarının Rusya aleyhine çok ağır olması, ekonomik kriz, fabrika ve işletmelerin kapanması ve işsizlik, sosyal krizi derinleştirdi (Kurat, 1987, s. 374).

Petersburg, 1905'in ilk günleriyle beraber patlamaya hazır bir barut fıçısı durumundaydı. Şehrin Adalet Divanı Savcısı'nın, Adalet Bakanı'na yazdığı bir raporda Putilov Fabrikası'nda 3 Ocak'ta başlayan grevlerin nedeni, işçilerin davranışları ve acil çözüm önerileri sunuldu. Bu rapora göre 12.000 işçi, daha önce 4 arkadaşının işten haksız yere çıkarılmasını protesto etmek amacıyla greve başlamıştı ve işçilerin grevi 9 Ocak tarihine kadar sürecekti. Bu süreç içerisindeyse şehirdeki başka fabrikalardan da grev haberleri peşi sıra gelmişti. Başlıca Putilov Fabrikası, Nevskaya Kağıt Fabrikası ve Nevsky Gemi Fabrikası'nda başlayan grevler şehrin neredeyse tüm fabrikalarına yayıldı. 8 Ocak tarihinde toplanan *Petersburg Şehri Fabrika İşçileri Toplantısı*'nda alınan karara göre 9 Ocak günü saat 14 sularında Kışlık Saray önüne gidilerek, Çar II. Nikolay (1894-1917) ile görüşülecekti. Bu raporda ayrıca II. Nikolay'a verilecek olan dilekçenin de az önce bahsedilen işçi toplantısında hazırlandığı yazmaktadır (Красный архив № 1, 1935).

İşçilerin yanında Rusya'nın içine düştüğü durumdan rahatsız olan binlerce Petersburg'lu, 9 Ocak 1905 tarihinde önceden plânlanmış olan yürüyüşte ellerinde Çar II. Nikolay'ın portreleri ile Kışlık Saray'a yürümek, Çar'a dertlerini anlatmak istediler. Çar'a iletmek istedikleri dilekçede talepleri 3 başlık altında toplanmıştı. Rus halkının uğradığı kanunsuzluklar, yoksulluk ve sermayenin emeğe uyguladığı zulüm, bu üç başlığı oluşturdu. Siyasi ve dini nedenlerle hapse girenlerin serbest bırakılması, ifade özgürlüğünün de dahil olduğu kişi hak ve özgürlüklerinin tanınması, parasız ve zorunlu eğitim, bakanların halka karşı sorumlu tutulması, kanun önünde herkesin eşit sayılması, kilisenin devletten ayrılması, dolaylı vergilerin kaldırılması, işçiler arasından seçilmiş komisyonların fabrikalarda görevlendirilmesi, sendikal özgürlüğün tanınması, 8 saatlik çalışma süresinin aşılmaması ve ücretlerin normal seviyeye yükseltilmesi gibi talepler sıralanmıştı (Трусовой, 1955). Kalabalık halk, saray önüne

geldiğinde görevliler tarafından karşılanmayı beklerken, askerler tarafından açılan yaylım ateşine maruz kaldılar.[25] Tarihe *Kanlı Pazar* olarak geçen bu hadise, 1905 Devrimi'ni ateşleyen önemli bir dönüm noktası oldu (Thompson, 1990, s. 178-185; Sadıgov, 2020, s. 2-3).

9 Ocak 1905'te Kışlık Saray'da meydana gelen kıyımla başlayan isyan hareketleri yıl boyunca sürdü. Bahar ve yaz aylarında artan grevlerle şekillenen işçi mücadelesi ve Ekim ayında tüm ülkeyi felç eden genel grev, Çar II. Nikolay'ın geri adım atmasına neden oldu ve bu Rusya'daki ilk devrim olarak tarihe geçti (Kurat, Rusya Tarihi, 1987, s. 375-388; Devlet, 2011, s. 19). Bu devrimin ardından Çar, liberal denebilecek bir anayasa ve Duma[26] seçimleri vaat etti. Ayrıca çeşitli şehirlerde işçi temsilcileri sovyetleri kurulmaya başlandı. Bu sovyetler arasındaki en önemli olanı şüphesiz, kuruluşu ve düzeni ile kendisinden sonraki tüm sovyetlere örnek olan Petersburg Sovyeti oldu.

Petersburg İşçi Temsilcileri Sovyeti 14 Ekim 1905 tarihinde kuruldu. Bu sovyetin en hızlı örgütlenme döneminde 250 bin işçiyi temsilen 550 kişi temsilci olarak sovyetteki yerini almıştı. Şehirdeki sovyetin, Çarlık yönetiminin saldırılarına maruz kalmadan önceki en önemli lideri de Menşevik sayılabilecek Troçki idi. Aynı zamanda sovyetin genel görünümü de ya tarafsız ya da Menşevik kanattandı. Henüz sovyetler içerisinde Bolşevikler'in rolünden söz edilemezdi. Lenin, henüz bu oluşumu *parti dışı yardımcı kuvvetler* olarak nitelendirmekteydi. Gerek devrimin getirdiği dinamizm gerekse parti tavanındaki çatlağın ve bölünmenin, RSDİP tabanındaki seyrinin keskin olmaması, pratikte her iki bölümün de dayanışmaya gitmesini sağladı ve sosyal demokratlar 1905 yılını grev ve eylem düzenlemekle geçirdi. Lenin de bu konuyla ilgili şunları demiştir:

[25] Petrograd polis müdürü Lopukhin'in düzenlediği raporda (Доклад директора Департамента полиции Лопухина министру внутренних дел о событиях 9-го января), 9 Ocak olayının 3 Ocak'ta Putilov greviyle başladığı yazmaktadır. Yürüyüşü düzenleyen Rahip Georgy Gapon'un Çar'a sunulacak "şaibeli" dilekçeyi Putilov fabrikasında grev düzenleyen işçilerle birlikte yazdığı da ifade edilmektedir. Dilekçenin özellikle işçi hakları ve sermayeyi ilgilendiren taleplerinin işçiler tarafından bizzat yazıldığı anlaşılmaktadır. Putilov fabrikasında başlayan grevin 7 Ocak'ta tüm Petersburg'a yayıldığı da bahsedilmektedir. Nihayetinde 2 gün sonra *Kanlı Pazar* yaşanmış ve raporun kaydettiği verilere göre bir polis memurunun dahil olduğu 96 kişi yaşamını yitirirken, 333 kişi yaralanmıştır (Красная летопись № 1, 1922). Gerçekte ise ölenlerin sayısının 1000'lere ulaştığıyla ilgili başka kayıtlar da yer almaktadır.

[26] 6 Ağustos 1905 tarihinde Çarlık fermanı ile "Devlet Duması'nın Kuruluş Manifestosu" yayınlanmıştır. Manifesto'da *"… Rusya topraklarının her yerinden seçilmiş insanları, (…) kanunların hazırlanmasına sürekli ve aktif katılım için çağırmanın zamanı gelmiştir. …"* ifadeleri geçmektedir (Тюкавкина, 1990, s. 367-368).

“*Devrim öncesi dönemin geçmiş anlaşmazlıklarının yerini, pratik sorunlar etrafında dayanışma aldı.*” (Carr, 2019, s. 56).

Petersburg'da 1905 Devrimi’nin izleri, II. Duma'nın dağıtılmasıyla silindi. Sözde anayasa gereğince kurulan hükümete son verildi ve 8 Temmuz 1906’da Stolıpin'in baskıcı başbakanlık rejimi başladı (Riasanovski & Steinberg, 2016, s. 429). Stolıpin, Başbakan olarak atandığında Rusya'nın federasyon tartışmalarıyla birlikte bölüneceğini düşündüğünden, taşra ve merkez arasındaki bağın yapılacak olan reformlarla güçlendirilmesi gerektiğine inanıyordu. Bu manada Stolıpin'in merkeziyetçi bir başbakanlık dönemi geçirdiği söylenebilir. Bu politika aynı zamanda 1905'ten sonra artarak etkisini hissettirmeye başlayan ihtilalci hareketlerin de tamamen engellenmesini içeriyordu. Stolıpin tüm dikkatini ihtilalci hareketlerin başındaki sosyalistlere verdi ve bu yolda da en büyük müttefiki Çarlık taraftarı muhafazakâr çevreler oldu. Bu çerçevede, görev süreci boyunca Bolşevik ve Menşevikler’i sıkı takibat altında tutmaya çalıştı. Nitekim Şubat Devrimi’ne kadar da sosyalist hareketlerin bütünü yer altında faaliyet göstermek zorunda kaldı. Lenin'in Finlandiya yolu ile İsviçre'ye kaçmak zorunda kalmasında da Stolıpin'in 1907 yılı başında aldığı tutuklama kararı etkili oldu. Stolıpin'in sosyalistlere uyguladığı baskının en somut örneği ise II. Duma'nın kapatılmasıdır. II. Duma seçimlerinde önemli bir vekil sayısına ve gücüne erişen sosyalistlerin 55 vekilinin askeri mahkemeye çıkmasını isteyen başbakan, Kadetler’in yumuşak tepkisi karşısında Duma'yı 3 Haziran 1907'de tamamen kapattı. Stolıpin’in 1905 Devrimi’nin tüm özgürlükçü kazanımlarını kısıtladığı iktidarı 1911 yılına kadar devam etti (Tanrıverdi, 2018).

RSDİP içindeki Bolşevik ve Menşevikler’in birlik görüntüsü 1911 yılına kadar zorlu bir süreçten geçse de sürdürülmüş göründü. Bu süreçten sonra gerek 1905'in getirdiği hayal kırıklığı gerekse fraksiyonların da kendi içinde yaşadığı tartışma ve karmaşa, karşılıklı iki cephenin kesin ayrımını da silikleştirmeye başladı. Menşevikler bir eylem programı çerçevesinde değil ancak ortak bir felsefe etrafında toplanan daha gevşek bir grup olmuşken, Bolşevikler her anlamda bunun tam tersiydi. Bolşeviklerin daha tutarlı ve amaca yönelik tavırlarında Lenin'in davranışları etkiliydi. Bu iki grup içinde bulunmak istemeyip, adını parti içerisinde sağlamlaştıran tek kişi Troçki oldu. Ancak Troçki yine de örgütlenme ve hizipleşmeme konusunda Menşeviklerden yana tavır almayı sürdürdü (Carr, 2019, s. 58).

28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand, Bosna'ya düzenlediği bir gezide Gavrilo Princip adında bir Sırp milliyetçisi tarafından vuruldu. Bu olay, öncesinde kurulan devletler arası ittifakları ve bu ittifaklar çerçevesinde kurulan çıkarları devreye soktu ve kapitalist ülkeler birbiri ardına savaş ilanlarını duyurmaya başladı. 28 Temmuz'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Sırbistan'a savaş ilan etti. Rusya da bunun üzerine Sırbistan'ı desteklediğini açıkladı ve böylece fiilen savaşa dahil oldu. Almanya ise 1 Ağustos'ta Rusya'ya savaş ilan ederek Avusturya-Macaristan'ı destekledi (Sadıgov, 2020, s. 5-6). Rusya'da savaş öncesinde oluşturulan tüm siyasi dengeler, savaş sırasında değişmeye başladı. Savaşın ilan edilmesiyle iç politikada başlatılan "ulusal birlik" havası, Çarlık yönetimini bir müddet rahatlattı. Ayrıca cephelerden gelen iyi haberlerin ekonomik ve sosyal sıkıntıları unutturacağı umuldu. Ancak savaş sürecinde batı cephesinden gelen kötü haberler, askerlerin savaştan yorulması ve politize olmalarıyla birlikte yaşanan tüm toplumsal sıkıntılar, savaşa en başından beri kesin olarak karşı çıkan ve bunu dile getiren Bolşevikler'in tabanını genişletti.

I. Dünya Savaşı sırasında Bolşeviklerin ve Menşeviklerin tavırları birbirinden tamamen ayrıldı. Polis takibiyle faaliyetleri sınırlanan ancak tamamen sona ermeyen Bolşevik gizli yönetim örgütü konferanslarına devam etti ve hükümetin savaş politikalarını eleştiren sonuçlar çıkardı. Menşevikler ise hali hazırda tutarlı bir birlikten yoksun olmalarının sonucunda iyice çözüldüler ve diğer "ilericilerle" birlikte Rusya'yı savaşta ulusal çıkarların korunması anlamında desteklemeye başladılar. Ancak yine de ister Bolşevik isterse diğer siyasi örgütler olsun, savaş sırasındaki tüm faaliyetler neredeyse askıya alınmış görünüyordu. Ancak savaşın getirdiği yük, sıkıntı ve toplumsal bunalım, siyasi aktörlerin kullanacağı yeni bir argüman hazinesi olarak kendisini Şubat Devrimi arifesinde göstermeye başladı. Lenin savaş sırasında İsviçre'den olayları izliyor, Rusya'daki arkadaşlarıyla mektuplaşmaya devam ediyordu. 1916 başında Bern'den Zürih'e geçen Lenin, 3 Nisan 1917'de Petrograd'a ulaşabildi (Carr, 2019, s. 73). Savaşın getirdiği iktisadi, sosyal ve siyasi yük ile beraber Şubat 1917 Devrimi'nin hemen öncesinde yaşananlar 3. Bölümde ele alınacaktır.

2.3 İdil Ural'da Toplumsal Hareketler ve Ceditçi Sosyalistler

Önceki bölümlerde Tatar ticaret ve sanayi burjuvazisinin doğuşu ve zenginleşmesi, Rusya ile olan ilişkiler bağlamında ele alınmış, XX. yüzyıl başına kadar Tatar toplumunun geçirdiği değişim anlatılmıştır. Bu değişimle beraber Tatar toplumu *burjuvazi, köylüler* ve *işçiler* olarak sınıflara ayrılmış ve XX. yüzyılı karşılamıştır. Daha sonra Rusya'nın tarihini derinden etkileyen Marksizm'in Rusya'ya gelişi, ilk sosyalist partiler ve oluşumlar anlatılmıştır. Bu iki bölümün ortak amacı XX. yüzyıl Tatar toplumunun yaşadığı sosyal ve iktisadi ortamın gözler önüne serilmesi, özelde Tatarların genelde Rusya Müslümanlarının siyasi faaliyetlerinin bir temele oturtulmasının sağlanmasıdır.

Tatar toplumunu ilgilendiren toplumsal hareketlerin XIX. yüzyılın sonundan XX. yüzyıla aktarıldığı süreç aynı zamanda Ceditçiliğin reform hareketinden[27] politik eylem alanına aktarıldığı bir süreci de ifade etmektedir. Ceditçiliğin siyasileşme süreci her ne kadar 1905 Devrimi ile hızlansa da[28] Ceditçi aydınlar mütevazi bir şekilde de olsa XIX. yüzyılın sonunda siyasetle ilgilenmeye başlamışlardı. Ceditçiliğin siyasi arenaya taşınması ise reform hareketinin nihai ve zorunlu bir sonucuydu (Rorlich, 1986, s. 104-105). Yeniden hatırlanacak olursa Ceditçilik, dini konulardaki reform ve eğitimin sekülerleştirilmesi alanında başlamış, bu alandan filizlenmişti. Gerek İsmail Gaspıralı'nın[29] aynı dönemlerde kurguladığı yeni eğitim metodu, gerekse bu yeni okullardan mezun olanlar, artık yeni bir aydın sınıfını temsil etmeye başlamıştı. Bu aydın sınıfının karşısında ise sosyal ve kültürel sorunları birikmiş bir Rusya Müslümanları toplumu çıktı. Kadının kamusal alandaki yeri ve erkeklerle dini ve

[27] Ceditçiler ve onların temsil ettiği reform hareketine karşı olanlara kadimciler denilmiştir. Bu çalışmada bahsedilen reform hareketlerine fundamentalist açıdan karşı çıkanlar, Ceditçiler gibi bütünlüklü bir entelektüel ideolojiyi temsil etmek yerine, yalnızca reform hareketlerini istemeyenler tarafından oluşturulmuş bir taraftı. Kadimcilerin hepsi, bütün reformlara karşı çıkmıyor, farklı kadimciler farklı reformlara muhalefet ediyordu (Meyer, 2021, s. 119).

[28] 1905 Devrimi'ni ilan eden özgürlükler bildirisi Rusya Müslümanlarını da son derece memnun etmiş, bu bildiri ile Rusya'da yaşayan herkese basın-yayın ve toplantı hürriyeti gibi temel kişi hak ve özgürlükleri verilmiştir. Böylece Rusya'da o zamana kadar faaliyetlerini illegal olarak sürdüren Rus partileri kamusal alana çıkmıştır. Rusya Müslümanları da bunu fırsata çevirip sosyal ve siyasî hak arama mücadelesini hızlandırmışlardır. Gazete ve dergiler aracılığı ile fikirlerini yaymaya, politik mücadelelerini temellendirmeye başlamışlardır (Devlet, 2020, s. 110-112).

[29] İsmail Gaspıralı XIX. yüzyıl sonunda bütün Rusya'da ve Türk ülkelerinde tanınan bir reformcuydu. Başlattığı eğitim reformu ve kullandığı metot, bütün bir reform hareketine adını vermişti. İsmail Gaspıralı sadece eğitim alanında değil, içinden çıktığı Kırım Tatar toplumunu kurtaracak olan sosyal ilerlemenin de ancak tüm Türk halklarının sosyal, ekonomik ve siyasi birlikteliğinin sağlanması ile olacağını düşünmüş, çıkardığı Tercüman gazetesi ile bu fikirlerini yaymak istemiştir. Bu açıdan bakıldığında Türk birlikçi düşüncenin ilk teorisyenlerindendir. İsmail Gaspıralı hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Kırımlı, İsmail Bey Gaspıralı İçin, 2004).

sosyal hukukta eşitlenmeleri, sömürgecilik karşıtı bir eğitim-öğretim reformu ve ulusal bir birlikteliğin hangi zemin ve şartlarda sağlanması gerektiği, Ceditçi aydın ve politikacıların temel gündemi haline geldi (Meyer, 2021, s. 119).

1905 ve 1917 Ekim Devrimleri arasındaki süreçte kendi kültürünü, dilini, siyasi ve hukuki alandaki varlığını koruma başlığı altında mücadele eden Ceditçi aydınlar ve entelektüelleri, genel manada liberal veya ulusal bir hareketin temelleri üzerinde birleşmiş gibi görünseler de, bu temeller üzerindeki her mücadele adımı ve düşüncesi Rusya'nın zamanla değişen politik iklimi nedeni ile farklılaşmış, farklı politik çevrelerin cevap verebileceği kadar genişleyerek siyasetin pratik ya da eylem alanında kendisini göstermiştir. Bu noktada şu gerçeklik göz ardı edilmemelidir, Ceditçiliğin siyasileşmesi sürecinde, politikayı bir araç haline getirmeye çalışan aydınların bazıları yetiştiği çevre itibariyle batı kültürüne ve Rus politik oluşumlarına daha aşina iken, bazı aydınlar Ceditçiliğin düşünce alanındaki gelişimi ve reformculuğu milliyetçi ve liberal amaçlarının aracı haline getirmişlerdir. Bu da aydınlar arasındaki temel farklılığın başlıca nedenini oluşturmuştur. Özellikle Rus entelijansiya kanalı ile toplumsal hareketlerin bir parçası olan Ceditçi entelektüeller, sol-sosyalist üst başlığı altında mücadele etmeye daha yatkın görünürken, XIX. yüzyılda gelişmiş ve XX. yüzyılın başında olgunlaşmış Tatar ticaret ve sanayi burjuvazisinin desteklediği Ceditçi aydınlar, daha liberal ve Türk birlikçi bir çizgiyi takip etmişlerdir.

1905 Devrimi'nin getirdiği hürriyetten faydalanmak isteyen Türk birlikçi ve liberal Ceditçi aydınlar, 1917 yılına kadar dini, siyasi ve sosyal hakların nasıl elde edileceğiyle ilgili kararların alınmaya çalışıldığı bir takım kongreler düzenlediler. Bu kongrelere katılan aydın ve siyasetçiler, siyasi bir parti kurmaya çalıştı ve Rusya'dan elde edilecek sosyal ve kültürel hakların mahiyeti ve şeklini tartıştı. Ayrıca 1905 Devrimi'nden sonra açılan devlet dumalarında Müslümanların nasıl temsil edileceği ile ilgili çeşitli fikirlere vardılar.[30] Bu kongreler sırası ile Ağustos 1905, Ocak 1906, Ağustos 1906, Haziran 1914 ve Mayıs 1917'de düzenlendi (Türkoğlu, 2006, s. 96).

[30] Kongrelerin mahiyetleri, alınan kararlar ve liberal-milliyetçi politikacıların faaliyetleri için bkz. (Devlet, 2011, s. 32-46; Türkoğlu, Müslüman Kongreleri, 2006). Mayıs 1917'de gerçekleştirilen Tüm Rusya Müslümanları Kongresi (ya da Bütün Rusya Müslümanlarının Umumi Kurultayı) ise çeşitli siyasi görüşlerden 900 delegenin katılımı ile toplanmıştır. Bu kongre Rusya Müslümanlarının siyasi faaliyetlerinin zirvesini de temsil etmektedir. Bu kongrenin oluşumu ve alınan kararlara ise ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

İlk kongre sonucunda alınan kararlar, liberal ve milliyetçi kanatta yer alan Ceditçilerin bundan sonraki faaliyetlerinin politik ajandasını oluşturacağı için önemlidir. İlk kongre, katılımcılarının Rusya'da yaşayan tüm Müslümanların hukuki ve siyasi bir birlik kurma kararını teyit etti. Müslüman ve Rus nüfusunun yasal eşitliği; milletlerin orantılı temsiline dayalı bir anayasal monarşinin kurulması; basın, ibadet, din gibi temel özgürlükler ile kişisel mülkiyetin dokunulmazlığı gibi esaslar üzerine kararlar alındı. Arazi mülkiyeti çok az olan veya hiç olmayan köylülere de vilayet veya devlet arazilerinden toprak verilmesi istendi, arazi sahiplerinin mülklerinin kamulaştırılmasına ancak arazi değeri oranında tazminat ödenmesi halinde izin verilmesi uygun görüldü (Zenkovsky, 1960, s. 41; Taymas, Kazan Türkleri, 1966, s. 176-178). Köylülere toprak verilmesi ve kamulaştırmaya temelde karşı olmayan liberal Ceditçi aydınlar bu yönü ile Rusya'da faaliyet gösteren Kadet gibi partilerden ayrılırken, maddi karşılığı olmayan kamulaştırmaya karşı çıkarak da RSDİP ve SR gibi partilerden ayrıldılar.

Ceditçi aydınların liberal ya da Türk birlikçi olmayanları ise XIX. yüzyılın sonundan itibaren tonu ve yoğunluğu değişmekle birlikte Rusya'da hali hazırda eylemlilik gösteren sol-sosyalist partilerden, özellikle SR ve RSDİP etrafında politika yürütmeye başladılar. Bu bölümde daha çok Ceditçi sosyalistler ifadesi ile tanımlanacak olan Tatar ve Başkurt ihtilâlcilerinin temel hedef kitlesi de Tatar-Başkurt işçisi ve köylüsü oldu. Tatar-Başkurt işçi sınıfı XX. yüzyıl özelinde ele alındığında ortaya çıkan resim, Ceditçi sosyalistlerin çok zor bir görev üstlendiklerini göstermektedir. Önceki bölümlerde anlatıldığı üzere Müslüman işçi sınıfı sayıca az, henüz birçoğu yarı-göçebe olan ve dolayısıyla yalnızca belirli zamanlarda işçi olan Tatar ve Başkurtlardan oluşmuştu. Gerek tam zamanlı işçilerin sayısının az olması gerekse dil engeli yüzünden, sınıf bilincinden uzak, dolayısıyla Marksist düşünceye yabancı bir hayat yaşamışlardı. Bu erken dönem Ceditçi sosyalistlerin sorunu olduğu kadar, ilerleyen bölümlerde ele alınacağı üzere Müslüman Sosyalist Komitesi'nin de başlıca sorunları arasında olacaktır.

Erken dönem Ceditçi sosyalistlerin içinden çıktıkları ilk siyasi hareket, 1876'da kurulan *Rus-Tatar Öğretmen Okulu*[31] ve *Cedit medreseleri* etrafında şekillenen *Islah*

[31] Kazan'da yer alan ve XIX. yüzyılın hemen başında inşa edilen bina üzerinde 1876'da faaliyete geçen okuldur. Tatarlar için oluşturulan ilk medrese dışı eğitim merkezlerinden birisidir. Diğerleri Ufa ve Akmescit'te açılmıştır. Öğretim dili Rusça olan okul, mezun verdiği Müslüman aydınları ile ünlüdür. Bunlar arasında Hüseyin Yamaşev, Sadri Maksudi, G. Kulahmetov, Ayaz İshaki, Mirsaid Sultangaliyev

Hareketi oldu (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 41). Kelime manası ile *reform* demek olan *Islah Hareketi*'nin ve bu hareket içinde protesto ve eylem düzenleyen *Islahçı Şakirtler*'in (*Reformcu Öğrenciler*) örgütlenme ve siyasi faaliyetlerde bulunma süresince ne kadar *sosyalist* oldukları halen tartışmalı bir konudur. Bu tartışmalı konu bir yana, yine de Islah Hareketi reformcu bir oluşum olarak anılmaktadır. Medreseler etrafında şekillenen öğrenci hareketlerinin ihtilalci bir niteliğe sahip olmadığını savunan tarihçiler de vardır. Bu tarihçilerden olan Meyer'e göre, bu öğrenci hareketleri öncelikli olarak Petersburg ve Moskova ekseninde yoğunlaşan öğrenci protestolarından etkilenmiş olsalar dahi, dertleri doğrudan Tatar toplumunun kurtuluşu değildir. Medrese yönetimlerine verdikleri dilekçeler dikkatle incelenecek olursa bir çoğunun asıl derdinin eğitimin kalitesi, okulların yapısı ve maddiyatla ilgili olduğu görülebilir. Özellikle Kazan'daki Cedit medreselerinde protesto düzenleyen öğrenciler, "kurulduğu vakit Kazan'daki medreselerin en büyüğü ve itibarlısı olduğu halde okulun standartlarının son yıllarda durmadan gerilediği" ile ilgili dilekçeler yazmışlardır. Medreselerin fiziki yapısı, sınıfların çok küçük olması ve üst sınıftaki öğrencilerin alt sınıflardaki öğrencilerle bir arada durmak istememeleri de protestoların mahiyetini teşkil etmiştir. Apanayev Medresesi yönetimine protestolar sonucunda verilen dilekçelerde farklı istek ve fikirlerin yer aldığı yine Meyer'in bu konuda gösterdiği örneklerdendir (Meyer, 2021, s. 123-124).[32]

Ruslar tarafından oluşturulmuş herhangi bir örgütle doğrudan ya da organik bir bağları olmayan şakirtlerin taktik yönden esinlendikleri noktalar vardı. Eylem metodu olarak protesto düzenlemek, derslere katılmamak ve yürüyüş düzenlemek, taleplerini dilekçeler aracılığı ile medrese yöneticilerine ulaştırmak gibi yöntemler kullandılar (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 42). Bu hareket ilk olarak *Kazan Muhammediye Medresesi* öğrencileri arasında başladı ve bu öğrencilere *Islahçı Şakirtler* (ya da sadece *Şakirtler*) denildi. 1901 yılında *Islahçı Şakirtlerin* öğrenci çevresini siyasi bir partiye dönüştürme fikri ilk defa ortaya atıldı. Ancak en azından bu erken dönemde herhangi bir öğrencinin bu yönde bir eylemde bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. 1904

---

gibi isimler sayılabilir. Okulun ana misyonu Tatar okullarında Rus diliyle eğitim verecek Müslüman öğretmenler yetiştirmektir (Türkoğlu, Kazan, 2002; Kırımlı, Kırım, 2002).

[32] Bu çalışmayı oluştururken benim gördüğüm sonuç ise Mollanur Vahitov ve onun kurduğu Müslüman Sosyalist Komitesi etrafında şekillenen sosyalist hareketten önce, Tatar toplumu içinden güçlü bir sosyalist eğilim ve ihtilalci hareketin *oluşmadığı*, ancak bu yolda ilk adımların da Islahçı Şakirtler tarafından *atıldığıdır*. Bunda ne kadar başarılı olduklarına ise çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinilmiştir.

tarihinde *El-Islah Cemiyeti*'ni kuran ilk nesil şakirtlerin Rusya'yı XX. yüzyılın ilk yıllarında saran öğrenci hareketleri ve eylemlerinden etkilendikleri olası görünmektedir (Rorlich, 1986, s. 106).

Bu cemiyetin ilk talepleri de medrese eğitiminin daha seküler bir hale getirilmesi ve medreselerin yüksek eğitim kurumları halinde yeniden yapılandırılmasıydı. Bu yapılandırılma altında kendilerine de *Öğrenci Komitesi* adı altında görev verilmesini istediler. Şakirtler kısa süre içerisinde *Apanayev*, *Ahundov*, *Hüseyniye*, *Aliye*, *Troitsk*, *Samara*, *Çistay*, *Biklen* ve *Bubi* medreselerine yayıldılar. *Islahçı Şakirtler'in* öğrenci eylemleri 1905 ile 1914 yılları arasına yayıldı. Ancak şakirtlerin medreselerden ihraç edilmeleri ve birçoğunun bu ihraçlar nedeniyle siyasi hareketten kopması politik hareketin sönümlenmesine neden oldu. Siyasi faaliyetlerin sürdürüldüğü dönemde kapsam olarak mütevazi bir hareket olan *Şakirtlik*, bu hareketten bir şekilde kopan eski üyelerinin daha sonra SR ve RSDİP gibi partilerde oynadığı rol nedeni ile Tatar siyasi tarihinde önemli bir başlangıç noktası olarak kabul edildi (Rorlich, 1986, s. 108). Sonuç olarak *Şakirtlik* hareketine, eski üyelerinin sol-sosyalist partilerde bulunmaları nedeni ile sosyalist yakıştırmaları yapılmıştır. Ancak şakirtlerin reformcu olmaları dışında bir tasnifin yapılması (en azından erken dönemde) zor görünmektedir.

Islahçı Şakirtler hareketine katılmış ve bu yolla siyasi faaliyetlerde bulunmuş öğrencilerin bir kısmı medreselerden uzaklaştırıldıktan sonra siyasi hayatlarına sol-sosyalist parti ve teşkilatlar altında devam ettiler. Bu nedenle çalışmanın bu noktasından sonra şakirtler ifadesi yerine Ceditçi sosyalistler ifadesi kullanılacaktır. Ceditçi sosyalistlerin 1905 yılı ile birlikte toplandıkları en önemli siyasi örgüt *Kazan Sosyal Demokrat Komitesi* oldu. Bu komite RSDİP'nin Kazan'lı Rus üyeleri tarafından 1902 yılında oluşturulmuştu. Sosyal demokrat çizgiye az ya da çok yakın olan Ceditçi sosyalistler de bu komite çevresinde siyaset yapmak istediler. Bu sosyalistlerin başında Hüseyin Yamaşev,[33] Gafur Kulahmetov, Minulla Vahitov, Hisniddin Osmanov, Hayrullah Gaynullin, Ali Sagayev, Cafer Yakubov ve Alimcan Seyfeddinov vardı. Ayrıca Alimcan Seyfeddinov[34] ve Hüseyin Yamaşev RSDİP

---

[33] Hüseyin Yamaşev, 6 Ocak 1882 tarihinde Kazan'da doğmuştur. Alimcan İbrahimov'un ifadesine göre Tatarlar arasındaki ilk sosyal-demokrat ve Bolşevik siyasetçiler arasındadır ve Tatar Bolşeviklerinin (ölene kadar) yolbaşçısı (lideri) olmuştur. En aktif siyasi faaliyetlerini 1905 Devrimi'nden sonra yürütmüştür (İbrahimof, 1925, s. 113-120).

[34] Alimcan Seyfeddinov, Müslüman Sosyalist Komitesi'nin kurulduğu ve başkan olarak Mollanur Vahitov'un seçildiği toplantıya katılanlar arasında sayılmaktadır (İbrahimof, 1919).

üyeliğine katılan ilk Tatar siyasetçileri oldular (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 42-43).

1905 yılının sonunda *Kazan Sosyal-Demokrat Komitesi'nin* kapatılması, komitedeki Ceditçi sosyalistlerin en azından 1907 yılına kadar farklı örgütler içerisinde çalışmalarına neden oldu. Hüseyin Yamaşev birkaç arkadaşıyla birlikte Orenburg'a gitti ve Berek Partisi'nin temellerini attı. Parti kapılarını hem Bolşevikler'e hem de Menşevikler'e açan bir örgütlenme tercih etti. Hüseyin Yamaşev dışında Molla Abdullah Apanay, şair Ali Asker Kemal ve Gafur Kulahmetov bu partinin kurucuları arasında yer aldılar (Erdem H. , 2010, s. 72).

Ceditçi sosyalistlerin bu dönemde toplandıkları bir diğer önemli örgüt *Tancılar* adıyla ortaya çıktı. Tancılar'ın kökeni Berek Partisi'ne dayansa da kurucularının SR Partisi çizgisini takip etmesi farklı bir siyaseti temsil etmelerine neden oldu. *"Halka Özgürlük, Köylüye Toprak"* sloganı ile hareket eden *Tancılar*, yayın organı olarak *Tan Gazetesi*'ni çıkardılar. Yazar kadrosu dahilinde Ali Putikalov, Fuat Tuktarov, Sair Ramiyev gibi önemli sosyalist isimler yer aldı. *Tan Yıldızı* gibi muhalif ve özellikle sol-sosyalist yayınlara olan kapatma ve baskılar neticesinde aynı ekip birçok defa farklı adlar altında fakat aynı çizgide yayın yapan gazeteler çıkardılar. 18 Mayıs 1906 ile 2 Eylül 1906 arasında yayın yapan *Tan Yıldızı*'ndan sonra, 1906 Kasım ve 1907 Nisan arasında *Tan Mecmuası* çıkarıldı (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 44).

Alimcan Seyfeddinov, İbrahim Ahmetov ve Hüseyin Yamaşev gibi sosyalistler tarafından kurulan bir diğer örgüt *Uralcılar* adıyla ortaya çıktı. Bu grubun yayın organı *Ural Gazetesi* olmuştur (İbrahimof, 1925, s. 90-92). RSDİP ile yakın ilişkileri olan *Uralcılar*, kendilerini Bolşevik veya Menşevik olarak tanımlamaktan uzak durdular. *Uralcılar* yayınlarını 1907 yılının sonuna kadar sürdürebildi ve genel olarak liberal-milliyetçi çizgiye tamamen zıt yazı ve yorumlara yer verdiler. 12 Ocak 1907 günü çıkan Ural Gazetesi'nde yayınlanan *İttifak-el-Müslimin* adındaki makalede liberal Ceditçilerin birleşme çağrılarına ve *İttifak* adında oluşturulmaya çalışılan partiye tepki gösterilerek Müslümanlara sol bir alternatif önerildi (Rorlich, 1986, s. 107). *Uralcılar* Nisan 1907 tarihinde polis tarafından dağıtıldılar. *Islahçı Şakirtler* arasında başından beri RSDİP çizgisinde siyaset yapmaya çalışan ve Tatar işçi sınıfını bu çizgide toplamayı hedefleyen Hüseyin Yamaşev, 1912'de öldü ve ölümü ile en azından

Mollanur Vahitov’un ve Müslüman Sosyalist Komitesi’nin faaliyetlerine kadar Tatarlar arasında kayda değer bir sosyal-demokrat hareketi görülmedi.

Bu noktada hem ilerleyen zamanlarda Mollanur Vahitov’un arkadaşı ve yoldaşı olacak hem de erken dönem Ceditçi sosyalistlerden sayılabilecek, tarih ve dil bilimcisi Alimcan İbrahimov’a ayrıca değinilmesi gereklidir. Alimcan İbrahimov 1887’de Ufa’da doğdu. Babasından temel İslami bilgileri öğrendikten sonra Rus-Tatar okuluna gitti. Bu okuldan sonra Ceditçilerin faaliyet yürüttüğü Orenburg'taki *Hüseyniye Medresesi*'ne hastalığı yüzünden kabul edilmeyince, eski usulle yönetilen *Veli Molla Medresesi*'ne gitmek zorunda kaldı. Burada klasik medrese eğitimi gördü. Ancak kendisi buradan Ufa'daki *Islahçı Şakirtler* hareketine katıldığı ve hocalarıyla ters düştüğü için atıldı. 1906 yılında *Aliye Medresesi*'ne devam etti. 1909 yılında kaleme aldığı *Kur'an Allahtan mı Değil mi* risalesi yüzünden buradaki medreseden de atıldı. Alimcan, 1-11 Mayıs'ta Moskova'da toplanan Bütün Rusya Müslümanları Kongresi'ne Ufa delegesi olarak katıldı ve burada milli amaçların başarılabilmesi için sol partilerle işbirliği yapılmasını teklif etti. Ekim Devrimi'nden sonra da bu fikrini daha da canlı olarak savunacağı siyasi bir hayata adım attı. Ufa Müslümanları arasında *Halkçılığı Yayma Komitesi* dahilinde çalışmalar yaptı. İlk siyasi partisi ise SR partisi oldu. Daha sonra Stalin'in isteği üzerine *Merkez Müslüman Komiserliği*'nin başkanı olan Mollanur Vahitov'un yardımcılığına getirildi (Türkoğlu, Alimcan İbrahimov, 2000, s. 362-363; Yıldırım, 2018, s. 285-287; Jackson, 1989, s. 264-265).

Alimcan İbrahimov’un bundan sonraki faaliyetlerine ilerleyen bölümlerde Mollanur Vahitov ile ilişkileri oranında değinilecektir. Alimcan İbrahimov, görüldüğü üzere *Islahçı Şakirtlerle* bağlantılı olarak siyasi hayatına başlamış ve ardından tıpkı diğer *Şakirtler* gibi sosyalist partilerde görev almıştır. Diğer ihtilalciler arasından sıyrılmasını sağlayan özelliği SR partisi üyeliği yaparken Mollanur Vahitov ile birlikte çalışmaya başlaması, Merkez Müslüman Komiserliği başkan yardımcılığını üstlenmesi ve Mollanur Vahitov öldükten sonra hayatını, diğer yoldaşlarının yazılarıyla birlikte kaleme almasıdır (İbrahimof, 1919).

Gerek yukarıda bahsedilen sosyal-demokrat örgütler, gerek bunları kuran ve faaliyette tutmaya çalışan Ceditçi sosyalistlerin eylem ve etkileri Şubat 1917 Devrimi’ni göremeden sönmüştür. Bu sonucun ortaya çıkmasında hem içsel hem de dışsal etkiler mevcuttur. Ceditçi sosyalistlerin sayılarının az olması, seslendikleri kitlenin henüz

nitelik açıdan bu siyaset çizgisine hazır olmaması içsel etkilerden sayılabilir. Dışsal etkiler 1905 Devrimi'nin çok kısa bir süre içinde hayal kırıklığı yaratması, Rus devletinin özellikle sol-sosyalist siyasete uyguladığı baskı ve engellemeler, ardından gelen Stolıpin'in baskıcı başbakanlık dönemi ve uyguladığı politikalar sayılabilir. Ceditçi sosyalistler henüz tam olarak toparlanmadan ve kendi siyasetlerini ortaya seremeden, polis takipleri ile hareketleri sona ermiştir. Erken dönem Ceditçi sosyalistlerin bıraktığı mirası sahiplenen Mollanur Vahitov başta olmak üzere Müslüman Sosyalist Komitesi çevresinde faaliyetlerde bulunan diğer sosyalistler, öncüllerinin oluşturduğu zeminden hareket etmeye başlamışlardır. Bu açıdan bakıldığında erken dönem Ceditçi sosyalistlerin en önemli etkileri, Tatar-Başkurt siyasetinde sol-sosyalist bir çizgiyi yaratmaları ve ilk Marksist denebilecek örgütlenmeleri oluşturmalarıdır. Yine de etkileri yukarıda verilen nedenlerden ötürü çok sınırlı kalmış, çabalarının yetersiz kalması sürekli bir örgütlenme çizgisi oluşturamamalarına neden olmuştur. Ceditçi sosyalistlerin bu durumu karşısında liberal ve milliyetçi çizgiyi takip eden Ceditçilerin faaliyetleriyse 1905 Devrimi'nden 1917 Ekim Devrimi'ne kadar aralıklı da olsa sürmüş, Rus siyaset sahnesinde Rusya Müslümanlarının sözcülüğünü tek başlarına üstlenmelerini sağlamıştır. Ancak Şubat 1917 Devrimi'nden hemen sonra karşılarına Mollanur Vahitov ve Müslüman Sosyalist Komitesi muhalefeti ve rekabeti çıkacaktır.

3. MOLLANUR VAHİTOV'UN HAYATI ve FAALİYETLERİ

Mollanur Vahitov'un hayatını[35] ve yürüttüğü siyasi faaliyetler çerçevesinde Bolşevik Devrimi'nin İdil Ural'da yayılmasını tahlil etmek, bu tezin ana amacı olsa da bunları yapabilmek için Vahitov'u var eden, şekillendiren ve yönlendiren toplumu da anlatabilmek gereklidir. İşte bu noktada tezin ana çatısı olan Mollanur Vahitov'un hayatını destekleyebilmek için önceki ana bölümde Vahitov'un doğduğu coğrafyanın siyasi ve sosyal tarihine değinilmiştir. Bu bölümde ise bahsedilen çatının ana ayakları yani Çarlık Rusya'yı ikinci ve üçüncü devrimlere götüren süreç tahlil edilecektir. Buradan da anlaşılacağı üzere Vahitov'un hayatı, yaşadığı dönemin siyasi tarihinden ayrı olarak düşünülemediği gibi, eylemleri de doğrudan bu tarihi etkilemiştir. Bu nedenle tezde, Vahitov'un hayatı, içinde bulunduğu "tarih" ile birlikte anlatılmış, ancak kafa karıştırıcı olabilecek noktalar ayrıca dipnotlarda yeniden izah edilerek, açık ve anlaşılır bir anlatım amaçlanmıştır.

Mollanur Vahitov'un kişiliğini, siyasi görüşlerini ve hayat mücadelesini şekillendiren üç büyük adımdan söz edilebilir. Bu üç adım, onun zihninde yanan ateşin üç kıvılcımını oluşturmuştur. İlki, henüz 9 yaşında iken Kungur'da okula başlaması ve amcası Gabidulla'nın etkisi ile sol-sosyalist edebiyatla tanışmasıdır. İkincisi, 1905 Devrimi'ni ve Çarlık Rusya yöneticilerinin şiddetini görmesi ve hemen ardından Kazanlı Bolşevikler aracılığı ile Marksizm'le tanışmasıdır. Üçüncü kıvılcım ise Petersburg'daki yükseköğrenim hayatındaki siyasi faaliyetleridir. Vahitov'un zihni artık berrak, amacı bellidir. Rus, Tatar ve Başkurt proletaryasını ve Doğu'nun tüm Müslümanlarını sosyalizm aracılığı ile otokrasiden kurtarmak.

[35] Çuvaş yazar Mikhail Yukhma tarafından Çuvaş dilinde yazılan *Kungaş* adlı tarihi roman (Rusçaya çevrilerek basılmıştır), Mollanur Vahitov'un 1918 yılının hemen başında Kurucu Meclis'e seçilmesinden, aynı yılın Ağustos ayına kadar geçen süredeki faaliyetlerini anlattığı bir eserdir. Eserde Vahitov'un hayatı ve çevresinde yaşanan hadiseler hikayeleştirilerek sunulurken, tarihi gerçekliğe uyulmuştur. Mollanur Vahitov'un hayatının dramatik yönünü çok başarılı vermesi yönüyle de okunması gereken bir kitaptır (Юхма, 1984).

3.1 Hazırlık Evresi, Şubat 1917 Devrimi'ne Kadar Hayatının İlk Bölümü

Mollanur Vahitov'un hayatının, Şubat 1917 Devrimi'nden önceki dönemiyle ilgili bilgilerimiz başlıca Alimcan İbrahimov'un 1919 yılında yazdığı Tatarca kitaba dayanmaktadır. Vahitov'un Kazan'da öldürülmesinden bir yıl sonra, onun hatırasını şereflendirmek için yazılan *İçtimai Revalyutsiya Mecmuaları - Birinci Kitab: Şarkın Böük Revalyutsiyarı Mollanur Vahidof* adlı eser, bu konudaki ana kaynaklardan birisidir (İbrahimof, 1919). Bu eserde Mollanur Vahitov'un, Müslüman Sosyalist Komitesi'nde (MSK) çalışan yoldaşları tarafından yazılmış yazılar mevcuttur. Bu yazılarda Vahitov'un hayatı, eylemleri ve kişiliği ele alınmıştır. Bu yazılara ve mahiyetlerine de çalışmada sırası geldiğinde değinilecektir. Bu ana kaynağın özellikle Alimcan İbrahimov tarafından yazılan *Mollanur Vahidof'un Tercüme-i Hali* isimli ilk bölümü, Vahitov'un doğumundan Şubat Devrimi'ne kadar olan olayları anlatmaktadır.

Mollanur Vahitov, 22 Ağustos 1885 tarihinde, Tatar tüccar Mollacan[36] ve eşi Ümmügülsüm'ün oğlu olarak Perm vilayetine bağlı Kungur (Güngör) kasabasında dünyaya geldi (İbrahimof, 1919, s. 4; Нафигов, 1975, s. 35). Mollacan, babası Gerey Vahitov'un mesleği olan ticareti sürdüren, ancak babası kadar işlerini büyütemeyen, orta halli bir tüccardı. Oğlu Mollanur'un adını da babası Gerey Vahitov koydu. Vahitov çocukluğunu dedesinin köyünde, Kazı'da (Kazaevo) geçirdi. Köydeki değirmene sık sık giden Vahitov, bu değirmene gelen insanların hallerini ve hikayelerini dinleyerek büyüdü. Vahitov hayatının ilk dönemlerinde bu köyde, genellikle annesinin bakımı altında, dedesinin en küçük oğlu Nabiulla Vahitov ile vakit geçirdi (Исхаков, 1958, s. 4-6). Ailesi 1894 yılında yeniden Kungur'a dönen Vahitov, burada 9 yaşındayken okula başladı. Vahitov'un okul hayatıyla beraber dönemin Çarlık yönetimi tarafından yasaklatılmış sol neşriyat ile tanışması da zihninde yanan ateşin ilk kıvılcımını oluşturmuştur. Bu kitaplarla tanışmasında, okumayı seven ve evine gençleri toplayarak edebiyat geceleri düzenleyen amcası Gabidulla'nın etkisi büyüktür. Baba Mollacan Vahitov'un işleri nedeniyle 1899'da Kazan'a göç eden Vahitov ailesi, Mollanur'u burada *Realnoe Uçilişçe* adlı okula gönderdiler. Vahitov'un hayatı Kazan'a göç ettiklerinde yaşadıkları bir aile dramıyla değişti. Babası, annesini

[36] Alimcan İbrahimov'un eserinde Vahitov'un babasının adı "Mollacan" olarak geçmektedir (İbrahimof, 1919, s. 5). Rusça yazılan İshakov ve Nafigov'un kitaplarında ise Mollacan'ın adı Rusça transkripsiyonun doğru olması için "Mollazyan" olarak geçer. Bu nedenle Vahitov'un adı Rusça kaynaklarda Мулланур Муллазянович Вахитов yani Mollanur Mollazyanoviç Vahitov olarak geçmektedir.

Rus bir sahne sanatçısıyla aldatmış ve bu yüzden evlilikleri son bulmuştu. Vahitov bu nedenle henüz çocuk yaşındayken babasından ayrılarak annesiyle yaşamaya başladı (Исхаков, 1958, s. 7; Нафигов, 1975, s. 37).

Kazan'da okuduğu sıralarda hem edebiyat hem de felsefeyle ilgilenen Mollanur Vahitov, Hüseyin Yamaşev ile 1903 sonbaharında *Edebiyat Araştırmaları Kulübü'*nü kurmuş, bu kulüp dahilinde Cumartesi günleri toplanarak edebiyat ve şiir okumaları yapmışlardı (Нафигов, 1967, s. 4-5). 1905 Devrimi'ni Kazan'da karşılayan Mollanur Vahitov, 20 yaşında bir gençti. Daha önce illegal olarak çalışmak zorunda kalan ancak 1905 Devrimi ile birlikte gelen siyasi serbestlik ortamını değerlendiren Kazanlı Marksistler ile tanıştı ve Marksizm ile ilgili okumalara başladı.[37] Bu noktada İbrahim Kuliyev, Vahitov'la ilgili şu anısını paylaşmaktadır, "Çay içmek bahanesi ile Vahitov'un evinde toplanır, yasaklatılmış kitapları okurduk. Daha o yaşında bile bilgeliği ve mantıklı akıl yürütme becerisiyle bizi hayrete düşürürdü." (Исхаков, 1958, s. 8).

Vahitov 1907 yılında (22 yaşındayken) Kazan'daki *Realnoe Uçilişçe*'den birincilikle mezun oldu ve o yıl Petersburg Üniversitesi Politeknik Enstitüsü'ne kabul edildi. 1910 yılında ise okul yönetimi tarafından "öğrenim ücretini ödemediği"[38] bahane edilerek enstitüden uzaklaştırıldı. 1905 Devrimi'nin getirdiği siyasi hürriyet, yerini çok çabuk bir şekilde Stolıpin'in baskıcı başbakanlık dönemine bırakmıştı ve Çarlık rejimi

---

[37] Vahitov'un Kazanlı Marksistler ile tanışmasında ve daha sonra sosyal-demokrat (ve ardından Bolşevik) görüşü benimsemesinde Hüseyin Yamaşev'in etkisi olduğu söylenebilir.

[38] Mollanur Vahitov'un henüz 1907 yılında annesine yazdığı bir mektupta, hali hazırda maddiyat açısından sıkıntılar yaşadığı da anlaşılmaktadır:

> "U. M. Kazakova-Vahidova'ya
>
> Ekim-Kasım 1907
>
> Değerli Annem!
>
> Sana ateşli selamlarımı gönderiyorum ve uzun bir sessizliğin ardından seninle konuşmak istiyorum.
>
> Herhalde, suskunluğumu açıklayabilecek bir neden bulmaksızın kafandaki sorulara dalmışsındır. Çekilmez Petersburg iklimi acımasız etkisini gösterdi: Çok üşüttüm, 10 gün yatakta kaldım ve ayağa kalkalı sadece üç gün oluyor. Şimdi sağlığımın yerinde olduğunu hissetmekteyim ve yarın yüksekokulun derslerine katılmaya gidebilirim diye düşünüyorum.
>
> Bayrama kadar kendime bir palto dikmeyi düşünmüştüm ama ilaç ve doktorlara çok fazla harcama yaptığım için beklemeyi tercih ettim.
>
> Anne eğer bana 6 ya da 7 ruble gönderirsen o kadar çok sevinirdim ki…
>
> Not: Nabiulla'nın şu anda nerede olduğunu yazın.
>
> Not 2: Oda sahipleri başka bir eve taşındıklarından onlarla beraber ben de taşınmak zorunda kaldım. Yeni odam pek özenilecek gibi değil: karanlık, soğuk.
>
> Başka bir oda bulmam çok zor. Adresimi daha önce bildirmiş olmama rağmen tekrar ediyorum: Viborgskaya tarafı, Saratovskaya Sok. No: 20, Daire: 21, Öğrenci Vahitov'a yazın, yazın çabuk!
>
> Tüm dostlarıma, yoldaşlarıma, arkadaşlarıma ve tanıdıklarıma büyük selam!" (Adıgüzel, 2006, s. 163).

herhangi bir muhalefete tolerans göstermiyordu. Bu nedenle üniversitelerdeki muhalif hareketler de sıkı takibat altındaydı. Genellikle muhalif öğrenciler yukarıda bahsedildiği gibi mesnetsiz nedenlerle okullardan uzaklaştırılırdı. Vahitov, okuldan uzaklaştırılsa da okuma gayesinden vazgeçirilememişti. Yükseköğretim sınavına tekrar giren Vahitov, bu defa “solcu öğrencilerin toplanma yeri olarak ünlenen”[39] Psiko-nöroloji Enstitüsü’ne bağlı İktisat Fakültesi’nde eğitim görmeye başladı (İbrahimof, 1919, s. 4-5; Исхаков, 1958, s. 10).

Petersburg'da okuduğu sırada Vahitov 'un siyasi bilinç kazanma yolunda attığı adımlar ve giriştiği faaliyetler dışında, neler yaptığı ve günlerini siyaset dışında nasıl geçirdiği pek bilinmemektedir. Öğrenciliği sırasında toplum hizmetlerinde görev alan Vahitov’un, Dağıstanlı S. Gabiyev’in 1912'den 1914'e kadar çıkarttığı *Müslüman* gazetesi dahilinde yazıları yayınlandı. Bu yazılarda ilk defa “doğunun ezilen halkları” hakkında fikir yürüttüğü görülebilir. Diğer tüm muhalif yayınlar gibi *Müslüman* gazetesi de Çarlık rejimi tarafından 1914 yılı içinde kapatıldı. İki yıl sonra Vahitov giriştiği siyasi faaliyetler sebebi ile ikinci defa, 1916 yılında okuldan atıldı (İbrahimof, 1919, s. 5; Волобуев, 1993, s. 60-61). Bu ikinci ihraç ile Çarlık yönetimine bağlı herhangi bir yüksekokulda okuma şansı kalmayan Vahitov, hayatının bundan sonraki sürecini annesiyle birlikte Kazan’da geçirdi. Babasıyla iplerinin tamamen kopması ise Kazan’a döndükten sonra yaşandı ve oğlunun artık olgunlaşmış siyasi görüşleri hakkında olumsuz düşünen Mollacan ile Mollanur’un arası açıldı (Исхаков, 1958, s. 14-15).

Yüksek öğretim hayatı sona eren Vahitov, Kazan'a döndükten sonra yol idaresi ve demiryollarında çalışmış, oradaki işçiler ile yakın ilişkiler kurmuş, devrimci faaliyetlerini sürdürmek için onlara dünyada ve Rusya'da olan siyasi ve sosyal gelişmeleri anlatmaktan da geri durmamıştır. Ayrıca özel ders verdiği Tatar çocuklarının Rus okullarına gidebilmesi için çaba harcamıştır. Şubat 1917’de gerçekleşen ikinci Rus devrimi, Vahitov'u Kazan'da çalışırken yakalamıştır (İbrahimof, 1919, s. 5-6). Mollanur Vahitov’un yukarıda bahsedilen ilk siyasi eylemleri dışında, Şubat Devrimi’ne kadar nelerle uğraştığı henüz ayrıntılarıyla bilinmemektedir.

[39] Bu ifade İshakov’a aittir (Исхаков, 1958, s. 10).

3.2 Eylem Evresi, Şubat 1917 Devrimi'nden Sonraki Hayatının İkinci Bölümü

Mollanur Vahitov özelde Tatar genelde Rus siyasetinde adını Şubat Devrimi'nden hemen sonra duyurdu. Vahitov'un Şubat Devrimi'nden sonraki eylemlerini anlamlandırabilmek ve açıklayabilmek için de önceki bölümlerde olduğu gibi Rusya'nın içinde bulunduğu siyasi koşulları izah edebilmek gereklidir. 1917 yılının başından, Vahitov'un öldüğü 1918 Ağustos ayına kadar geçen kısa süre, Rusya tarihini derinden etkileyen değişimlere sahne olan bir dönemdir. Bu nedenle hadiseleri, kişileri ve ihtilalleri anlayabilmek için çaba sarf etmek gereklidir.[40]

3.2.1 Rusya'da Şubat 1917 Devrimi'nin gerçekleşmesi ve Geçici Hükümet'in kurulması

Şubat Devrimi hakkında yazan tarihçi ve yazarların birçoğu, bu ihtilal hareketiyle ilgili çok farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Bu farklılıkların temelinde de devrimin karakterinin tahlil edilmesinde yatan zorluklar vardır. Şubat Devrimi incelendiğinde, toplumsal sıkışma ve öfke birikimi ilk fark edilecek noktadır. Gerçekten de özellikle Petrograd halkı öyle bir noktaya gelmiştir ki, o andan itibaren ne Çarlık rejimi ve yandaşları ne de Çarlık rejimine karşı hareket eden muhalefet, halkın bu kendiliğindenliği karşısında yalnızca izleyen konumunda kalacaklardır (Liebman, 2017, s. 109-110; Rabinowitch, 2017, s. 33; İşçi & Onur, 2019, s. 281).

Devrim hakkında yapılan tahliller incelendiğinde tarihçilerin birkaç başlık altında hemfikir olduğu da görülebilir. I. Dünya Savaşı sırasında özellikle batı cephesinde Almanlara karşı alınan mağlubiyetler bu devrimin fitilini ateşleyen bir çakmaktır. Asıl nedenler bu mağlubiyetlerin getirdiği sonuçların, Rusya'nın hali hazırdaki sorunlarıyla birleşmesinde yatmaktadır. Savaşın sona ermesini isteyen askerlerin hızlıca siyasileşmeleri, bu siyasileşme sonucunda cephede ve cephe gerisinde yürüttükleri faaliyetlerin ihtilalci bir karakter kazanması, savaşın devrimi doğurmasına örnek verilebilir (Akal, 2020, s. 49-50). Fabrikaların kapanması, işsizliğin artması, maaşların

[40] Şubat Devrimi'nden Ekim Devrimi'ne kadar geçen 7 aylık süreç çok karmaşık tarihi olayların yaşandığı çok yoğun bir dönemdir. Bu nedenle bu 7 aylık süreç üç katmanda anlatılmıştır. Bu üç katman birbiri üzerine oturtulduğunda, Rusya'nın 7 aylık tahlili çıkarılabilir. İlk katman 3.2.2 bölümünde işlenmiştir ve Rusya Müslümanlarının Şubat Devrimi'nden Ekim Devrimi'ne kadar geçen süreçte neler yaptıklarıyla ilgilidir. İkinci katman yani 3.2.3 bölümü, Müslüman Sosyalist Komitesi'nin Kazan'da kurulması ile Mollanur Vahitov ve diğer Tatar-Başkurt sosyalistlerinin ilk faaliyetlerini içermektedir. Üçüncü ve en üst katman ise 3.2.4 bölümünde işlenmiş ve Şubat Devrimi'nden Ekim Devrimi'ne kadar geçen 7 aylık süreçte Rusya'yı ilgilendiren hadiseler anlatılırken, Ekim Devrimi'nin siyasi ve sosyal nedenleri üzerinde durulmuştur.

düşüklüğü, hükümete ve orduya güvenin sarsılması, gıda fiyatlarında artış yaşanırken,[41] tedarik zincirinin kırılması ve bu nedenle de ekmek sıkıntısının baş göstermesi devrimin iktisadi ve sosyal nedenleridir. Tüm bunlara ek olarak Bolşeviklerin yürüttüğü ajitasyon ve propaganda faaliyetleri, Şubat Devrimi'nin aslında sürpriz olmadığını da gösterebilir. Nitekim devrimden hemen önce yazılan gizli raporlarda yapılan uyarılar da bu savı desteklemektedir.

Şubat 1917 Devrimi'nin gelişi, Petrograd halkının durumu incelendiğinde açık bir şekilde görülecektir. Petrograd özelinde yaşanılan sıkıntıların özellikle bazı devlet görevlilerince çoktandır fark edildiği, üzerinde çeşitli raporlar yazıldığı da bilinmektedir. Bu raporlardan birisi, 1916 yılının Ekim ayında yazılmış ve *Çok Gizli* olarak sınıflandırılmış bir polis raporudur (Покровский, Максаков, & Адоратский, 1926; Астафьев & Федосов, 1977, s. 198-200).[42] Raporun başlarında, Petrograd işçilerinin ve halkının sorunlarına getirilen kısa vadeli çözümlerin, bir iyileşmeden daha çok, insanların öfkesini arttıracak karmaşıklığa neden olduğu eleştirisi verilmektedir. Raporda Petrograd halkının sorunları şu başlıklar altında sıralanmıştır: Ulaşım bozukluğu, şaibeli iş adamlarının politika içindeki nüfuzu, hükümete bağlı amirler ile yereldeki amirlerin birbiriyle çelişen karar ve emirlerinin yarattığı karmaşıklık, temel gıda ürünlerinin bile bulunmasında yaşanan sıkıntılar ve en önemlisi de adaletsiz ve eşit olmayan bir servet dağılımı olarak gösterilmektedir. Bu sorunlar rapora göre halk ve işçiler nezdinde büyük bir sosyal öfkeye dönüşmektedir. Bu öfkenin daha 1916 yılının Eylül ayında şehrin her katmanında hissedildiğinden de bahsedilir. Raporun bir diğer iddiası ise, bu öfke birikiminin 1905 Devrimi'nde dahi görülmediğidir. Şüphesiz bu karşılaştırmanın nedeni savaşın getirdiği yıkımı vurgulamak olmalıdır. Yine rapora göre savaşın getirdiği yıkım ve yönetenlerin yetersizliği su yüzüne çıkmış durumdadır. Raporun sonunda tüm bu sorunların kalıcı bir şekilde çözülmemesi "sol-radikal grupları" beslediği uyarısı yapılmıştır.

---

[41] Sadece 1916'nın Kasım ayından 1917'nin Şubat ayına kadar geçen 4 aylık süreçte unlu mamüller ve çikolata %100, elma %70, jambon ve et ürünleri %60, süt %40, havuç turp ve diğer sebzeler %35, terayağı ve yumurta %15-20 arasında zamlanmıştır. Üstelik tedarik konusu da ayrı bir sorunu teşkil etmektedir (İşçi & Onur, 2019, s. 282).

[42] Из Доклада Петроградского Охранного Отделения Особому Отделу Департамента Полиции О Продовольственном Кризисе И Настроении Масс.

Bu raporun sunduğu sorunlar, şüphesiz önemli kademelerdeki devlet görevlilerinin dikkatini çekmiş olmalıdır. Devlet konseyi üyesi A. I. Guçkov'un[43] raporu da bu duruma örnek verilebilir. Rapordaki önemli vurgu, Çar II. Nikolay'ın Rusya'nın içinde bulunduğu kriz halinin ciddiyeti hakkında bir fikir sahibi olmadığı yönündedir. Raporda ayrıca şu ifadelere yer verilmiştir:

> Gıda, yakıt ve hammadde ihtiyaçlarımızın karşılanmasında uzun süredir devam eden bir kriz var. Sonuçları çok ağır olacak. Savunma için çalışanlar da dahil olmak üzere birçok fabrikanın kapanması, ciddi gıda sıkıntısı, halkın her katmanında yaşanan bunalımlı bir ruh hali, Rus ordusuna hem maddi hem de manevi bir zarar verecektir (…) (Корелин, Грузинов, & Шацилло, 1978, s. 170-171).

Şubat Devrimi'nin ilk eylemleri 1905 Devrimi'nin yıldönümünde, 9 Ocak 1917 tarihinde yapıldı. 140 bin civarında işçi, yaşadıkları sıkıntıları protesto etmek amacıyla greve gitti ve bu eylemlerle başlayan süreç 22 Şubat tarihinde artık geri dönülemez bir noktaya vardı. 22 Şubat'ta Putikov fabrikasındaki bir iş anlaşmazlığı patron ile işçileri karşı karşıya getirmiş, fabrika yönetimi tüm işçilerini sokağa atarak lokavt ilan etmişti. Bu sırada özellikle gündelik işlerde az maaşla çalışan kadınlar, ekmek için sokağa çıkmış, fırın ve bakkallara saldırmış ve gösteriler düzenlemeye başlamıştı. 23 Şubat'ta ise şehirdeki çeşitli sosyalist örgütlerin *Kadınlar Günü*'nü kutlamak için sokağa çıkması, Petrograd'ın tüm işçi mahallelerinin eylemcilerle dolmasına neden oldu. Kaynaklara göre 400 bin kayıtlı işçinin ancak 90 bini ilk günkü genel greve katıldı. Bu sayı daha sonraki günlerde 197 bine kadar ulaştı. İşçiler, mahalleri ile şehir merkezini ayıran Neva nehri üzerinde bekleyen polislerle karşı karşıya geldiler ve otokrasi aleyhine sloganlar atmaya başladılar. Köprüler polisler tarafından kapatılmış olsa da nehir buz tuttuğundan eyleme katılanlar düşe kalka nehirden geçerek şehir merkezindeki önemli kamu binalarının olduğu mahallelere girmeye çalıştılar (Liebman, 2017, s. 110; Thompson, 1990, s. 197-198).

---

[43] Александр Иванович Гучков (1826-1936), Devlet Duması ve Devlet Konseyi üyesi, Üçüncü Devlet Duması Başkanı, Oktabrist Partisi lideri ve kurucularından, Mason ve kapitalist bir siyasetçi. Geçici Hükümet'te Savaş ve Donanma Bakanı olarak görev yaptı. Geçici Hükümet'in savaşa devam etme kararının arkasındaki isimlerden. Kornilov'un başarısız darbe girişiminde yer aldı ve ardından tutuklandı. Ekim Devrimi'nden sonra Beyazlar'ın tarafında yer aldı (Шикман, 1997).

Petrograd askeri şefi General Khabalov'un, şehrin durumu hakkında General Alekseev'e çektiği telgraflar, özellikle 23 ve 24 Şubat tarihlerinde ne kadar işçinin greve katıldığını göstermektedir:

> 23 ve 24 Şubat tarihlerinde birden çok fabrika gıda kıtlığını ileri sürerek grev başlattı. 200.000 işçi greve katıldı. Tramvay işçileri trafiği durdurdu. Şiddet eylemleri görüldü, pek çok dükkânın ve tramvayın camları indirildi. Çıkan çatışmalarda dört polis memuru yaralandı. Bugün 25 Şubat, işçiler Nevski'ye girmeye çalıştılar ancak Kazak birlikleri bu grubu dağıttı (Астафьев & Федосов, 1977, s. 223).

Khabalov'un 26 Şubat günü çektiği başka bir telgrafta şu ifadeler yer almaktadır:

> 25 Şubat günü öğleden sonra Znamenskaya Meydanı'nda ve Kazan Katedrali'nde toplanan işçi kalabalığının, polis ve askerler tarafından defalarca dağıtıldığını bildiririm. Gostinogo Dvora'da saat 17.00 civarında göstericiler kızıl bayrak açarak "Kahrolsun Savaş" sözleriyle devrimci sloganlar attılar. Kendilerine karşı silah kullanılacağına dair bir uyarıya yanıt olarak, kalabalıktan birkaç el ateş sesi duyuldu ve 9. yedek süvari alayından bir er bu atışlardan yaralandı. Bunun üzerine süvari birliğinden kalabalığa ateş açıldı, üç kişi öldü, on kişi yaralandı. Kalabalık anında dağıldı. Akşam saat 18.00 sularında atlı jandarmalara bir el bombası atıldı ve bir jandarma ile atı yaralandı. Gece nispeten sakin geçti. Bugün toplamda 240 bin işçi greve gitti. İnsanların sokaklarda toplanmasını yasaklayan ve herhangi bir düzensizliğin silah zoruyla dağıtılacağını teyit eden bir bildiri yayınladım (Астафьев & Федосов, 1977, s. 223-224).

Çarlık yönetiminin daha önceden aldığı karar gereği, Petrograd şehrinde olabilecek halk hareketlerine önce polisler müdahale edecek, daha sonra jandarma birlikleri polislere eklenecek, en sonda hazırda bekletilen kazak süvarileri kullanılacaktı. Bu birlikler dışında cepheye gönderilmek üzere hazır bekletilen, geneli gençlerden oluşan yaklaşık 160 bin asker de şehirdeydi. Ancak işçiler ile özellikle bu askerlerin arası iyi denebilirdi, işçiler askerler ile konuşuyor, kendilerini greve iten nedenleri onlara anlatıyor ve çoğu zaman da askerler ile işçiler arasında sıkı ilişkiler kuruluyordu. Subaylar ise bu olanları sadece izlemekteydiler (Liebman, 2017, s. 111).

Duma başkanı Rodzyanko'nun[44] II. Nikolay'a Petrograd'ın içine düştüğü durumu anlatan telgrafı da şehirdeki kargaşanın boyutlarını göstermektedir:

---

[44] Михаил Владимирович Родзянко – Mihail Vladimiroviç Rodzyanko (1859-1924), Rus siyasetçi. Oktabrist hareketten gelen, büyük arazi sahibi. Üçüncü ve Dördüncü Duma milletvekili (1907-1917), 1911 yılından beri ise Duma Başkanı. Ekim Devrimi'nden sonra Beyazlar safında yer aldı. 1920'de Yugoslavya'ya göç etti ve 1924 yılında burada öldü (Шикман, 1997).

> Durum ciddi. Başkentte anarşi var. Hükümet felç oldu. Yiyecek ve yakıt nakliyesi tam bir kargaşa içinde. Halkın hoşnutsuzluğu artıyor. Sokaklarda ayrım gözetmeksizin ateş ediliyor. Birlikler de birbirine ateş açmaya başladı. Halkın güvenini kazanmış bir kişiye yeni bir hükümet kurulması için görev verilmesi elzemdir. Herhangi bir gecikmenin sonucu herkes için ölümcül olacaktır (Васильевна, 1994, s. 12).

Rodzyanko ayrıca General Alekseev'e de bir telgraf çekmiş, 26 Şubat gününü özetlemiştir. Bu telgrafta da Petrograd'daki eylemlerin karakterine yönelik bazı çıkarımlardan bahsedilmiş, öncelikle ekmek sıkıntısı nedeniyle başlayan eylemlerin, kendine has bir karaktere bürünerek hükümet aleyhine şiddetli bir şekilde döndüğünden bahsedilmiştir. Ayrıca sivil kanı dökme pahasına eylemlerin geçici olarak durdurulabileceği ancak uzun vadede kontrol altına alınması imkânsız bir sürecin çoktandır başladığını da vurgulamıştır. (Астафьев & Федосов, 1977, s. 224-225).

Eylemlerin şiddetinin arttığı 26 Şubat Pazar günü ilk defa 50'ye yakın kişi sokaklarda öldü. Polisin sert müdahalesi, Viborg'daki işçi temsilcilerini karamsarlığa itip, grevi bıraktırma noktasına getirecekken, temsil ettikleri işçiler sert müdahaleye karşı daha da öfkelendiler. Şehirden yangın ihbarları gelmeye başladı. Önemli kamu binalarının yanında Adliye Sarayı da yakılan binalar arasındaydı. II. Nikolay ise tüm bu olanlar karşısında herhangi bir adım atmamış, Duma'yı kapatmamasını ve acilen yeni bir anayasa ilan edilmesini rica eden Duma başkanı Rodzyanko'nun yukarıda bahsedilen telgraflarına cevap vermemeyi tercih etmişti.[45] Aynı gün tüm eylemlerin ve gösterilerin düğümünü askerler çözdü. Çünkü o güne kadar henüz bir taraf seçmeyen askerler eylemcilerden yana tavır aldılar ve eylemcilerin üzerine ateş eden polislere saldırdılar (Liebman, 2017, s. 112-113).

Askerlerin ilk defa kan dökmesi ve işçilerden yana tavır alması, devrimin seyrini tamamen değiştiren bir eylem oldu. Ertesi gün başkentin sokaklarında, işçilerin yanında silahlı 25 bin asker gösterilere katıldı. 27 Şubat günü Duma henüz teslim olmamış ancak Çar II. Nikolay'ın kapatma emrini de öğrenmişti (Gürkan, 1964, s. 160). Tüm bu kargaşa içerisinde 1905 tecrübesini hatırlayan işçiler de çoktandır eski Petersburg Sovyeti'ni diriltme hareketlerine girişmişlerdi. Bu da aslında ayaklanma sırasında serbest bırakılan siyasi mahkumların ön ayak olmasıyla gerçekleşen bir

[45] II. Nikolay, Rodzyanko'nun telgraflarına karşı şu ifadeleri kullanmıştır: "Bu Rodzyanko şişkosu da bir sürü palavra yazmış bana, cevap bile vermeyeceğim." (Liebman, 2017, s. 113).

eylemdi. Artık Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti adını alacak olan idare yapısı, Menşevik ve Bolşeviklerin çabaları ile kurulmaya başlanmıştı. Tavrida Sarayı'nda toplanan işçiler, siyasi militanlar ve askerler bir *Geçici Yürütme Komitesi* oluşturdular ve Petrograd Sovyeti'nin genel kurul halinde toplanacağını ilan ettiler. Böylece, Şubat Devrimi'nin ilk kazanımı Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti'nin kurulması ve Rusya'daki idarenin bir kanadını oluşturması olarak tarihe geçti. İşçiler kendi hamlelerini yaptıktan sonra, kapatma kararını duyan Duma'nın üyeleri de harekete geçerek iktidarı ele almaya karar verdiler. Bu Duma'nın, çarlığa karşı attığı ilk ve nihai başkaldırı oldu. Duma'nın bu kararı ile Rusya'da iki başlı bir idare kurulmuş oldu. Duma'nın ilan ettiği *Geçici Hükümet* ile birlikte işçi ve askerlerin katıldığı *Petrograd Sovyeti* iki yönetim erki olarak çarlığın karşısına çıktılar (Taymas, 2000, s. 7-8). Bu hızlı gelişmelerin ertesi günü, 28 Şubat'ta Çar II. Nikolay'a bağlı olan son askeri birliklerin de teslim olmasıyla Çar, yanında ona sadık generaller ve birkaç siyasetçi ile başkentten uzakta, yalnız kaldı (Liebman, 2017, s. 114-118).

Artık Şubat 1917 Devrimi sona ermiş, Çarlığa bağlı idare teslim olmuş ya da tutuklanmış, ordu ve polis dağılmış, idare Duma'nın eline geçerek, Geçici Hükümet kurulma çalışmalarına başlanmıştı. Şubat Devrimi'nin aslında en önemli sonucu Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti'nin "yeniden" kurulmasıdır. Resmi kayıtlara göre kargaşa sırasında 1315 kişi ölmüş ya da yaralanmıştır. Kayıpların 53'ü subay, 602'si er, 73'ü polis ve 587'si sivildir. Petrograd'da yaşanan devrim, tüm Rusya'ya, en başta Moskova'ya yayılmıştır. Ancak Moskova'da işler başkent gibi olmamış, herhangi bir şiddet olayı yaşanmadan Çarlık yöneticileri tutuklanmıştır. Taşrada ya da diğer şehirlerde telgrafla gelişmeleri haber alan yönetimler ya Geçici Hükümet'e ya da yerel sovyetlerin temsilcilerine idareyi devretmişlerdir. II. Nikolay tüm bu gelişmeler üzerine Çarlık yönetimini yeniden ele geçirecek bir adım atamadan, 2 Mart 1917'de istifasını sunmuştur. Tahttan kardeşi lehine çekildiği bu tarih Romanov Hanedanlığı'nın ve onun yönettiği Çarlık rejiminin de sonudur (Thompson, 1990, s. 198-200; Akal, 2020, s. 52; Carr, 2019, s. 73; Riasanovski & Steinberg, 2016, s. 489).

3.2.2 Kazan'da Şubat Devrimi'nden sonra yaşananlar

Şubat 1917'de gerçekleşen devrim sonucunda Çarlık rejiminin yıkıldığından bahsedilmişti. Çarlık rejimi yerine demokratik seçimler temelinde oluşturulacak Kurucu Meclis'ten önce, seçimlere hazırlık yapılması için bir Geçici Hükümet

koalisyonu kuruldu. Otokrasinin yıkıldığı haberi Kazan'a 1 Mart'ta ulaştı ve 2 Mart'ta şehir duması yeni idareyi resmen tanıdığını duyurdu (Галлямова, Кабирова, Иванов, & vd., 2014, s. 10).

Şubat 1917 Devrimi'nden hemen sonra Kazan ve çevresinde yaşayan Tatarları yakından ilgilendiren önemli siyasi faaliyetler, birbiri ardına yaşanacaktır.[46] Nitekim hem 1905 Devrimi'nin kazanımlarının özellikle Stolıpin döneminde kaybedilmesi hem de Rusya'daki tüm muhaliflere karşı baskıcı bir rejimi yeniden kuran Çarlıktan kurtulan Rusya Müslümanları, Şubat Devrimi'ni -bilfiil katılmasalar da- büyük bir sevinçle karşıladılar.[47] Tıpkı 1905 Devrimi'nden hemen sonrasında siyasi faaliyetlerin yoğunlaşmasına benzer şekilde, Şubat ve Mart ayından sonra Rusya Müslümanlarının hem liberal-milliyetçi hem de sol-sosyalist siyasetçileri üzerlerinde herhangi bir yasaklama ve baskı olmadan bir araya gelmeye ve yeni adımlar atmaya başladılar. Şubat Devrimi'nden sonra Kazan vilayetinin yetkilileri esas olarak iki siyasi güç tarafından bölüşüldü ve birisi Geçici Hükümet'in yerel organlarını oluştururken, diğeri İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti'ni takip etti. Ayrıca ülke genelinde oluşturulan *Kamu Güvenliği Komiteleri*'nden birisi Kazan'da da oluşturuldu ve Kazan Kremlin'deki vali sarayına yerleşti (Галлямова, Кабирова, Иванов, & vd., 2014, s. 12; Файзуллин, 2019, s. 138).

Rusya Müslümanları 1917 yılından önce olduğu gibi, Şubat Devrimi'nden sonra da "bir arada durabilme" dirayetini gösterecek adımlar atmak istedi. Çünkü Şubat Devrimi'ne kadar herhangi bir hazırlıkları olmadan gelen Rusya Türkleri, iş yapabilecek az sayıdaki aydın ve siyasetçinin de kendi aralarında var olan siyasi görüş farklılıklarını, şimdilik su yüzüne çıkarmadan iş birliği yapmak zorundalardı (Devlet, 2020, s. 307).

Özellikle birazdan değinilecek olan *Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'nin* 900 delegesinin, siyasi yelpazenin her yerinden bir araya gelebilmeleri bu dirayetin ve

---

[46] Burada önemli bir hatırlatma yapılması gereklidir, bu çalışmanın coğrafi sınırları yalnızca İdil Ural bölgesi olarak belirlendiği için, Kafkasya ve Türkistan'daki siyasi faaliyetlere değinilmeyecektir. Bu açıdan bakıldığında yalnızca Tatar ve Başkurtları doğrudan ilgilendiren siyasi olaylar ve faaliyetler, bu çalışmanın ana konusuyla ilintilidir.

[47] Ayaz İshaki önderliğinde 15 bin Moskovalı Müslüman, idarenin değişmesini ve özgürlüğü kutlamak maksatlarıyla Moskova Kent Duması önünde miting düzenlemişler, Geçici Hükümet'e destek vermişlerdir. Rızaeddin Fahreddin ise bu olayla ilgili "Bir insan için bu dünyada despotizmin zincirlerinden kurtulmaktan daha büyük bir sevinç olamaz" demiştir (Галлямова, Кабирова, Иванов, & vd., 2014, s. 11).

zorunluluğun en önemli göstergesi idi. 1905 Devrimi'nin tecrübelerini, sağlam bir siyasi birlikteliği temsil eden bir teşkilat kuramamanın verdiği hayal kırıklıklarını hatırlayan Müslüman aydın ve siyasetçiler, Şubat Devrimi'nin hemen ardından örgütlenme girişimlerine başladılar. Daha sonradan *Milli Şura (Milli Sovyet)* adı altında birleşecek olan komiteler ile *Milli Şura*'nın karşısında konumlanan *Müslüman Sosyalist Komitesi* ve bu komiteye yakın Tatar-Başkurt siyasilerinin eylemleri, bahsi geçen arayışların bir sonucu olarak ortaya çıktı ve Rusya Müslümanlarının Şubat Devrimi'nden sonraki faaliyetlerini şekillendirdi (Devlet, 2020, s. 308).[48]

İdil Ural özelindeki ilk siyasi adım *Müslüman Merkez Yürütme Komitesi*'nin kurulması ile atıldı. Bu komiteyi oluşturanlar arasında Ceditçi reform hareketinden gelen ulemalar, liberal-milliyetçi siyasetçiler ile RSDİP (Menşevik) ve SR partilerinden ılımlı sosyalistler vardı. 7 Mart 1917 tarihinde ise Kazan Büyük Tiyatrosu binasında avukat V. Tanaçev'in başkanlığını yaptığı toplantıda kurucuları arasında siyasi çeşitliliğin görüldüğü *Müslüman Komitesi* (MK) kuruldu (Галлямова, Кабирова, Иванов, & vd., 2014, s. 15). Başlıca kurucularından olan Abdullah Apanayev Ceditçi bir molla, Sadri Maksudi (Arsal) ve S. Alkin liberal milliyetçi, Fuat Tuktarov SR partiliydi (Devlet, 1998, s. 83). Dönemin Kuyaş gazetesine göreyse 12 Mart 1917 tarihinde MK'nin yönetim organlarının kuruluşu tamamlandı ve komite başkanı Fuat Tuktarov, yardımcıları Gabidulla Apanayev ve Velihan Tanaçev, sekreterliğe Emin Mustafin ve Sultan-Ahmet Gebeşi seçildi (Файзуллин, 2019, s. 140). MK her ne kadar kurucuları arasında siyasi çeşitlilik olan bir komite olsa da kurulduğu günden itibaren milliyetçi ve Türk birlikçi siyasetin başlıca oyuncusu ve odak merkezi haline geldi. MK, Kuyaş ve Yıldız gibi dönemin en çok okunan liberal

---

[48] A.B.Taymas'ın bu konudaki ifadeleri şöyledir:

> Hemen ihtilalin ilk günlerinde, Kazan Türkleri de milli-içtimaî, siyasi işlerini çevirmek ve yoluna koymak için, milli komiteler kurmaya başlamışlardı ki, bir müddet sonra bu "komiteler", "milli şura" adını almıştı. Ancak bu komite-şuralar bariz bir sınıfi mahiyet taşımadığı halde, Kazan, Ufa, Orenburg, Astrahan vs. gibi şehirlerde bazı Türk gençleri tarafından, sınıf menfaatleri temeline kurulan işçi ve çiftçi teşkilatları da vücuda getirilmeye başlamıştı. Kazan'da Mollanur Vahitov adlı birisi, Müslüman işçiler adına sosyal-demokrat teşkilatı kurmuş ve "Kızıl Bayrak" isimli gazete çıkarmaya başlamıştı. Ufa'da ise, yukarıda Edebiyat kısmında adı geçen muharrir Alimcan İbrahim(ov), Rusların sosyalist-revolüsyoner partisine katılarak, Müslüman askerlerini "burgeoisie"ye karşı teşkilatlandırmaya ve ayaklandırmaya çalışıyor ve "İrk" adlı küçük bir gazete çıkarıyordu. Bu sefer Vahidov zümresi Müslüman işçileri adına, Alimcan-Fatih Seyfi grubu ise, rençberler namına "burgeoisie" saydıkları milli şuracılar'a karşı vaziyet almışlar ve böylelikle 1905 ihtilali günlerindeki "uralcılar"la "tanğcılar"ın yerine geçmişlerdi. (Taymas, Kazan Türkleri, 1966, s. 187)

milliyetçi çizgide yayın yapan gazeteler tarafından da desteklendi ve komite hakkındaki haberlere sıklıkla yer verildi (Rorlich, 1986, s. 126).

Müslüman Komitesi'nin 9 Nisan'daki toplantısında kurucu ve üyelerinin eklektik birleşimini temsil eden bir siyasi program kabul edildi. Savaşın sona erdirilmesi ve barış talebinin savunulması, Rusya'nın geleceğini şekillendirecek Kurucu Meclis'in kurularak federatif bir halk cumhuriyetine geçiş yapılması, Müslümanlar ile Ruslar arasında hukuki eşitliğin sağlanması ve Müslüman askeri birliklerinin düzenlenmesi programın belli başlı maddeleriydi. RSDİP ve SR partilerinin toprak ve işçi meselelerinde aldıkları tavır ve istekler de bu programda genel mahiyette desteklendi (Devlet, 1998, s. 83-84).

MK'nin kuruluş toplantısı, aynı zamanda Tatar sosyalist siyaseti için de bir dönüm noktası oldu. MK'nin 7 Mart'taki kuruluş toplantısına katılan Mollanur Vahitov, toplantının tüm gürültüsünü kesecek bir şekilde söz istemiş, işçilerin bu devrimi *kapitalistlerin ve ruhban sınıfının hakimiyeti altına girmek için değil, kendileri için yaptıklarını* MK toplantısına katılanlara karşı söylemiştir, "Yeni özgür hayatı, yeni düzeni işçiler kuracak! Konuşmacı beyefendiler, bizim sizinle yollarımız ayrıdır!" (İbrahimof, 1919, s. 41; Нафигов, 1967, s. 35). Vahitov'un buradaki konuşması, *Müslüman Sosyalist Komitesi'nin* kurulmasında da attığı ilk adımı temsil etti. Çünkü ona göre *Müslüman Komitesi*'ni kuranlar ve yönetenler, burjuva sınıfının, mollaların ve toprak ağalarının temsilcileriydi. Bu nedenle doğrudan Tatar-Başkurt halkını temsil edecek bir siyasi örgütün kurulması zorunlu bir hale gelmişti.

Kazan'daki diğer önemli toplantı *Müslüman Harbi Şurası (Sovyeti)* oldu. Rus ordusunda Türkistanlılar dışında İç Rusya'da yaşayan Tatar ve Başkurtlar uzun yıllardır silah altına alınıyorlardı. Bir kayıta göre silah altındaki Tatar ve Başkurtların sayısı 1 milyonu geçmişti.[49] Müslüman Harbi Şurası da hem Müslüman askerlerin ordu içinde yaşadıkları sıkıntıları protesto etmek hem de Rus ordusunun neredeyse

[49] Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'ne Müslüman Harbi Şura'sından konuşmacı olarak gelen Tokumbitev, birinci oturumda yaptığı Rusça selamlama konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir:

> (…) Müslüman askerleri kongresi, geceki son oturumunda, Rusya'nın geleceğini halletmek için toplanacak memleket kurultayına Müslüman askerlerini hazırlamak maksadıyla "Muvakkat Merkezi Müslüman Sovyeti" seçti. İşte, ben bu Sovyet adından ve bütün Müslüman askerleri ardından size tebrik getirdim. Bu büyük salonda bütün Rusya Müslümanlarının kabileleri toplanmış diyebiliriz. Buraya siz ailelerinizden ve sıcak evlerinizden ayrılarak gelmişsiniz. Sizin **birbuçuk milyon kadar olan kardeşleriniz** üç yıl boyunca istihkamlar boğucu kışlalarda rahat hayattan ayrı idiler. Siz onları gözden uzak tutmayınız (…) (Ilgar, 1990, s. 78).

beşte birini oluşturan bir gücü temsil etmek maksatlarıyla kuruldu. Bu sayılan amaçlar çerçevesinde çeşitli şekillerde protesto gösterileri düzenlediler ve Kazan'da 27-30 Nisan 1917 tarihinde İlyas Alkin başkanlığında toplanarak, *Bütün Rusya Müslümanları Kongresi*'ne hazırlık yaptılar (Devlet, 2011, s. 56).

Tüm Rusya Müslümanlarını ilgilendiren asıl önemli adım ise IV. Devlet Duması'ndaki *Müslüman Fraksiyonu* üyelerinin 16-17 Mart tarihlerinde başkentte yaptıkları bir toplantı sonucunda aldığı kararla ilgilidir. Rusya Müslümanları Geçici Merkez Bürosu olarak yaptıkları bu toplantıda Rusya'nın her yerinden gelecek Müslüman delegelerle birlikte Rusya Müslümanları'nın geleceğini tayin edecek bir kongrenin toplanması kararı alındı. Karar ise Geçici Merkez Büro'nun yayın organında "Tüm Rusya Müslümanlarına" başlığıyla duyuruldu (Известия Временного центрального бюро российских мусульман №1, 1917). Tüm bu adımlar sonucunda 1-11 Mayıs 1917 tarihlerinde, Rusya'nın her yerinden gelen, siyasetin her görüşünden 900 temsilcinin bir araya gelmesi ile Tüm Rusya Müslümanları Kongresi (d.ad: Umumi Rusya Müslümanları Kurultayı)[50] toplandı (Devlet, 2020, s. 311).

Kongrenin gündemi için hazırlanan program Geçici Büro tarafından sunuldu. İkinci oturumda kabul edilen programdaki başlıklar şöyleydi: Rusya'nın gelecekteki idare yapısı, milli-medeni/mahalli muhtariyet, dini konular, eğitim, savaşa karşı alınacak tavır, kadın meselesi, işçiler meselesi, toprak meselesi, akrain (Kafkas, Türkistan, Kazakistan) meselesi, askeri teşkilat meselesi, siyasi teşkilat meselesi, kurucu meclis seçimlerinde alınacak taktikler, savaştan zarar görenlere yardım yolları ve Bütün Rusya Müslümanlarının Milli Meclisi'ni seçme (Ilgar, 1990, s. 103-104). Ayrıca kongrenin işlerliğini denetlemek ve alınan kararlar üzerinde çalışma yapmak üzere çeşitli seksiyonlar da kuruldu.[51]

---

[50] Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'nin ayrıntılarından ziyade, alınan kararlar ve kongre sonucu bu çalışma açısından daha önemli olduğundan toplantı günleri ve konuşulanlar hakkındaki ayrıntılara yer verilmeyecektir. Kongreyle ilgili daha fazla ayrıntı için bkz. (Devlet, 1998, s. 87-105; Türkoğlu, Müslüman Kongreleri, 2006; Jackson, 1989, s. 31-32; Ilgar, 1990).

[51]
1. Memleket idaresi usulü seksiyonu
2. İşçiler Meselesi seksiyonu
3. Toprak meselesi seksiyonu
4. Kadın-kız meselesi seksiyonu
5. İl Kurultayına seçim hareket hattı meselesi seksiyonu
6. Savaş ve Askeri teşkilat meselesi seksiyonu
7. Dini ve medeni işler meselesi seksiyonu
8. Maarif meselesi seksiyonu
9. Mahalli idareler meselesi seksiyonu (Ilgar, 1990, s. 105).

Kongrenin üzerinde en çok tartışma yürütülen konusu Rusya Müslümanları'nın siyasi ve hukuki statüsünün belirlenmesi üzerine oldu. 3 Mayıs'ta başlayan tartışma, 7 Mayıs'taki altıncı oturumda da sürdü ve *ünitarizm* (milli-medeni muhtariyet) tezini öne sürenlere karşı *federalizm* (mahalli muhtariyet) isteyenler karşı karşıya geldiler (Ilgar, 1990, s. 130-169 & 228-300). Ünitarist tez özellikle kongre başkanı Ahmet Salihov ve Tatar delegeler tarafından desteklendi ve demokratik, birleşmiş, merkezi olmayan bir parlamenter sistemin kurulduğu Rusya içerisinde, tüm Müslümanların topraklar ötesi bir kültürel özyönetime ve özerkliğe (milli-medeni muhtariyete) sahip olması talep edildi (Ilgar, 1990, s. 154-155). Milli-medeni muhtariyete (kültürel özerkliğe) karşı ileri sürülen toprak temelli federalist tezi ise 3 Mayıs oturumunda söz alan Mehmed Emin Resulzade şu sözlerle savundu:

> (…) Biz Türk-Tatar milletleri aynı soydan Türk oğlu Türk olmakla beraber ayrı şivelere ve çeşitli özelliklere de malik olduğumuz inkar edilemez. Bugün Volga boyundaki Tatarların kendilerine mahsus edebiyatı, basını, edibleri ve şairleri var. Türkistan Çağataycası zengin bir edebiyata maliktir. Kazak ve Kırgızların matbuatı da yol almaktadır. Bunlardan hiç birisi cebire teslim edilip kendi özelliğini feda edemez. Azerbaycan Türkü de öz diline, edebiyatına ve adetlerine elveda diyemez. Bu özellikleri kaldırmak ne gerektirir, ne de faydalıdır. Bırakın herkes öz yolunda tabii surette yürüsün. Çeşitli Türk ırmaklarının akıp nihayet dökülecekleri bir tek deniz var: Büyük Türk Denizi!
>
> İşte bu nedenle, milli-mahalli muhtariyet esasına dayanan Azerbaycan ile Dağıstan, Türkistan, Kırgızistan gibi ayrı, mahalli özelliklere sahip Türk kavimleri için muhtariyetler istiyoruz. Bu muhtariyetler dahilde kendi işlerini idare ediyorlar. (…) (Ilgar, 1990, s. 166).

İki oturumda da yapılan tartışmalar ve ileri sürülen görüşler sonucunda toprak temelli özerklik yani federalist tez, Azerbaycanlı, Türkistanlı ve Kazak delegelerin destekleriyle kongreden 271'e karşı 490 oyla geçerek kabul edildi (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 53; Ilgar, 1990, s. 299-300).

Eğitim-öğretim konusunda alınan kararlar ise Usul-i Cedit'in fikir babası olan İsmail Gaspıralı'nın idealleri çerçevesinde alındı. Zorunlu hale getirilen ilkokullarda her Türk halkının kendi ana dili kullanılacakken ortaokuldan itibaren "Umumi Türkçe" dilinin kullanılması şart koşuldu (Umumi Türkçe'den kasıt doğrudan doğruya Tercüman Gazetesi'nin dilidir). Bu aynı zamanda tüm Türkler arasında ortak bir iletişim ve edebi dil oluşturma ve kullanma projesinin de bir yansımasıydı. Rusça ise bu okullarda

yabancı dil olarak okutulacaktı. Erkek ve kızların aynı okula gitmeleri gibi dönem itibariyle ilerici kararlar da alınmıştı (Ilgar, 1990, s. 346-348).

Kongre savaş konusunda ise Ahmet Salihov'un bildirisini kabul etti.[52] Bildirinin dili, emperyalist savaşı tamamen reddetmesi ve barışı savunması açısından değerlidir. Toprak konusunda alınan kararların karakteri ise katı ve kesin çizgilerle belirlendi ve Rusya'daki sosyalist partilerin istekleriyle aynı çizgi takip edildi. Bütün toprakların halka devredilmesi, toprak üzerindeki mülkiyetin kaldırılması, toprak alım-satımının yasaklanması, toprağı işlemek isteyenin herkesin topraktan faydalanma hakkının tanınması gibi kararlar alındı. Toprak meselesinde olduğu gibi kadın-erkek eşitliği ve işçi hakları konusunda da ilerici ve demokratik kararlar verildi. Yalnızca kadın konusunda alınan kararlara özellikle Türkistan'dan gelen ulema karşı çıkmış, 197 imzalı takrir kongreye sunulmuştur (Rorlich, 1986, s. 128; Ilgar, 1990, s. 426).

Kongre'nin bir diğer önemli sonucu siyasi yolun belirlenmesi konusunda alındı. Bu konu çerçevesinde *Merkezi Müslüman Şurası (Sovyeti)* kurma çabaları sonucunda *Milli Şura* kuruldu ve esasları Ayaz İshaki tarafından sunulan maddeler etrafında kabul edildi. 30 delegeden oluşacak *Milli Şura*'ya Türkistan'dan, Kafkasya'dan, Kazakistan'dan ve İç Rusya'dan Müslümanlar'ın gelmesi istendi (Devlet, 2020, s. 320-322; Rorlich, 1986, s. 129). Ayrıca kongredeki delegeler Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'nin periyodik olarak toplanmasının gerekli olduğunu kabul ettiler ve sonraki üç kongre için Kazan, Taşkent ve Bakü'yü önerdiler (Rorlich, 1986, s. 129).

İlk büyük kongre her ne kadar Rusya Müslümanlarının en parlak politik birlikteliğini ve bir araya gelme arzusunu simgelese de kongreden çıkan kararlar bu birliktelik istencini zedeler nitelikteydi. *Milli Merkez Büro* kurulmuş olmasına karşın, bu kongre tüm Rusya Müslümanlarının bir araya gelebildikleri son toplantı olmuştur. Çünkü

---

[52] (…) 1. Bütün dünyayı karıştıran kırgının (savaşın) esas kaynağı Avrupa'da hakim olan sınıfların emperyalizm hareketidir. Müslümanlar nerede olurlarsa olsunlar Avrupa emperyalizminin kurbanı olduklarından, Müslüman olmamız hasebiyle, emperyalizm siyasetine rıza göstermediğimizi beyan ederiz.
2. Petrograd'daki işçi ve asker vekilleri şürasının bütün demokrasisinin hitaben yayınladığı tarihi beyannameye katılıyoruz.
3. Bizim şiarımız: Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da hiçbir ilhak ve tazminatsız bütün milletlerin kendi dilekleri vecihle yaşamalarını sağlayacak barış.
(…)
6. Rusya'yı düşmanın her türlü saldırısından korumanın gerekliliğini kabul ederek, hürriyet için ve bunun adına bütün gücümüzle ve varlığımızla savaşa kurban vermeğe hazırız (Ilgar, 1990, s. 201-202).

alınan kararlar bunu gerektirmiştir. Özellikle Tatarların istekleri reddedilmiş, Türk birlikçi ideal yerine yerelde mücadele tercih edilerek, topraklı federal yapı savunulmuş ve Rusya Müslümanlarının kaderi bu yönde tayin edilmiştir. Federalist tezi savunan ve kongreye kabul ettiren M. E. Resulzade ve Azerbaycanlılar, Bakü'de kendi komitelerini kurmuşlardır. Nitekim İkinci Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'ne Azerbaycanlılar, Kafkas delegeleri, Türkistanlılar ve Kazaklar katılmamış, Tatarların kültürel önderliğini kabul etmek istemeyen Başkurtlar da Moskova'daki *Milli Merkez Büro*'dan çekilmişlerdir. Artık İç Rusya Müslümanlarını temsilen Tatarlar, bu siyasi koşuda tek başlarına kalmışlardır. Türk birliği düşüncesi, yine Türk birliğinin en parlak zaferinin ilan edilebileceği ve Rusya'daki tüm Türklerin katıldığı bir kongrede "askıya alınmıştır". Bunun da kendi içerisinde farklı ve özgün nedenleri mevcuttur. Bir açıdan bakıldığında yereldeki öncelikler, çıkarlar, işbirlikleri ve gelecek tasavvurları, tüm Rusya Müslümanlarının milli-medeni muhtariyet temelindeki birlikteliğinden doğacak çıkarlardan önce gelmiştir. Kongrenin bir yaptırım gücü olmaması da alınan tüm olumlu kararların tavsiye niteliğini aşamaması sorununu doğurmuştur.

3.2.3 Müslüman Sosyalist Komitesi'nin kurulması

7 Nisan 1917 tarihinde Mollanur Vahitov ve arkadaşlarının aldığı karar sonucunda Müslüman Sosyalist Komitesi (MSK)[53] kuruldu. Başkanlığına Mollanur Vahitov, başkan yardımcılığına Emine Muhittinova, komite sekreterliğine İbrahim Kuliyev, sekreter yardımcılığına ise Şihab Gabidullin seçildi. Mirsaid Sultangaliyev ise 1917 yazında komiteye dahil olduktan sonra sekreterlik görevini devraldı. Ayrıca MSK'nin ilk üyeleri arasında, Ş. Hamidullin, Z. Galiyev, Minulla Vahitov, Tuhvatullin, G. Seyfettinov, H. Gaynullin, V. Safigullin ve K. Safarov sayılmalıdır (Rorlich, 1986, s. 127; Нафигов, 1975, s. 99-101).

Kazan yerel Bolşevik örgütünün gazetesi *Raboçi*, MSK'nin açılışını şu satırlarla duyurdu:

> Yakın zamanda Kazan'da, tüm mevcut sosyalist görüşleri birleştiren Müslüman Sosyalist Komitesi kuruldu. Çeşitli sosyalist görüşlerden aydınlar bir araya gelerek oluşturulan komite, görevlerini şu şekilde açıkladı: İşçi kitlelerini örgütlemek, Tatar proletaryasını oluşturmak ve

[53] Мусульманский Социалистический Комитет (Rusça); Мөселман Социалистик Комитеты (Tatarca).

bu işçi sınıfına sosyalist fikirleri yaymak. Komite, sosyalizm üzerine yazıların yer aldığı, kendi dillerinde bir gazete ve çeşitli broşürler yayınlamaktadır (Исхаков, 1958, s. 17).

Müslüman Sosyalist Komitesi'nin isim seçimi, Mollanur Vahitov'un siyasi idealinin bir yansıması niteliğindedir. Nitekim komite henüz kuruluş aşamasındayken yapılan isim önerisi *Tatar Sosyalistleri Komitesi*'dir. Vahitov bu adlandırmanın komiteyi uzun vadede kısıtlayacağını düşünmüş, arkadaşlarını *Müslüman* adına ikna etmiş, böylece komitenin adı *Müslüman Sosyalist Komitesi* olmuştur (İbrahimof, 1919, s. 73).

Vahitov'un bu adı seçmesinde iki önemli neden olabilir. Birincisi, bir ay önce kuruluş toplantısına katıldığı ve söz alarak kongreye katılanlara karşı muhalefet konuşması yaptığı *Müslüman Komitesi*'ni doğrudan karşısına almak ve MK'nin bir alternatifi olduğunu belirtmek olabilir. İkinci neden ise *Müslüman* adının, hem Rusya'da yaşayan Türk halklarını tanımlaması hem de Tatar ulusal kimliğinden ayrılmaması olarak gösterilebilir. Böylece komite özelde Tatarları genelde ise tüm Rusya Müslümanlarını kapsamaktadır. MSK'nin kuruluşuyla ilgili Mollanur Vahitov'un *Kızıl Bayrak* gazetesinde yaptığı ilk çağrıda komitenin amaçları ilk defa izah edilmiş, komite çalışmalarının madden desteklenmesi istenmiştir:

> Değerli Yoldaşlar ve Vatandaşlar!
>
> Müslüman Sosyalist Komitesi devrimin kutsal saatlerinde Kazan'ın Müslüman halkını (...) sosyalizmin bayrağı altında toplamak, yeni ve aydın hayata uyandırmak amacıyla kurulmuştur. Gerçek, Adalet ve Güzellik uğruna hayatlarını feda etmeye hazır olanların devrimci amaçları sizin için de değerliyse, eşitliği sağlama mücadelesinin acıları içinde yeni doğmuş Müslüman Sosyalist Komitesi'nin *Kızıl Bayrak* gazetesine maddi katkıda bulunarak bu sevginizi kanıtlayın. Bugün yarattığımız güzelliklerin geleceğe kaynak olacağına, kıyılarında gelecek nesiller için sevinç ve mutluluk çiçeklerinin açılacağına inancınız tam olsun.
>
> Yoldaşlar!
>
> Maddi yardımlarınız sayesinde altın ışıklar genç bayrağımıza sevinçle dökülsün ve kutsal amaca ulaşılmasında bizlere kuvvet versin!
>
> Değerli yoldaşlar, acele ediniz!
>
> Başkan Mollanur Vahitov
>
> Komitenin adresi: Kazan, Tihvinskaya ve Varlamskaya sokakların kesiştiği yer, 15/1, Müslüman Sosyalist Komitesi (Adıgüzel, 2006, s. 85-86).

Vahitov bu dizelerde MSK'nin kuruluş amacını çok kısa ve net bir şekilde belirtmiştir, "Kazan'ın Müslüman halkını sosyalizm bayrağı altında toplamak". Nitekim komitenin

ilk faaliyetleri de bu amaç çerçevesinde yürütüldü ve komite hem işçiler hem de aydınlar için bir anlamda politika okuluna dönüştü. MSK kurulduktan sonra komitenin yapısı üzerine çalışmalar yürüten Vahitov ve arkadaşları, komitenin amaçları çerçevesinde bazı komisyonlar da oluşturdular. Kurulan komisyonlar işçi meselesine, tarım sistemine, ulusal kurtuluş konusuna, barınmaya ve kadın haklarına bakacaklardı.

Müslüman Sosyalist Komitesi kurulduktan sonra uygulanan örgütlenme metodu, Tatar ve Başkurtlar arasında *kendisini sosyalist olarak gören tüm ilericileri* bünyesinde toplamak ve bir araya getirmek olarak belirlendi (Файзуллин, 2019, s. 141). MSK bu nedenle bileşim bakımından heterojen bir komite görünümü kazandı. Kendisini Bolşevikliğe yakın gören Mollanur Vahitov'un aksine MSK'nin diğer üyeleri sosyalist görüşün her rengini taşıyordu. Birçoğu *Islahçı Şakirtler* geleneğinden gelen Ceditçi sosyalistlerdi ve aralarında sosyalist devrimci (SR partisi çizgisi), sosyal demokrat (RSDİP çizgisi), Bolşevik, Menşevik, maksimalist[54] ve enternasyonalistler de vardı. MSK üyelerinden Rahmatullin örgütlenme yöntemini şu sözlerle savunmuştur: "Bu komite, devrim için verilen savaşı bir partinin değil, sosyalizmin temeli sayan "tüm Müslüman partilerinin" organıydı. O çağda başka türlü olamazdı. Çünkü dengeli siyasal görüş sahibi Tatar proletaryasının sayısı çok azdı. Dolayısıyla bu kişilerden belirli bir öğretiye sahip bir partiye üye olmaları istenemiyordu." (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 56-57). MSK'nin belirli bir siyasi çizgiden yoksun olduğunu ileri süren tarihçiler ise hem bu esnek örgütlenme yöntemini hem de komitenin süreç içerisinde aldığı bazı kararları eleştirmişlerdir.[55]

---

[54] İşçiler ve öğrenciler üzerinde siyaset yürütmek isteyen SR'lilerin genel adı. Ayrıca 1906 yılında SR'in bir fraksiyonu sayılabilecek Sosyalist Devrimciler – Maksimalistler Birliği partisini kurdular. Siyasi yelpazede SR'in solunda yer alırlar.

[55] Mollanur Vahitov'un siyasi çizgisini belirlediği MSK'nin uzun vadeli amacı *doğu halklarını emperyalizmden azat etmektir* (İbrahimof, 1919, s. 49). Bu anlamda Mollanur Vahitov ve arkadaşları *Pantürkçülük* ya da *Panislamcılık* yaptıkları gerekçesiyle suçlansalar da *doğu halklarının* emperyalizme karşı ulusal kurtuluşlarını sağlamaları Marksizm'in bir aşamasını ifade etmektedir (Davis, 1994, s. 8-9). Bu manada ulusçuluk sosyal ilerici bir harekettir. MSK'nin uzun vadeli amaç ve gayeleri çerçevesinde yürüttükleri eylemleri, ifade ettikleri siyaset çizgisinin bir gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bennigsen ise MSK'yi gerçek bir Bolşevik veya sosyalist örgüt olarak görmemekte ve buna yönelik örnekler sıralamaktadır. Verdiği örneklere göre MSK genel olarak belirli bir siyasi çizgiden yoksun, Marksist olmayan, küçük burjuva örgüttür. Bennigsen'e göre bunun nedeni Mollanur Vahitov'un Marksist bir eğitimden geçmiş olmasına rağmen *Panislamcı* ajandayı takip etmesidir. Panislamcı ajanda ise kısaca "(…) Müslümanların Ruslar'a karşı ulusal kurtuluş savaşlarının ve sosyalizmin tüm İslam dünyasına yayılmasının istenmesi"dir (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 56). Bennigsen'in, E. Medvedev, *Kazanskie rabocie v 1917 godu* (1934, s.41) adlı eserden verdiği örnekte, MSK'nin farklı politik geçmişlere sahip sosyalistleri bir araya getirme amacının politik kargaşalık doğurduğu, oportünizme yol açtığı ve pratik çalışmaların gücünü yok ettiği belirtilir. Ayrıca MSK'nin hem Mollanur Vahitov hem de Mirsaid Sultangaliyev yüzünden ne küçük burjuva milliyetçi grupların çevresinden kendisini kurtarabildiği ne de Bolşeviklerle organik olarak bütünleşebildiği eleştirisi

Üyeleri arasında net bir sosyalist çizginin bulunmamasına rağmen, Mollanur Vahitov hayatta olduğu sürece Bolşeviklerle yakın ilişkiler kuruldu ve işbirliğine gidildi. Nitekim MSK doğrudan doğruya Bolşevikler'e bağlanmamış olsa da Bolşeviklerin siyasi talepleriyle ortaya çıkmıştı. Savaş meselesi, toprağın köylüye dağıtılması, iktidarın tüm idari bileşenleriyle birlikte Sovyetlere devri konularında Bolşevik çizgisi takip edildi. Diğer yandan üyelerinin farklı geleneklerden gelmeleri MSK'ye geniş bir hareket alanı da tanıdı. Gerektiğinde Müslüman Komitesi'nin temsil etmeye başladığı milliyetçi ve liberal siyasetçilerle temas kuruldu ve onların organize ettiği siyasi faaliyetlere katılmakta bir mahsur görülmedi. Bu durum yine MSK'nin Mollanur Vahitov'un görüşleri çerçevesinde hareket ettiğini de işaret etmektedir. Bu geniş hareket alanı ve faaliyetlerine rağmen Bolşeviklerin tüm Tatar ve Başkurtlar arasında güvendikleri tek örgütün de MSK olmasının nedeni, MSK'yi Tatar proletaryasını devrime hazırlayacak ve Marksizmi Tatarlar arasında yayacak bir okul olarak görmeleri olabilir. Diğer bir nedense MSK'nin talep ve isteklerinin doğrudan Bolşevik çizgisinde olmasıdır. Bolşevikler için MSK aynı zamanda Tatar milliyetçi ve liberal siyasetine ve oluşumlarına karşı da doğal bir müttefik konumundadır.

MSK'nin ilk "gövde gösterisi" 1 Mayıs 1917 kutlamalarında görüldü. Yerel Bolşevik örgütünden ayrı olarak kortej düzenleyen MSK'nin Müslüman Komitesi karşısındaki nicelik üstünlüğü ilk defa gözler önüne serildi (Файзуллин, 2019, s. 142). Bu konu hakkında yazan İbrahim Kuliyev'e göre Kazan'ın öğrenci ve öğretmenlerinden bir kısmı ile esnaf ve işçilerin hatırı sayılır bölümü, MSK'nin kızıl bayrakları altında toplanmıştı (İbrahimof, 1919, s. 75). MSK'nin 1 Mayıs gösterisine Bolşeviklerden bağımsız olarak katılması da örgütün kimliği açısından değerli bir noktadır.

MSK'nin 1917 Ekim Devrimi'ne kadar yürüttüğü faaliyetlerin neredeyse tamamı, Tatar proletaryasının mevcut durumunu iyileştirmek ve örgüte kazandırmak üzerine kuruldu. Bunun için 14 Mayıs'ta İşçi Kulübü açıldı[56] ve bu kulüpte hem işçilere hem de aydınlara Marksizm ve sosyalizm başta olmak üzere çeşitli konularda dersler

---

verilmiştir (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 57-58). L. Rubinstein'ın *V sor'be za leninskuju nacional'nuju politiku* adlı eserinden verdiği örnekte ise (1930, s.44) MSK'nin Tatar işçi yığınlarını proleter devrime hazırlayamadığı iddia edilmektedir. Bennigsen ayrıca *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*'nin (2. Baskı, 7. Cilt, 1951) Mollanur Vahitov hakkındaki "devrimci ve Bolşevik" çıkarımının yanlış olduğunu ileri sürer (Bennigsen & Quelquejay, 1981, s. 58).

[56] Kazan Bolşevik gazetesi Raboçi, İşçi Kulübü hakkında şu haberi geçmiştir:

> Bu kulüp aydınların, işçilerin, köylülerin ve askerlerin dinlenmek için bir araya geldikleri, konuştukları, kitap okudukları bir merkez olacaktır. İşçi Kulübünün işçi örgütlenmesi konusunda hizmet vereceği şüphe götürmezdir (Исхаков, 1958, s. 18).

verildi, işçilerin bir araya gelebilecekleri bir ortam oluşturulmaya çalışıldı (Нафигов, 1975, s. 125-126).

Bunun yanında Kazan başta olmak üzere çevredeki önemli ve büyük fabrikalarda çalışan Tatarları örgütle tanıştırmak için şubeler açıldı. MSK'nin Tatar işçileri arasında yürüttüğü propaganda faaliyetleri meyvelerini de vermeye başlamıştı. 26 Mayıs tarihinde Yagodn Slobodskiy bölgesinde çalışan işçi Tatarlar, Müslüman Komitesi'nden ayrılarak Müslüman Sosyalist Komitesi'ne geçtiklerini duyurdular. 26 Mayıs tarihinde MSK, Kazan Bölge Ziraat İşleri Dairesi'ni tamamen üyelerinden oluşacak şekilde ele geçirdi. 4-7 Haziran 1917'de ise MSK örgütünün düzenlediği *Köylü Delegeleri Kongresi*'ne 700 delege katıldı bu kongrede Mollanur Vahitov'un tezleri çerçevesinde savaşın sonlandırılması, devletin ve manastırların topraklarına el koyulması, eğitimin de mollaların tahakkümünden çıkarılması talep edildi (Akal, 2020, s. 89).

MSK'nin sesini duyurmak için attığı en önemli adım, *Kızıl Bayrak* gazetesinin çıkarılması oldu.[57] İlk sayısının 15 Haziran 1917 tarihinde çıkaran gazetenin baş yazarı da *Timurleng* mahlası ile yazan Mollanur Vahitov'du. Başlangıçta Tatarca yayın yapan *Kızıl Bayrak*,[58] Bolşevik gazetelerinde yer alan yazı ve haberlere de yer vermeye başlamıştı. Gazetede görev alan diğer MSK üyeleri arasında Alimcan Seyfi, İshak Kazakov, Aliasker Kemal ve K. Yakubov da sayılmalıdır. Mollanur Vahitov bu gazetenin ilk sayısında MSK'nin taleplerini şu şekilde sıraladı: İktidarın İşçi, Köylü ve Asker Temsilcileri Sovyeti'ne devredilmesi, toprağın köylülere verilmesi, Devlet Duma'sı ve kurumlarının lağvedilmesi, önceki hükümet ve müttefikleri arasında imzalanan gizli anlaşmaların iptal edilmesi ve yayınlanması, savaşın sonlandırılması (Исхаков, 1958, s. 19; Нафигов, 1975, s. 129).

1917'nin yaz aylarından, Ekim ayına kadar geçen sürede MSK'nin yapılanması tamamlanmış, şubeleri Alafuzov, Şibanov ve Krestovnikov gibi fabrikalara yayılmıştı. Mollanur Vahitov bu örgütlenme ve komiteyi Tatar siyasetinin merkezine taşıma sürecinde insanlarla iletişim kurabileceği her anı ve fırsatı değerlendirmeye çalıştı.

[57] Kızıl Bayrak gazetesinin yanında, Mustafa Suphi'nin Mollanur Vahitov ile tanıştıktan sonra çıkardığı *Yeni Dünya* gazetesinde de "Müslüman Sosyalist Komitesi'nin yayın organıdır" ifadesi geçmektedir.

[58] Kızıl Bayrak, Merkez Müslüman Komiserliği altına geçtiğinde Rusça yayın yapmaya başlamıştır. Kızıl Bayrak gazetesinin diğer önemli niteliğini Mollanur Vahitov şu sözlerle ifade etmiştir: "Rus Bolşevik basını Tatar işçi sınıfına hiç ilgi göstermediği, gösterdiğinde de hemen her şeyi yanlış yazdığı için Müslüman işçilerin çıkarlarını koruyacak Rusça bir yayın organı yayımlamaya karar verdik." (Akal, 2020, s. 71).

Kazan'da düzenlenen her mitingde görülebilir, sesi duyulabilirdi. İyi bir hatip olduğu tüm yoldaşları tarafından dile getirilen Vahitov'un çok iyi Rusça ve Tatarca konuştuğu, Alafuzov ve Krestovnikov gibi fabrikaların önünde düzenlenen her mitingde kitleyi elinde tutacak ateşli konuşmalar yaptığı da belirtilmiştir (Исхаков, 1958, s. 21-23).

Rusya'da 1917 yazıyla birlikte yaşanan gerilimden Kazan şehri de etkilendi. Bir sonraki bölümde ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere Bolşeviklere siyasi yasaklar getirildi, gazeteleri kapatıldı. Bolşeviklerin Kazan'daki yayın organı *Raboçi'*nin de kapatılmasından sonra Vahitov, bu yasağı aşmak adına Bolşevik yazı ve bildirilerini kendi gazetesi olan *Kızıl Bayrak*'ta yayınlamaya başladı (Akal, 2020, s. 96).

1-11 Mayıs 1917 tarihinde toplanan Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'nin aldığı karar neticesinde aynı yılın Temmuz ayında Kazan'da 3 ayrı kongre birden düzenlendi. Bunlar İkinci Tüm Rusya Müslümanları Kongresi, Birinci Tüm Rusya Müslüman Din Adamları/Ulema Kongresi ve Birinci Tüm Rusya Müslüman Askeri Kongresi'ydi. Bu noktada Mollanur Vahitov'un Kazan yerelinde çalışan Bolşeviklerden ayrıldığı görülmüştür. Kazanlı Bolşevikler bu kongreleri protesto ederken, Müslüman Sosyalist Komitesi bu toplantılara bilfiil katıldı. Kazanlı Bolşevikler, MSK'nin bu toplantıya katılmasını ise bir "ihanet" olarak da değerlendirdiler (Akal, 2020, s. 99).

21 Temmuz'da Kazan'da gerçekleştirilen İkinci Tüm Rusya Müslümanları Kongresi, bir önceki kongrede alınan kararlar ve varılan sonuçlar gereği sadece Tatarlar'dan 200 delege katılmıştı. Azerbaycanlılar, Kazaklar ve Türkistanlılar bu kongreye katılmamış, Başkurtlar da Zeki Velidi önderliğinde Tatarların kültürel ve ulusal "birleşimlerini" kabul etmediklerinden Ufa'ya dönmüşlerdi (Zenkovsky, 1960, s. 156; Pipes, 1950, s. 306). MSK'yi temsilen Mollanur Vahitov, Mirsaid Sultangaliyev ve Alimcan İbrahimov da kurultaya katılarak sol fraksiyonu oluşturdu. Kongre'de yalnızca açılış konuşmalarında Vahitov'a söz verildi ve Rusça yaptığı konuşmasında Geçici Hükümet'e ve bu hükümeti destekleyen Müslüman Komitesi'ne yüklendi ve MSK'nin taleplerini yeniden dile getirdi. Vahitov'un dile getirdiği eleştirilerin tonu ise kimi zaman sert kimi zamansa alay eder gibidir:[59]

[59] Konuşmanın tamamı için Ek A.1'e bakınız.

> Ancak Müslüman Sosyalist Komitesi'nin izlediği yol, zor ve çetindir! Düşmanlar uyumuyor. Tuktarov[60] ve taraftarları sürekli olarak Müslüman Sosyalist Komitesi'ne karşı bir mücadele içindelerdir. Ayak işlerini yaptırmak üzere birkaç tane genç çocuğu alıp milliyetçiliğin eskimiş kıyafetlerini kuşanan soytarı Fuad sefere çıkmıştır. Yosunlu Bulak'ın ve somurtkan Kaban'ın limanları etrafında çok sevdiği zenginleri sosyalistlerle mücadele etmeye çağırarak dolaşmaktadır. Zenginler nazik ve güvenilir bir şekilde ona yardımda bulunmakta ve yapacağı "iyi işler" için avanslar vererek ödüllendirmektedir. Tuktarov koşturuyor, Tuktarov çalışıyor, Tuktarov bir şeyler hakkında mırıldanıyor... Mahalle mahalle, sokak sokak, ev ev gezerek sosyalistlere olan kinini kusuyor. (…)
>
> Tuktarov yukarıda sözü geçenlerle mücadele ederken silah olarak yalan ve sahtekârlığı kullanmaktadır. Bir gün topluma sosyalistlerin Ruslarla bir arada çalıştıklarını söylerken ertesi gün rahatlıkla, saf Rus köylü vekillerine gidip Çiçikov'a has bir beceriklilikle, Kurucu Meclis adaylarının sayısı üzerine pazarlık yapabilmektedir. Sol devrimcilerden üç koltuk kapar kapmaz İl Müslüman Şurası'nı çağırmaktadır. İl Şurası Tuktarov'un zafer haberlerini açıklamaktadır. Tuktarov sevinmektedir. Kamara köylüsünün dansını bile yapmaya hazırdır: Çünkü kendisi Kurucu Meclis için ikinci aday olarak belirlenmiştir. (…)
>
> Ama bir şeyler oluyor... Ve Tuktarov Beyefendi'nin yüzündeki sevinç kayboluyor ve istemeden de olsa şu soruyu sormak istiyoruz kendisine: "Yüzün neden birdenbire asıldı böyle?" (Нафигов, Мулланур Вахитов, 1967, s. 53-54; Adıgüzel, 2006, s. 100-106).

Kongre süresince yaşanan ayrılıklara ve anlaşmazlıklara rağmen, yalnızca Orta İdil bölgesinden gelen delegeler, İç Rusya ve Sibirya Müslümanları adına karar aldılar. Diğer bir deyişle artık Tatarların tüm Müslümanlar adına konuşma ve ortak bir gelecek çizme idealleri de sona erdi. Kazan'da düzenlenen diğer iki kongrenin sonucunda yapılan ortak oturumda Tatarlar ulusal kaderlerini etkileyecek önemli bir karara imza attılar ve 22 Temmuz 1917'de milli-medeni muhtariyetlerini ilan ettiler (Галлямова, Кабирова, Иванов, & vd., 2014, s. 20). Katılımcıların oluşturdukları bildirinin sonunda "Yaşasın milletimiz! Yaşasın İdil Ural!" yazıldı. Sadri Maksudi'nin prensiplerini belirlediği milli-medeni muhtariyet yani kültürel özerklik, "Millet Meclisi" adı verilen bir yasama organına bağlı olarak idealize edildi. Ayrıca Tatarların Rusya'nın neresinde yaşarsa yaşasın, bu meclisin aldığı kararlara uymak zorunda olduğu ifade edildi ve meclisin de yalnızca Tatarlar üzerinde söz söyleme hakkı olduğu vurgulandı. Burada Mollanur Vahitov'un yerel Bolşeviklerden ayrıldığı ikinci nokta göz önüne çıkmaktadır. MSK ve Mollanur Vahitov, ilan edilen milli-medeni

[60] Hatırlatma: Fuat Tuktarov, Müslüman Komitesi başkanı.

muhtariyeti Bolşevikler'in aksine sevinçle karşılamışlardır (Zenkovsky, 1960, s. 157; Rorlich, 1986, s. 130).

Daha sonraki süreçte İkinci Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'nde alınan kararlar ve milli-medeni muhtariyet kararı Geçici Hükümet'e bildirildi ve Kurucu Meclis'in oluşması beklenmeden kültürel özerkliğin hayata geçirilmesi talep edildi. Ayrıca Kongre kararları yalnızca özerklikle ilgili de değildi. Kurucu Meclis seçimlerine nasıl ve hangi bloktan girileceği, sekiz saatlik çalışma günü, toprakların kamulaştırılması gibi kararlar da alınmıştı. Bu kongre, Rusya genelinde artan sol eğilimden de etkilenmiş olacak ki, kongre kararları çerçevesinde alınan kararların gerçekleşmesi için gerekirse Rus sosyalist partileriyle ittifak önerilirken, burjuva-demokratik partilerle işbirliği kategorik olarak reddedilmişti. Kongreye katılanların siyasi görüşlerinin de bu kararların alınmasında etkili olduğu söylenebilir. Bu sırada İkinci Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'yle eşzamanlı olarak Moskova'da Tüm Rusya Müslümanları Askeri Kongresi de düzenledi. Bu kongrede de başkanlığını (o sıralar SR Partili olan) İlyas Alkin'in yapacağı Harbi Şura (Askeri Sovyet) kuruldu. Bu şura, Rus ordusunda görev yapan Müslüman askerlerin Harbi Şura'ya bağlı olarak kendi birliklerinde görev almasını gerçekleştirmek için kurulmuş görünüyordu. Harbi Şura'nın isteği Geçici Hükümet tarafından kabul edildi ve ivedilikle Müslüman Askeri Birlikleri düzenlenmeye başlandı. Hatta oluşturulan birliklerin bir kısmı Romanya cephesine gönderilirken Tatar yedek kuvvetleri de Kazan askeri bölgesine kaydırıldı. Harbi Şura'nın kurulduğu kongre, Ekim Devrimi'nden önce Müslümanların toplandıkları son kongre oldu (Zenkovsky, 1960, s. 158-159).

MSK'nin 1917 yılındaki örgütlenme mücadelesi neticesinde Kazan dışında da hatırı sayılır bir şubeler bütünlüğüne erişildi: Arhangelsk (Bolşevik Burhan Mansurov ve Nuri Yarullin başkanlığında), Samara (Bolşevik Halik Sadri başkanlığında), Simbirsk (Bolşevik Sibrat Gafirov başkanlığında), Perm (Bolşevik Hüseyin Mavlyutov başkanlığında), Taşkent, Orenburg, Saratov, Astarhan, Tümen ve Tomsk (Нафигов, 1975, s. 108).

Mollanur Vahitov başkanlığındaki MSK'nin 1917 Ekim Devrimi'ne kadarki ana faaliyetleri bu şekilde açıklanabilir. Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi Tatar proletaryasının nitelik ve nicelik sorununu bilen MSK, bu sorunları aşmanın yollarını arayan işlerle meşgul olmak zorunda kalmıştır. Bu eylemler sürerken Ekim Devrimi

yaşanacaktır. Vahitov, Ekim Devrimi gerçekleştiği sırada Kazan'dadır ve ihtilalin gerçekleşmesi için bizzat rol almıştır. Devrimden hemen sonra sol SR ve Menşeviklerle birlikte Geçici Devrim Komitesi'ne seçilmiştir.

3.2.4 Rusya'yı 1917 Ekim Devrimi'ne götüren siyasi ve sosyal süreç

Önceki bölümlerde Şubat Devrimi'nin nedenleri ve sonuçları üzerinde durulmuş, Geçici Hükümet'in kurulması ve İdil Ural bölgesi özelinde Rusya Müslümanlarının bu süreçteki ilk siyasi faaliyetleri işlenmiş, Müslüman Sosyalist Komitesi'nin kurulması anlatılmıştır. Bu bölümde ise Rusya'yı üçüncü devrime götüren sosyal ve siyasi süreçler üzerinde durulacak, Ekim Devrimi'ne giden yol inşa edilecektir. Nitekim 1917 yılının Şubat ve Ekim ayları arasında yaşanan tüm olaylar, Rusya'yı adım adım Bolşevik İhtilali'ne götürmüştür.

Şubat Devrimi sırasında, Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti'nin kurulması işçilerin kendiliğinden geliştirdiği bir harekettir ve 1905 Devrimi sonrasında kurulan Petersburg Sovyeti'nin bir devamı niteliğindedir (Carr, 2019, s. 75). Öncelikli olarak fabrika işçileri tarafından oluşturulan Petrograd Sovyeti içerisinde, Rusya'da o güne kadar faaliyet gösteren çeşitli sol-sosyalist partiler de yer almıştı. Bunlar arasında Sosyalist Devrimciler (SR), Bolşevikler ve Menşevikler vardı. Petrograd Sovyeti Şubat Devrimi'nden sonra idarenin yönetimini ele almak yerine, Geçici Hükümet karşısında muhalefette bulunmayı tercih etmişti. Bu tercihin başlıca nedeni, daha önceki bölümlerde açıklanan Marks'ın devrim teorisinin Menşevikler ve SR'liler tarafından ele alınışı ile ilgili olabilir. Petrograd Sovyeti, Şubat 1917 Devrimi'ni "burjuva-demokratik" bir devrim olarak nitelemiş, Rusya'nın henüz sosyalist bir devrime hazır olmadığını düşünerek iktidarı Duma'ya, Geçici Hükümete bırakmıştır. Böylece sosyalist devrime hazırlık yapılabilecektir.

Bu fikirsel temele karşı çıkış ilk defa 1917 yılının Nisan ayında Lenin tarafından dile getirildi. Bolşevikler içerisinde bile şaşkınlığa neden olan Lenin'in *Nisan Tezleri, Bugünkü Devrimde Proletaryanın Görevleri* başlıklı yazılardan oluştu. Bu yazı Pravda'nın 7 Nisan 1917 tarihli sayısında yayınlandı. Yaşanan süreç hakkında Lenin'in kesin tavrı, ikinci tezde açıklandı. Burada Lenin, kesin bir şekilde devrim şemasındaki ikinci aşamanın yani *sosyalist devrimin* sırasının geldiğini savunmuş, "iktidarı proletarya ve köylülüğün en yoksul kesiminin eline verecek ikinci aşamaya geçiş"i vurgulamıştı. Nisan tezlerinde ayrıca parti programı da gözden geçirilmiş, sosyal

demokrat adı yerine *komünist* adının artık partiyi nitelemesi gerektiği üzerinde durulmuştu. Lenin'in sosyalizme geçiş hakkında bir süreç öne sürmesi ancak bu sürecin zamanı hakkında kesin bir ifade kullanmaması da dikkat çekici bir noktadır (Carr, 2019, s. 83-84).

Geçici Hükümet'in, Şubat Devrimi'nin Rusya toplumuna vadettiği sosyal ve siyasi özgürlüğü sağlamış gibi görünmesine karşın, I. Dünya Savaşı'na devam etme kararı ve çözülmesi gereken acil sorunların ertelenmesi, Rusya halkı nezdinde hayal kırıklığı yaratmaya başladı. Bu hayal kırıklığı, savaşa en başından beri karşı olduğunu dile getiren Bolşeviklerin kullanacağı bir silah olacaktı. Mayıs ayında kurulan yeni Geçici Hükümet'in başbakanı Georgiy L'vov olurken, Petrograd Sovyeti'ni temsilen 6 bakanlık sosyalistlere verildi. SR'den, Menşeviklerden ve bağımsız sosyalistlerden ikişer bakan atandı. Bolşevikler güçsüz bir koalisyon hükümetinde yer alarak partiyi yıpratmak yerine muhalefette kalmayı tercih ettiler. Bunun yanında işçilerin, köylülerin ve askerlerin taleplerini ısrarla savunmaları, Geçici Hükümet karşısında yavaş ama istikrarlı şekilde tabanlarını genişletmelerine de neden oluyordu. SR ve Menşevikler ise Geçici Hükümete verdikleri destekleri oranında güç kaybetmeye başlamışlardı. Geçici Hükümet'in güçlü partilerinden olan KADET ise, 1917 yılının yaz aylarında yaşanacak olaylar ve Geçici Hükümet'in popülarite kaybetmesi ile Rus siyasetinden yavaşça silinecektir.

1917'nin yaz ayları, Petrograd'ta birbiri ardına kongre düzenlenen bir dönem oldu. Bolşevikler Mayıs ayının sonunda yapılan *Petrograd Fabrika İşçileri Kongresi*'nde ilk defa çoğunluğu elde ettiler. Ancak Haziran ayında gerçekleştirilen *Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi*'ndeki durum daha karmaşıktı. Oy hakkına sahip 882 delegenin 285'i Sosyalist Devrimci (SR), 248'i Menşevik, 150'si Bolşevik, kalanı diğer küçük sosyalist gruplardandı. Nisan tezlerinde Lenin'in ısrarla savunduğu nokta, yani iktidarın tüm paydaşlarıyla birlikte Sovyetlere devredilmesi önerisi, Kongre tarafından reddedildi (Carr, 2019, s. 92). Kongrenin Bolşeviklere karşı aldığı tavır yalnızca bundan ibaret değildi. 10 Haziran 1917 tarihinde Bolşevik Parti Merkez Komitesi tarafından düzenlenmek istenen Geçici Hükümet protestosu da bu kongrenin müdahalesi ile iptal edildi. Temmuz 1917 ayaklanmasının nedenlerinden birisi de Haziran ayaklanmasının engellenmesi denebilir. Temmuz ayının başında Geçici Hükümet'in dağılma kriziyle karşı karşıya kaldığı bir dönemde Bolşevik tabanına mensup askerler ve işçiler Petrograd sokaklarında gösteriler düzenlemeye başladılar.

Bu gösteriler *Temmuz Ayaklanması* olarak tarihe geçti ve Geçici Hükümet tarafından bastırıldı. Ayaklanmanın baş müsebbibi olarak Bolşevik yöneticileri gösterildi[61] ve *Alman ajanı* suçlaması yapıldı. Gerek 10 Haziran gerekse Temmuz ayaklanmaları, iktidarın Lenin tarafından ele geçirilme adımları olarak görüldü.[62] Bolşevik tehlikesi, ılımlı sosyalistlerin ve diğer liberal demokrat politikacıların, Geçici Hükümet lehine sağa kaymalarına da neden oldu (Rabinowitch, 2017, s. 115-166). Geçici Hükümet bu ayaklanmadan sonra Bolşevik yayın organı Pravda'yı kapattı ve Bolşevik yöneticileri hakkında tutuklama kararı çıkardı. Bunun üzerine Kamanev tutuklandı, Lenin ve Zinoyev saklanmak için Finlandiya'ya kaçmak zorunda kaldı. Parti, Sovyet içerisinde temsiliyetini sürdürürken, tabandaki faaliyetler yeniden illegal alana çekilmek zorunda kaldı (Carr, 2019, s. 93). Bolşeviklerin ayaklanmadan hezimetle ayrılmaları, ilginç bir şekilde bu hezimetten güçlenerek çıkmaları sonucu da doğurmuş ve Ağustos ayında ilk defa Petrograd Sovyeti'ndeki çoğunluğu elde edebilmişlerdir.

Temmuz krizinden sonra Geçici Hükümet yeniden oluştu[63] ve SR Partili Kerenski başbakan olurken, Çarlık taraftarlığı ile tanınan Lavr Kornilov ordunun başına getirildi (Sadıgov, 2020, s. 30). Ancak Kornilov Geçici Hükümete karşı olduğunu, Çarlık yönetiminin Rusya’da yeniden tesis edilmesi gerektiğini düşündüğü için emrinde bulunan birliklerle Petrograd’a yürümek istedi. Kornilov’un darbe girişimi Bolşevik örgütlere bağlı demiryolu işçileri tarafından engellendi ve Petrograd’a darbe yapmaya

---

[61] Rabinowitch bu konu hakkında 3 farklı yaklaşımın olduğundan bahseder. W. H. Chamberlin'in *Rus Devriminin Tarihi* adlı eserinde bu konunun ayrıntılarıyla ele alındığından bahseder ve 10 Haziran ayaklanmasının parti kitlesinin basıncına karşılık Bolşevikler tarafından düzenlendiği, Temmuz ayaklanmasının ise partiye rağmen kitle tarafından gerçekleştirildiğini ifade eder. İkinci yaklaşımı ise N. Suhanov'un anılarından oluşan *Записки о револиутсиы* adlı eserinden derlemiş, her iki ayaklanma girişiminin de Lenin'in planları çerçevesinde yapıldığını yazmıştır. Rabinowitch’in bu konudaki yaklaşımı ise, Lenin'in askeri bir ihtilali önceleyen propagandasının, partinin askeri kanadında oldukça kabul gören bir görüş olması, Temmuz'dan önceki her bildiri ve çağrının da Temmuz ayaklanmasını getirdiği yönündedir. Yani Temmuz ayaklanması, Bolşeviklerin propagandalarının bir sonucu olsa da Lenin'in bu ayaklanmadaki rolü ikincil plandadır (Rabinowitch, Devrime Doğru, Petrograd Bolşevikleri ve 1917 Temmuz Ayaklanması, 2017).

[62] Petrograd Yargı Dairesi, Lenin ve diğer suçlular hakkındaki adli soruşturmaya dair temel bilgileri basınla paylaşmıştır. *Petrograd Sovyeti Haberleri* gazetesinin 22 Temmuz’da çıkan sayısında şu bilgiler yer almaktadır: 3 Temmuz'da başlayan ayaklanmanın ilk lideri ve başlatıcısı Teğmen Semaşko'dur. Bu teğmenin liderlik ettiği bir makineli tüfek birliği, 3 Temmuz akşamı saat 10'da kışlasından ayrılmış ve Tauride Sarayı'na gitmiştir. Ertesi gün bahsi geçen Teğmen, Denizci ve işçilerle birlikte hükümetin devrilmesine yönelik taleplerini duyurmuştur. İsyan hareketi de bu şekilde başlamıştır. 3-5 Temmuz'da Petrograd'da meydana gelen silahlı ayaklanmanın, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi Merkezi Komitesi tarafından başlatıldığı ve yönlendirildiği; isyancılara yönelik tüm emir ve yönlendirmelerin de Lenin tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda Bolşeviklerden bazı kimselerin Almanlar ile ilişkide bulunduğu da ortaya çıkarılmıştır (К делу Ленина и других, 1917).

[63] Geçici Hükümet’te bakanlık yapan görevlilerin listesi için bkz: Члены Временного правительства (Биографический указатель) http://www.hrono.ru/biograf/bio_we/vremen_prvtv.php

giden erlerin, Bolşevik ajitatörler tarafından saf değiştirmeleri sağlandı. Kornilov'un başarısız darbe girişiminden sonra tutuklanması, Çarlık rejimini isteyenlerin son hamlesinin de başarısızlıkla sonuçlanmasını sağladı. Kerenski darbenin engellenmesi için Petrograd Sovyeti'nin yani Bolşeviklerin gösterdiği yardıma bir jest olarak tüm siyasi yasakları kaldırdığını duyurdu. Bolşevikler siyasi özgürlüğe yeniden kavuşsalar da Lenin Finlandiya'da kalmaya devam etti (Akal, 2020, s. 121-122).

Kerenski hükümetinin savaşı sonlandırma konusunda uyuşuk davranması bu hükümete olan güveni tamamen zedeledi. Darbe öncesindeki hükümetin yerini Kerenski'nin kurduğu ve beş kişiden oluşan bir konsey aldı. Eylül ayı boyunca devam eden yönetim krizi ancak 25 Eylül'de yeni bir Geçici Hükümet'in kurulması ile aşılabildi. Ancak bu hükümetin karşısında da kendilerine desteği tamamen geri çeken ve Petrograd ile Moskova sovyetlerinde çoğunluğu tamamen ele geçiren, Kornilov'un başarısız askeri darbesini engellemek için silahlanmasına izin verilen Bolşevikler vardı.

Lenin, Temmuz ayındaki ayaklanmanın aksine Ekim'de artık Bolşeviklerin yönetimi ele alabileceğini düşünmüş, bu yönde konuşmalar yapmış, yazılar yazmış ve telkinlerde bulunmuştu. Diğer taraftan parti merkezindeki yöneticilerin aksine parti tabanı (işçi, asker ve diğer tüm üyelerle birlikte parti sempatizanları) daha radikal ve daha devrimci bir görünüm arz etmeye başlamıştı. Bunu fark eden Lenin, artık zamanın geldiğini ve *tarihin trenine* şimdi binilmesi gerektiğini ifade etmişti. Parti merkezi ise Lenin ve tabanının aksine iktidarı barışçıl yollarla alabilecekleri kanısındaydı. Lenin, *Devlet ve İhtilal* kitabını da tam bu dönemde yazdı. Lenin'in parti merkezine gönderdiği, "ihtilale hazırlanın, zamanı geldi" mektupları sessizlikle karşılandı. Lenin hem karşılaştığı bu sessizlik hem de merkez komitenin ikna edilemeyecek bir durumda olduğunu düşünüp, tepkisini Merkez Komite'den istifa ederek gösterdi. Yine de komiteyi, bu fırsatın kaçırılmaması gerektiği yönünde zorlamaya devam etti (Akal, 2020, s. 125-126).

Lenin hem bu yazılarında hem de genel tavırlarında, karşılaştığı sessizlik ve hareketsizlik karşısında merkez komitesini suçlamış, onların uyuşukluğunun devrimi tehlikeye soktuğunu ifade etmişti. Bu durumu daha fazla izlemek yerine 9 Ekim'de kimliğini değiştirerek Petrograd'a geldi ve gelir gelmez tüm dengeleri de lehine çevirmeyi başardı. 9 Ekim günü Petrograd Sovyeti'nde yapılan toplantıda Kerenski

hükümeti eleştirildi, barışın bir türlü yerine getirilememesinin yanında askerler, işçiler ve köylüler nezdinde güvenilirliklerini tamamen kaybettikleri belirtildi. Çözüm olarak iktidarın Sovyetler tarafından ele geçirilmesi önerildi. Kurulacak Sovyet hükümeti, tüm savaşan halklara acil bir ateşkes teklifi götürecek, barış sağlanana kadar ülkeyi ve Petrograd'ı koruyacaktı (Рабочий путь № 32, 1917).

Bir gün sonra 10 Ekim'de Merkez Komitesi 2 olumsuz oya karşın, 10 olumlu oyla Lenin'in *silahlı ayaklanmaya hazırlık savını* kabul etti.[64] Askeri ayaklanma için bir de *siyasi büro* (*politbüro*) kuruldu. 7 kişiden oluşan büro, aynı zamanda partinin yönetim kadrosunu da ifade etmekteydi. Lenin, Zinovyev, Kamanev, Troçki, Stalin, Solonikov ve Bubnov politbüroyu oluşturdu (Kamanev ve Zinoyev Lenin önerisine olumsuz oyları veren kişiler olmasına rağmen Bolşevik parti disiplini gereği göreve devam ettiler). Bu karardan altı gün sonra Troçki başkanlığında *Askeri Devrimci Komite* kuruldu. Daha önce Lenin'in savına olumsuz oy veren Kamanev ve Zinoyev, muhtemelen hala ikna olmadıkları için 11 Ekim'de silahlı ayaklanma aleyhinde bir mektubu parti üyelerine ulaştırdılar. 16 Ekim'de ise Lenin, iktidarın derhal ele geçirilmesini gerektiğini tüm partililere yeniden ifade etti (Carr, 2019, s. 96-97; Rabinowitch, 2019, s. 243-246).

3.2.5 Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesi

Rusya İmparatorluğu, XX. yüzyılın hemen başında sosyal ve siyasi bunalımların yaşandığı, çalkantılı bir 17 yıl içinde 2 devrim görmüştür. Önce 1905 Devrimi ile anayasal bir yönetime geçilmiş, ilk defa Duma açılarak siyasi partilere yönetimde söz hakkı tanınmış, sosyal iyileşme için reformlar düzenlenmiştir. 1917 yılı başında ise yüzyıllardır süren rejim değişmiş, Romanov Hanedanlığı yönetimden çekilmiş, idare Geçici Hükümet'e kalmıştır. Siyasetin artık kesin çizgilerle kamplara ayrıldığı 1917 yılı, Rusya'nın geleneksel partilerinin taban kaybettiği, ihtilalci özelliklerle öne çıkan Bolşeviklerin elinin güçlendiği, taraftarlarını genişlettiği bir yıl olmuştur. Nitekim aynı yılın Ekim ayında, Lenin'in yönlendirmesi ile Bolşevik Parti, Rusya'da iktidarı ele geçirecektir. Bu bölümde olayların arka planına ve ayrıntısına çok değinilmeden, kronolojik sıraya göre önemli olaylar ele alınacak, ihtilal süreci işlenecektir.

[64] 13 Ekim'de çıkan Raboçi Put gazetesinde Putilov Fabrikası işçilerinin 11 Ekim'de düzenledikleri toplantıda Bolşeviklerin silahlı ayaklanma kararı destekledikleri haberi geçilmiştir. 10 maddelik kararın ilk maddesi "Biz, Putilov fabrikasının işçileri, tüm gücün İşçi, Asker ve Köylü Temsilcileri Sovyeti'ne devredilmesini talep ediyoruz." denilmiştir (Рабочий путь № 35, 1917).

Daha önce Lenin'in askeri ayaklanma tasarısına olumsuz oy veren 2 Bolşevik yönetici, Kamanev ve Zinovyev 18 Ekim'de Menşevik gazetesine verdikleri bir demeçte dolaylı olarak Bolşeviklerin askeri ayaklanmasını açık ettikleri için Lenin'in tepkisiyle karşılaştılar. Geçici Hükümet'in Bolşevikler'e yönelik şüpheleri de bu haberin ardından anlam kazanmış, Kerenski hükümeti tüm dikkatini Bolşeviklere ve Petrograd Sovyeti'ne çevirmişti. Bu sırada Bolşevikler gerek tabanını diri tutmak gerekse askeri bir ihtilal olasılığına toplumu ısındırmak için yoğun bir ajitasyon ve propaganda faaliyetleri yürütmeye başladılar. Geçici Hükümet'in Ekim ayının ikinci haftası aldığı bir karar, Bolşeviklerin şehirdeki askeri gücünü kırmayı hedeflese de tam tersi bir etki göstererek, askerlerin Bolşevikler safında daha sıkı durmalarına neden oldu. Bu karara göre hali hazırda savaştan yılmış ve Bolşeviklerden yana tavır almaya her an hazır olan Petrograd Garnizonu'nun tamamı Alman cephesine sevk edilecektir (Rabinowitch, 2019, s. 248-249).

Artık tamamen Bolşeviklerin çoğunluğunda iş yapmaya başlayan Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti, askeri bir ayaklanmayı yönetmek üzere faaliyette bulunacak olan Askeri Devrim Komitesi'ni (ADK) 20 Ekim'de oluşturdu (Рабочий путь № 44, 1917). ADK ilk toplantısını da aynı gün gerçekleştirdi ve Petrograd Sovyeti'ni her türlü saldırıya karşı savunmayı öncelikli hedef olarak belirledi (Rabinowitch, 2019, s. 261). Bu sırada 22 Ekim gününde çıkan *Raboçi Put* gazetesinde, Pravda yayın kurulunun mesajıyla birlikte iktidarın Sovyetlere geçmesi gerektiğine yönelik karar alan toplantıların, bu toplantıları yapan kurum ve askeri örgütlerin sıralı listesi verildi. Bu listede fabrika kurullarını toplayan işçilerin, çeşitli askeri birliklerin, şehir konseylerinin ve işçi-esnaf gruplarının adı geçmişti ve bir manada Bolşeviklerin gövde gösterisi anlamını taşıyordu (Рабочий путь № 43, 1917).

24 Ekim'de Kerenski hükümeti ADK ve Bolşevik Merkez Komitesi hakkında tutuklama kararı verdi. *Pravda* ve *Raboçi Put* gazeteleri basıldı ve matbaalar mühürlendi. Petrograd Sovyeti yayın organı olan *İzvestiya* gazetesi de aynı akamete uğradı (Rabinowitch, 2019, s. 271). Gerilimi çözecek olan ilk adımı Geçici Hükümet'in atmasını bekleyen Bolşevikler için artık işaret fişeği atılmıştı. Aynı günün gecesi Bolşevik Merkez Komitesi ve ADK karargâhı ilk saldırıyı başlattılar. Troçki, Kızıl Muhafızlar ve silahlandırılmış işçilerle beraber Neva Nehri üzerindeki köprüler dahil olmak üzere başkentin tüm kritik sokaklarını kontrol etmeyi başardı. Daha sonra Lenin, ihtilali nihayete erdirmek adına Smolny'ya ulaştı ve Kızıl Muhafızların

kontrolünü devraldı. 25 Ekim sabahında Kızıl Muhafızlar, Merkez Postahane, Nikolaevski, Varşavski ve Baltiski tren istasyonları, enerji santralleri, Devlet Bankası, Merkez Telefon Santrali ve başlıca hükümet binalarının yer aldığı önemli kamu kurum binalarını ele geçirmiş vaziyetteydi. Geçici Hükümet'in elinde ise Genelkurmay binası, Kışlık Saray ve birkaç önemli nokta kalmıştı. 25 Ekim sabahı saat 10'da Lenin'in ünlü bildirisi yayınlandı:

> 25 Ekim 1917
>
> Rusya Yurttaşlarına!
>
> Geçici Hükümet devrilmiştir. Devlet iktidarı Petrograd proletarya ve garnizonunun başında bulunan Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri organı Askeri Devrimci Komite'nin eline geçmiştir. (…) (ЦАОР, Газетный отдел, фонд листовок, № 1294.; Rabinowitch, 2019, s. 296-297)

Bu duyurudan sonra Albay Ryabtsev komutasındaki birlikler ile Bolşevikler arasında ilk defa çatışma çıktı ve her iki taraf da kayıplar verdi. Akşam 22 sularında Smolny'da *İkinci Rusya Sovyetleri Kongresi* başladı. Bu toplantıda yaşanan silahlı ayaklanmayı protesto eden Menşevikler ve SR Partililer kongreden ayrıldılar. Hükümetin devrildiğini anlayan Kerenski direniş için kuzeye çekildi. 25 Ekim'i 26 Ekim'e bağlayan gece, saat 2'de Kışlık Saray teslim oldu ve o an sarayda bulunan bakanların birçoğu Bolşevikler tarafından tutuklandı (Рабочая газета № 197, 1917). Bu aynı zamanda Bolşevikler'in kesin zaferini de ilan eden bir hareketti.

Artık yalnızca Bolşeviklerden ibaret olan Sovyetler Kongresi bir saat sonra ihtilalin başarıya ulaştığını aldığı kararla yineledi. Yeni idarenin o anda çıkardığı ilk iki kararname toprak mülkiyetinin kaldırıldığını ve İtilaf devletleriyle barış görüşmelerinin başladığını ilan etti (Gürkan, 1964, s. 161). Bu hızlı gelişmeler üzerine 27 Ekim günü Kerenski "karşı-devrimi" başladı. Buna rağmen Bolşevik idaresi 27 Ekim'de Rusya'nın önemli şehirlerinde yönetimi devralmaya devam etti: Kazan, Minsk, Kronstadt, Ekaterinburg, Samara ve Saratov. 31 Ekim'de Bolşevik idaresi aralarında Bakü'nün de bulunduğu 17 eyalet başkentinde idareyi ele geçirmiş bir durumdaydı. Kerenski'nin karşı devrimini yöneten General Krasnov tutuklanarak Petrograd'ın kuzeyindeki cephede zafer ilan edildi. 2 Kasım'da ise Sovyet Hükümeti, Rusya'da yaşayan azınlıklara seslendiği bir bildiri yayınladı. Buna göre her millet Rusya'daki kaderini kendi belirleyecek, tam bağımsız olmak isterse tam bağımsız, Rusya'ya bağlı kalmak isterse federasyon içerisinde yer alacaktı. 3 Kasım'da birkaç

gündür süren Moskova çatışmaları sona erdi ve Kremlin Bolşevik işçileri tarafından teslim alındı. 5 Kasım'da Lenin artık kesin zaferi tüm Rusya'ya duyurmuştu (Rabinowitch, 2019, s. 293-323).[65]

Tüm bu ihtilal hareketlerinin yanında Bolşevikler için asıl önemli olay Kurucu Meclis seçimlerinde yaşandı. 17 Aralık gününde gelen sonuçlarda 36 milyon oyun %58'i SR Partisi'ne, %25'i Bolşeviklere, %13'ü KADET Partisi'ne, %4'ü Menşeviklere gitmişti. Sonuçlar her ne kadar SR lehine görünse de aslında hem SR hem de Bolşevikler (Menşeviklerin oyu da katıldığında RSDİP oyları %29-30'dur) kendi kitlelerinden oy aldı. Yani köylü çoğunluğun olduğu seçmen yine SR'e, kentli çoğunluğun olduğu seçmen (işçiler, ordu ve donanma mensupları) Bolşeviklere ya da Menşeviklere oy verdi. Bunun yanında Kurucu Meclis seçimlerindeki aday listelerinin ihtilalden önce belirlenmesinin de Bolşevikler aleyhine sonuçları etkilediği tarihçiler tarafından ileri sürülmektedir. Onlara göre 17 Aralık'taki sonuçlar, ihtilalden sonraki gerçekliği yansıtmamaktadır. Nedeni ne olursa olsun, mevcut seçim sonuçlarına göre oluşturulan Kurucu Meclis, 1918'in Ocak ayında Bolşevikler tarafından dağıtılacaktır (Taymas, 2000, s. 90-93).[66]

3.2.6 Mollanur Vahitov'un 1918 yılındaki faaliyetleri, Merkez Müslüman Komiserliği

Rusya'daki tüm idare artık Vladimir İlyiç Lenin'in ve Bolşevik Parti'nin elindedir. Üçüncü Rus devrimi tamamlanmış, Rusya'da sosyalist bir yönetim kurulması için çalışmalara başlanmıştır (Taymas, 2000, s. 73-74). Bu bölümde artık Rusya'yı 1918 yılı içinde ilgilendiren önemli siyasi olaylar Mollanur Vahitov'un ve başkanlığını yürüttüğü MUSKOM'un faaliyetleri çerçevesinde ele alınacaktır. Bölüm 1918 yılının yaz aylarıyla birlikte şiddetini arttıran iç savaşın, Mollanur Vahitov ve Tatarları ilgilendiren gelişmelerinin başlangıcıyla sınırlandırılmıştır.[67] Bölümün bir de alt

[65] H.G. Wells'in *Gölgeler İçinde Rusya* kitabı, devrimden sonraki Petrograd'ın ve Petrograd halkının durumunu okumak için ideal bir kitaptır. 6 yıl süren bir savaşın, Çarlık düzeninin vasıfsız memur ve yöneticilerinin yozlaşmış politika ve tasarruflarının, halkın içine düştüğü müthiş fakirlik ve düzensizliğin, Rusya'nın o dönemde bulunduğu kötü durumun nedeni olarak verilmiştir ve Bolşevikler ise bu yıkımın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Wells, 2019).

[66] Kurucu Meclis'in dağıtılmasıyla ilgili ayrıntılar için bkz. (Rabinowitch, 2018, s. 115-136).

[67] Bu noktada tarihlendirmeyle ilgili bir uyarı yapılmalıdır. 24 Ocak 1918 tarihinde Bolşevik Hükümeti'ne bağlı Halk Komiserleri Konseyi, ülkeyi 31 Ocak 1918 günü Gregoryen takvimine geçirmeye karar vermiştir. Böylece 31 Ocak 1918 gününün sonunda 1 Şubat'a değil, 14 Şubat 1918 tarihine geçilmiştir. Bu bölümden önceki tüm tarihlendirmeler, Jülyen Takvimi'ne göre verilmiştir, bu bölümde ise Gregoryen Takvimi'ne geçilmiştir.

başlığı bulunmaktadır. Bu alt başlıkta (3.2.6.1) Tatarların milli-medeni muhtariyetleri için attıkları son siyasi adımı temsil eden İdil Ural Devleti projesi ve bu olaylar etrafında yaşanan hadiseler değerlendirilmiştir. Bu konu 1918'in önemli siyasi olaylarından olması nedeniyle işlenmesi gereken bir konu olduğu kadar, Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin ilanıyla da ilgilidir. Bu nedenle İdil Ural Devleti'nin arka planı ve yaşanılan hadiseler ayrı bir başlık altında anlatılmıştır.

Ekim Devrimi'nden sonra Tatarların ulusal faaliyetleri devam etti ve özellikle MSK çevresi dışındaki sol ve liberal-milliyetçi örgütler, Geçici Hükümet zamanında olduğu gibi siyasi eylemlerini genişleterek sürdürdüler. Rusya Türklerinin kırsalda yaşayan büyük kesimi henüz okur-yazar olmadığından, dil engelinden ve yaşam şartlarının zorluğundan Rusya'da olup bitenden çok haberdar değilken, MSK dışındaki siyasilerin büyük bir kısmı Ekim Devrimi'ni sakin ve büyük oranda tarafsız karşıladı. İlyas Alkin'in başkanlığını yürüttüğü Harbi Şura'ya bağlı Tatar birliklerinin, Kazan'daki Bolşevik Devrimi'ne karşı tarafsız bir tutum sergilemesi bunu destekler niteliktedir (Zenkovsky, 1960, s. 159).

Kazan'da devrim sırasında yaşananlar Petrograd'daki olaylara benzer bir mahiyette yaşandı. Geçici Hükümet'in şehirdeki temsilcileri (genelde SR'liler ve Menşevikler'den meydana gelmişlerdi), Bolşevikler için tutuklama kararı çıkardı ve bu karar neticesinde Kazan Bolşeviklerinin lideri Grasis tutuklandı. Bunu haber alan Kazan garnizonundan 35 bin asker ve Bolşevikler tarafından yönetilen işçiler ayaklandılar ve Kazan Sovyeti başta olmak üzere şehrin tüm idaresini Geçici Hükümet'in temsilcilerinden silah zoruyla devraldılar. Bu harekete Mollanur Vahitov ve arkadaşlarının da dahil olduğu bilinmektedir. Olaylar sırasında Müslümanların diğer temsilcilerinden İlyas Alkin, Harbi Şura'ya bağlı Müslüman askerlerin tarafsız kalması emrini vererek, Bolşeviklerin karşısında yer almamayı tercih etti (Akal, 2020, s. 141).

26 Ekim gününün sabahında Kazan'da artık devrim gerçekleşmiş, Geçici Devrimci Komite (REVKOM) kurulmuş, bu komiteye Grasis başkan seçilmişti. 20 kişiden oluşan Komite'ye Bolşevik ve sol SR'lerin yanında Harbi Şura'dan 3 üye, MSK'den Mollanur Vahitov ve Mirsaid Sultangaliyev de katıldı (Галлямова, Кабирова, Иванов, & vd., 2014, s. 24-25). Kazan yerelinde idareyi eline alan Bolşevikler, birkaç

gün sonra Yakup Şeykman başkanlığında Kazan Sovyet Cumhuriyeti'ni[68] ilan ettiler. Mollanur Vahitov'un herhangi bir görev üstlenmediği bu yerel idaredeki tek Müslüman temsilci Mirsaid Sultangaliyev oldu ve Ulusal İşler Komiserliği'nin başına getirildi (Zenkovsky, 1960, s. 165).

Ekim Devrimi'nden sonra Mollanur Vahitov açısından yaşanan ilk önemli gelişme, Perm eyaletinin Osinsk bölgesindeki 3 numaralı listeden Kurucu Meclis'e delege olarak seçilmesidir. MSK, Vahitov'un Petrograd'a Kurucu Meclis delegesi olarak gitmesinin şerefine 2 Ocak 1918'de büyük bir toplantı ve akabinde bir kutlama düzenledi.[69] Ufa'dan seçilen 8 Müslüman vekilden ise 6'sı sosyalistti. Mollanur Vahitov ve Alimcan İbrahimov dışında Z. Velidi (Togan) ve Şerif Manatov da Kurucu Meclis'e seçilmişti. Muhtemelen trende yaşanan bir sorundan ötürü 6 Ocak 1918'de başkente ulaşan Vahitov, bu nedenle Kurucu Meclis toplantısına geç kaldığı için katılamadı. Hemen ertesi günü yani 7 Ocak'ta ise Lenin'le görüştü (Нафигов, 1975, s. 142). Vahitov'un Petrograd'a gitmesinin ardından, Mirsaid Sultangaliyev Kazan'da kaldı ve MSK'nin başkanlığına geçti.

26 Ekim'de Bolşevikler iktidarı ele geçirir geçirmez, daha önceden üzerinde düşündükleri ulus politikalarını yönetecek bir komiserlik kurdular. Ocak 1918'de Halk Komiserleri Konseyi'nin[70] çıkardığı kararname ile kurulan ve *Narodnıy Kommisariat po delam Natsional'nostey – Milletler Halk Komiserliği* (NARKOMNATS) adını alan bu idarenin başına Gürcü asıllı Cugaşvili Stalin atandı. Bu komiserlik ulusal sorunlarla ilgilenecek, Bolşevik idaresindeki tüm ulusların Bolşevik Devrimi'ne katılımlarını sağlayacak ve Sovyetler kontrolü altında tutacak politikaların geliştirilmesi için

[68] Burada kullanılan "Cumhuriyet" terimi, özerk veya bağımsız bir yönetimi değil doğrudan doğruya Sovyet yönetimine bağlı zemstvo yani vilayet idaresini nitelemektedir.

[69] Kutlamadan sonra kafileler halinde Vahitov'u Petrograd'a göndermek için bir yürüyüş düzenlenmiş, Vahitov trene binmeden önce yanında onu yolcu etmek için gelen kalabalığa seslenerek şöyle bir konuşma yapmıştır:

> Rusya'da gerçek devrim ancak 25 Ekim'de gerçekleşti. Ancak o günden sonra önümüzde parlak bir dünya açıldı. Ancak o devrimden sonra burjuvazinin taptığı sermaye tıpkı Muhammed'in doğum gününde kırılan putlar gibi yere düştü. Burjuvazinin çıkarları için çıkarılan ve 4 yıl süren kanlı savaş sona erdi. Yoldaşlarımız Müslüman dünyasındaki fakirlerin kurtuluşunu başlattılar. Ben de Kurucu Meclis'te çalışarak, ortak davamız için elimden geleni yapacağım! (Исхаков, 1958, s. 27).

[70] Совет народных комиссаров – Halk Komiserleri Sovyeti ya da Konseyi (SAVNARKOM), Bolşevik İhtilalinden sonra ilan edilen Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin merkezi yönetim organını ifade eder. Doğrudan doğruya "Bakanlar Kurulu'nu" işaret etmektedir. SAVNARKOM'un başkanı ölene kadar V.I. Lenin olmuştur. SAVNARKOM'a bağlı Sekreterlik, Tarım Halk Komiserliği, Savaş İşleri H.K., Deniz İşleri H.K., Ticaret ve Sanayi H.K., Eğitim H.K., Gıda H.K., Dışişleri H.K., İç İşleri H.K., Adalet H.K., Çalışma H.K., Telgraf ve Posta H.K., Demiryolları H.K., Maliye H.K. ve son olarak Milletler H.K. (NARKOMNATS).

çalışacaktı (Carr, 2019, s. 254-255). Bolşeviklerin ulus sorununa getirmek istediği çözüm NARKOMNATS'ın açıkladığı *ulusların kendi kaderini tayin hakkı* düzleminde ilan edildi. Bu düzlemin anlaşılması, Bolşeviklerin Rus olmayan uluslara bakış açısını ve getirmek istediği çözümün yöntemini de açık edecektir.

Ulusal politikaların belirlenmesi ve bu politikaların Marksizmle uygunluğu her zaman tartışma konusu olmuştur. Francis W. Coker'e göre ulusçuluk ve yurtseverlik sosyalizm ile tam olarak bağdaşabilir: "Yurtseverlik ve sosyalizm alışagelmiş pratik içindeki işleyiş tarzları içinde anlaşılırsa birincisi belirli bir topluluğa bağlılık olarak, ikincisi böyle bir topluluğun daha yüksek refahı için belirli bir program olarak, o zaman açıktır ki, ikisi karşılıklı olarak bağdaşır." (Davis, 1994, s. 8).

Stalin ulusal sorun hakkında 1913'te yaptığı bir incelemede, ulusu şöyle tanımlar "Bir ulus, tarihsel olarak gelişmiş, istikrarlı bir dile, bölgeye, ekonomik hayata ve bir kültür topluluğu içinde ifadesini bulan bir psikolojiye sahip bir oluşumdur." Stalin, ulusların kendi kaderini tayin hakkını kültürel temelde olmadığı sürece kabul eder. Yani Stalin'in (ve aslında Bolşeviklerin tümünün) karşı çıktığı nokta, ulusal-kültürel özerkliğin mümkünlüğüdür. Stalin'in bu özerkliğe karşı çıkmasının asıl nedeni ise ulusallığın bir burjuva ilkesi olduğunu ileri sürmesidir. Bu ilkenin farklı uluslardan gelen işçilerin arasında bir zehir gibi büyüyebilecek farklılıkları öne çıkardığına inanmaktadır. Lenin ise RSDİP'nin uluslar üzerine yaptığı 1903 değerlendirmesini temel almıştır. Ona göre Çarlık Rusya'da yaşayan her ulus eşittir ve kendi kaderini tayin hakkının koşulsuz ve şartsız desteklenmesi gereklidir. Lenin daha sonra özellikle 1913 ve 1916 yılları arasında Marx ve Engels'in konuyla ilgili metinlerini inceleyerek, ulusal sorun ve kendi kaderini tayin hakkı konularında bir dizi makale yazacaktır. Lenin, ulus hakkındaki genel ilkelerin zaman-mekân ilişkisi içerisinde göreli olarak ele alınması ve her dönemin kendi şartları ve çözüm önerileri içerisinde işlenmesi gerektiğini düşünmüştür. Buna göre bu dönemler şöyledir: 1789-1871 yılları arasında, burjuva demokratik devrimler ve ulusal hareketler dönemi; 1871-1914 arası, burjuvazinin hakimiyetini sağlamlaştırdığı ve önceki sosyal ilerlemeci nitelikten, yayılmacı ve sosyal gerici bir konuma geçtiği dönem (bazı tarihçiler ve materyalistler buna, bu nedenden ötürü emperyalizm çağı demiştir); üçüncü dönem ise Birinci Dünya Savaşı ve sonrasıdır. Lenin ilk dönemde ulusçuluğu, feodalizme karşı mücadele ettiği için sosyal ilerlemeci bir hareket olarak tasavvur eder. Lenin'in göreceli kabulü, Fransa-Almanya ve İtalya'nın 1789-1871 yılları arasındaki ilk dönem ulusçuluğunu

(ulusal birliklerini kurmalarını) sosyal ilerici bir hareket olarak görür. Her ulus aynı sosyal ilerlemeyi aynı dönemlerde yaşayamayacağından, ulusçuluğun da farklı dönemlerde, farklı bölgelerde hala ilerici olabileceği sonucunu ortaya çıkarır. Lenin'e göre 1871'den sonra Avrupa burjuvazisi gerici bir konum almışken, Asya burjuvazisi henüz "hala halkla birlikte hareket ettikleri için" yani ilk dönem Avrupa burjuvazisinin yaptığını yapmaya yeni başladığı için ilericidir ve desteklenmesi gereklidir. Lenin, Bauer'in "ulusal kültürel özerklik" önerisini işçilerin arasını açan, işçi sınıfını bölen bir hile olarak görmüştür. Çeşitli burjuvaların ulusal kültürlerinden yana değil enternasyonal bir kültürden yana olduklarını da hep belirtmiştir. Ancak bu tavır, "diğer şeylerin yanı sıra ulusallık farklılıklarına göre belirlenmiş sınırlara sahip olması gereken çeşitli bölgelerin geniş kapsamlı öz yönetimi ve özerkliği" konusunda bu katılıktan ayrılmıştır. Aslında Lenin, ekonomik bir fayda sağlaması açısından kültürel özerkliğe bu noktadan karşı değildir. Lenin, merkeziyetçiliği her zaman ön plana alan bir devlet yönetimini savunsa da bu yukarıdaki tavrın geneli, ulusal soruna önem verdiğini de gösterir ki, 1917'den sonra federasyon fikrini kabul etmesi de bu çerçevede ele alınabilir. Konuyla alakalı olarak, Lenin'in şu sözleri de dikkate değerdir: "Ezilen ulusun burjuvazisi ezen ulusun burjuvazisine karşı mücadele ettiği ölçüde, daima, her durumda ve başkalarından daha kararlı biçimde ve aynı ölçüde bu mücadelenin yanında yer alırız, çünkü biz baskının en sağlam ve en tutarlı düşmanlarıyız... Her ezilen ulusun burjuva ulusçuluğu ezene karşı yöneltilmiş genel bir demokratik muhtevaya sahiptir (…)" (Davis, 1994, s. 191-197).

Anlaşılıyor ki Bolşeviklerin takip ettiği ulus politikasının kabul edebileceği ulusal hareketlerin bir ölçüde sosyal ilerlemeci amaçlar çerçevesinde gerçekleştirilmesi gereklidir. Bu ilerici hareket toplulukları sömürgeleştiren feodallere ve krallıklara (Rusya Müslümanları örneğinde XX. yüzyıl emperyalizmine ve Çarlık rejimine) karşı verilebilir ve karşılığında siyasi ve ekonomik getirileri olan, sosyal ilerlemeyi sağlayan bir birlikteliğe ulaşılabilir. Ancak ulusal birliklerin tamamlandığı, siyasi ve ekonomik gücü elinde toplayan yapıların ulusçuluğu hızlı bir şekilde ilerici olmaktan çıkıp, anti sosyal bir hale, yani yeniden sömürgeciliğe evrilebilir durumdadır. Marks burada ulusçuluğun hataya düştüğü andan itibaren reçete olarak sosyalizmi önermektedir. Diğer bir açıdan Marks'ın sosyal ilerleme ve devrim şaması da bu düşünce akışından bağımsız görünmemektedir. Hatta Marks, sömürüyü elinde bulunduran güçlere karşı ahlak dışı araçların bile kullanılmasını meşru görmüştür. Bolşeviklerin yukarıda

açıklanmaya çalışılan ulus politikası temelindeki görüş ve düşünceleri, bölümün bundan sonraki kısımları için önem arz etmektedir. Nitekim gerek *ulusların kendi kaderini tayin hakkına* gerekse bu hak çerçevesinde hareket eden Rusya Müslümanlarına karşı aldıkları tavırda ne kadar samimi ve tutarlı oldukları bu şekilde anlaşılabilir. Diğer taraftan en son söylenmesi gereken şimdi söylenecek olursa, Bolşevik hükümetinin ulusların kendi kaderini tayin hakkını yalnızca iç savaş şartlarında desteklediği, iç savaşın sona erdiği ve hükümetin herhangi bir tehditle karşı karşıya olmadığı zamansa güçlü bir merkeziyetçilik ortaya konarak, ulusların ayrılması değil Sovyetlerle birleşmesini/bütünleşmesini sağlamak istediği görülecektir.

Bu politikaların Müslümanlarla ilgili olan kısmı için[71] 1918'in ilk günlerinde, 19 Ocak 1918'de Milletler Halk Komiserliği-NARKOMNATS bünyesinde *İç Rusya Müslüman İşleri Komiserliği* (MUSKOM) kuruldu (Carr, 2019, s. 292; Blank, 1988, s. 74). Komiserliğin politik arka planı ve propaganda yetkinliği, Lenin ve Stalin'in 3 Aralık 1917'de hazırladığı "Rusya'nın ve Doğu'nun Tüm Emekçi Müslümanları'na"[72] başlıklı bildiriden okunabilir. Bu bildiride Rusya'nın Müslüman halklarına seslenilmiş, inançlarını, adetlerini, milli ve medeni yapıtlarının dokunulmaz olduğu ilan edilmiştir:

> Rusya Müslümanları, Volga ve Kırım Tatarları, Sibirya ve Türkistan Kırgız (Kazak) ve Sartları, Transkafkasyalı Türkler ve Tatarlar, Kafkasya Çeçenleri ve Dağlıları ve Çarlar tarafından, Rusya'nın müstebitler tarafından camileri, ibadethaneleri yerle bir edilmiş, inançları, töreleri ayakları altına alınmış olan herkes! İnanç örf ve adetleriniz, milli ve kültürel kurumlarınız şu andan itibaren serbest ve dokunulmazdır. Kendi milli hayatınızı tam bir özgürlük içinde düzenleyin. Bu sizin hakkınızdır. Biliniz ki sizin haklarınız, tıpkı Rusya halklarınınki gibi devrimin ve onun organları olan İşçi, Köylü ve Asker Sovyetleri'nin güçlü koruması altındadır. Bu devrimi ve onun hükümetini destekleyin.
>
> (…) (Натанович & Дмитриевич, 1957, s. 113-115; Tellal, 2000, s. 107-108).

Bildirinin devamında ayrıca Kerenski hükümetinin de desteklediği emperyalistlerin planları deşifre edilmiş, İran'ı ve Türkiye'yi parçalayan gizli anlaşmaların ifşa edildiği açıklanmıştır. Yine bildiriye göre İstanbul Müslümanların elinde kalmalıdır.

[71] NARKOMNATS bünyesinde MUSKOM dışında, Kafkasya Dağlıları, Transkafkasya Müslümanları, Mordovtsiler, Volga Almanları gibi komiserlikler de kuruldu (Carr, 2019, s. 256)
[72] Bkz. Ek B 5.1 & B 5.2 & B 5.3.

Bu komiserliğin Rusya'daki Müslüman nüfus üzerinde siyasi, sosyal ve kültürel idari yönetim erkine sahip olması tasarlanmıştı. MUSKOM'u ilan edecek olan kararname henüz oluşturulmadan önce komiserliğin başına *Millet Meclisi* başkanı Ahmet Salihov düşünüldü. Ancak bu teklif Millet Meclisi'nin araya girmesiyle reddedildi. Daha sonra teklif o sırada Petrograd'da bulunan MSK (eski) başkanı Mollanur Vahitov'a götürüldü ve Vahitov bu teklifi kabul etti (Zenkovsky, 1960, s. 162).

MUSKOM'un başına Mollanur Vahitov'un getirilmesi fikri, 7 Ocak'ta Lenin'in Vahitov'la olan görüşmesinde kararlaştırılmış olmalıdır. 17 Ocak 1918'de (Komiserliğin kurulmasından 3 gün önce) ise Lenin ve Stalin, MUSKOM kararnamesini ilan etmişlerdir:

> Halk Komiserleri Konseyi Kararnamesi
>
> 17 Ocak 1918
>
> İç Rusya Bölgesi'nin Müslümanlarının işlerine bakması amacıyla, Milletler Halk Komiserliği kapsamında faaliyette bulunacak bir Müslüman İşleri Halk Komiserliği kurulmasına karar verilmiştir.
>
> Müslüman İşleri Halk Komiseri olarak Kazan İli Kurucu Meclis eski üyesi Mollanur Vahitov atanmıştır. Çalışma arkadaşları olarak Kurucu Meclis eski üyeleri, Ufa ilinden Alimcan İbrahimov ve Orenburg ilinden Şerif Manatov[73] belirlenmiştir.
>
> Halk Komiserleri Konseyi Başkanı - V.I. Ulyanov (Lenin)
>
> Milletler Halk Komiseri – J.V. Stalin
>
> (…) (Натанович & Дмитриевич, 1957, s. 367).

Kararnamenin ilan edildiği gün Mollanur Vahitov'a Astoria Oteli'nden bir çalışma ofisi, komiserliğe de beş oda ve büyük bir salon tahsis edildi (Нафигов, 1975, s. 143). Bu kararnamede alınan karar 2 gün sonra *İzvestiya* gazetesinde de benzer cümlelerle Rusya halkına duyuruldu: "Müslüman İşleri Halk Komiserliği, Milletler Halk Komiserliği altında kurulmuştur. Kazan ilinden Kurucu Meclis'in eski üyesi *Mulla Nur-Vahitov* Müslüman işlerinden sorumlu komisyon üyesi olarak atanmıştır (…)" (Известиия №12, 1918).

[73] Zenkovsky'nin yorumuna göre Şerif Manatov komiserlikte istenmeyen bir unsurdu. Kendisi Zeki Velidi'nin yardımcısı olarak bilinmekte ve Tatar-Başkurt birlikteliğine temelde karşı çıkmaktaydı (Zenkovsky, 1960, s. 162).

MUSKOM'un kuruluşu ve idaresinin yapılandırılması sırasında, Müslüman Sosyalist Komitesi'nin kuruluşunda yaşanan tartışmaya benzer bir sorunun çıktığı yine Alimcan İbrahimov'un yazılarından anlaşılmaktadır (İbrahimof, 1919, s. 35). Buna göre komiserliğin ilk toplantısında Mollanur Vahitov, "Bütün Rusya Müslümanları İşleri Komiserliği" adıyla bir kuruluşun oluşturulmasını uygun bulurken, Şerif Manatov kurum adında mutlaka "Başkurt" adının geçmesini istemiştir. Daha sonra "Tatar-Başkurt" adına razı olmuş ancak Vahitov "düşüncelerine aykırı olduğu gerekçesiyle" bu adlandırmaya karşı çıkmıştır. Galimcan İbrahimov bu uzlaşmazlık üzerine *İç Rusya Müslümanları* adını önermiş (daha önce de belirtildiği üzere İç Rusya doğrudan doğruya İdil Ural bölgesini tanımlamaktadır), kurumun adının ve projesinin bu çerçevede çizilmesi gerektiğini teklif etmiştir.[74] Bu teklif, üç isim tarafından da kabul edilmiş ve Mollanur Vahitov başkanlığa geçmiştir. Burada önemli olan nokta, Mollanur Vahitov'un Müslüman Sosyalist Komitesi'ni kurarken düşündüğü ismi ve bu isim çerçevesinde çizdiği mücadele alanını burada da savunmasıdır. Vahitov arkadaşlarına nazaran daha geniş düşünüyor ve Bütün Rusya Müslümanlarını politik eylem alanına dahil etmek istiyordu.

NARKOMNATS ve ona bağlı MUSKOM'un kurulmasının öncelikli amacı, Bolşevik hükümetinin ulus sorununa getirmek istediği çözümlerin ve yaklaşımın uygulamadaki karşılığı idi. Daha doğru bir ifadeyle teorinin pratik alana aktarılma girişimiydi. Hem ulus sorunu özelinde MUSKOM'un aldığı rol hem de Müslümanların Bolşevik hükümetinde "komiserlik" makamında bir temsilciliğinin olması, MUSKOM'un önemini arttıran bir etkendi. 27 Ocak tarihinde ise "İç Rusya Bölgesi Müslümanlarının İşleriyle İlgilenecek Alt Birimlerinin Kurulmasına İlişkin Kararname" yayınlandı ve MUSKOM'un alt birimlerinin kurulması istendi. MUSKOM başkanlığı Vahitov'un önünde büyük bir faaliyet alanı ve yetkisi açtı. Mollanur Vahitov artık sosyalist devletin inşası için çalışacak resmi bir görevliydi. Bu komiserliğin faaliyet alanı her ne kadar sadece İç Rusya'da yaşayan Müslümanları kapsıyor olsa da Vahitov'un komiserlik dahilinde yürüttüğü faaliyetlerin etki alanı daha geniş oldu. MUSKOM'un

[74] Bu konu ile alakalı bir diğer önemli nokta ise MUSKOM'u ilgilendiren bazı kararnamelerde kurumun adının Merkez Tatar-Başkurt Komiserliği (Центрального Татаро-Башкирского Комиссариата) olarak geçmesidir:

> Halk Eğitim Komiserliği'ne
> Nisan 1918
> Merkez Tatar-Başkurt Komiserliği, tüm Volga Ural bölgesinin kültürel çıkarlarına hizmet edecek bir eğitim kurumu olarak (…)
> Komiser - Vahitov (GARF, fR-1318, op.17, d.19, l.1, 1918).

yapısı ve işlevi, başkanı seçilen Mollanur Vahitov tarafından oluşturuldu. Vahitov komiserliği oluştururken, Müslümanların mevcut sosyal ve kültürel durumlarını da içine alan bir siyasi program belirledi ve komiserliği belirlediği bu sorunlar çerçevesinde bazı bölümlere ayırdı. Stalin de Vahitov'un komiserlik için geliştirdiği yapıları onayladı. Komiserlik bünyesinde ilk kurulan bölümler/departmanlar şunlardı: Çalışma, Sanayi, Eğitim, Basın, Maliye, Adalet, Ordu, Uluslararası Propaganda, Etnik Bölge ve konular (Başkurtlar, Kafkasya, Kırım, Türkistan, Kırgızistan[75]) (Кавиев & Сабиров, 2014, s. 11).

Daha önce üzerinde durulduğu gibi Müslüman proletaryanın kültürel ve sosyal yaşamlarını iyileştirecek adımlar atan MSK'nin bu misyonu, MUSKOM tarafından devralındı. Mollanur Vahitov, komiserliğe geçtikten sonra MUSKOM'un üzerindeki yükü bildiğinden emri altında çalışacak memurları da uzmanlıklarına göre belirlemeye çalıştı. Örnek olarak işçi bölümünün başına fabrika işçileriyle içli dışlı olan Gaynullin'i, eğitim bölümünün başına Şerif Manatov'u, askeri bölümün başına daha önce askerlik ve komutanlık tecrübesi bulunan Z. Y. İbragimov'u, tarım bölümünün başınaysa köylü devrimi ve hareketleri konusunda tecrübeli olan SR'li Alimcan İbrahimov'u getirdi (Кавиев & Сабиров, 2014, s. 12).

İdari yapılanmanın hemen ardından[76] Ocak-Şubat aylarında MUSKOM'un faaliyetlerini duyurmak, Müslümanları MUSKOM aracılığı ile Bolşevik hükümetine ısındırmak amaçları çerçevesinde MSK'nin *Kızıl Bayrak* gazetesi Moskova'ya

[75] Ruslar uzun bir süre Kazaklara Kırgız, Kazakistan'a ise Kırgızistan demiştir.
[76] 12 Mart tarihinde NARKOMNATS'a gönderilen bir raporda MUSKOM'un merkezinde çalışan görevlilerin bir listesi düzenlenmiştir. Buna göre Mollanur Vahitov, Alimcan İbrahimov ve Şerif Manatov dışındaki üyelerin adları şöyledir (rapordaki sıralamaya göre): G. N. Kildibyakov, M. Vahitoviç Aliyev, Z. Y. İbragimov, M. K. Halidov, Abdulla Halimov, Ramazan Safiyullin, H. G. Fayzullin, S. I. Niğmetullin, N. V. Asyakaeva, A. V. Ivanov, R. I. Asukaev, Hasan Kusov, H. A. Urusov, R. Roloviç, F. M. Yunusova, A. Z. Yunusov, F. M. Mirgalov ve O.H. Daşkin (GARF, fR-1318, op.17, d.5, l.4, 1918).

taşınırken, komiserlik bünyesinde *Yeni Dünya*[77], *Çulpan*[78], *Kızıl Armiya*, *Eşce*, *Eş*, *Küreş* ve *Tartış* adlarında gazeteler yayınlanmaya başlandı (Akal, 2020, s. 191).

Yine Şubat ayı ile birlikte az önce bahsedilen *27 Ocak Kararnamesi* uyarınca İdil Ural bölgesi dahil olmak üzere Rusya'nın önemli şehirlerinde MUSKOM'a bağlı yerel Müslüman Komiserlikleri oluşturuldu. Bir diğer ifadeyle yerel sovyetlerin Müslüman seksiyonları, doğrudan MUSKOM'a bağlanmaya başlandı. Kazan'da yer alan Müslüman Sosyalist Komitesi de bu karar neticesinde MUSKOM'a bağlanmış, oluşturulan Kazan Müslüman Komiserliği'ne Mirsaid Sultangaliyev atanmıştı. Kazan dışında Ufa, Orenburg, Viyatka, Yekaterinburg, Simbirsk, Perm, Astarhan ve Moskova şehirleri bu yapılanmaya örnek olarak verilebilir (Devletşin, 1981, s. 89).

SAVNARKOM, 1918'in Şubat ayında teoride *Savaş Halk Komiserliği*'ne bağlı ancak pratikte MUSKOM çatısı altında faaliyet gösterecek *Müslüman Merkez Askeri Komitesi* (MMAK) meydana getirdi. Böylece Rusya'daki Müslüman askerlerin doğrudan MUSKOM'a, yani Mollanur Vahitov'a bağlanması yolundaki ilk adım atılmış oldu. 14 Şubat tarihinde de bu idari yapıya destek olunması için *Pravda* gazetesinde Müslümanları, *Müslüman Kızıl Ordusu*'na kaydolmaları için çağıran bir bildiri/haber geçildi:

> 14 Şubat 1918
>
> Halk Komiserleri Konseyi bünyesinde varlığını sürdüren Müslüman İşleri Komiserliği'nin Askeri İdaresi kapsamında Müslüman Kızıl Ordusu'na kayıtlar başlamıştır. (Jukovskaya Sok. No. 4)
>
> Kaydolmak isteyen yurttaşlarımız kendi bölgelerindeki İşçi, Asker ve Köylü Delegeleri Sovyetleri'nden veya Müslümanların solcu sosyalist örgütlerinden aldıkları kimlik belgesini yanlarında getirmelidir.
>
> Komiser – Vahitov

[77] 1918 ilkbaharında Mollanur Vahitov'un MUSKOM çatısı altında kurduğu Uluslararası Propaganda departmanının yönetimi bir Türk komünisti olan Mustafa Suphi'ye verildi. Mustafa Suphi'nin görevleri şöyle açıklanıyordu: Broşür yayınlama, Türk, Arap ve İran dilinde bildiri basma ve Türkçe *Yeni Dünya* adlı bir gazete çıkarma. Yeni Dünya'nın ilk sayısı 27 Nisan 1918'de Moskova'da çıkacaktır. Basın-yayın dışında Doğu Devrimi'ni güçlendirecek ajitatörler yetiştirmek ve bunları Müslüman ülkelere yaymak. Bu Müslüman ülkelerin başında ise Türkiye vardır. Mollanur Vahitov'un Doğu Devrimi fikrini devralan Sultangaliyev'in de Türkiye'ye olan ilgisi, Türkiye Komünist Fırkası'nın kuruluş kongresinde bulunması ve yardımcı olmasının nedeni de budur. Mustafa Suphi hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Arslan, 1997; Erdem H. , 2010)

[78] Çulpan gazetesi daha sonra Yeni Çolpan olarak aynı misyonu sürdürmek üzere Kırım'da yayınlanmaya devam etmiştir (Yeni Çolpan).

Askeri İdare Başkan Yardımcısı – İbrahimov (Adıgüzel, 2006)

Gerek MUSKOM gerekse Müslüman Kızıl Ordusu'nun kurulması ve yapılandırılması, Bolşeviklerin henüz taze olan devriminin sağlamlaştırılması için Müslümanları doğal bir müttefik haline getirme ve onları sosyalizm ile tanıştırma planları çerçevesinde değerlendirilebilir. Nitekim Müslüman Sosyalist Komitesi'nin de Nisan 1917'den beri yapmaya çalıştığı tüm işler artık MUSKOM çatısı altında, arkasına Bolşevik hükümetini almış bir vaziyette yapılacaktır.[79]

Bolşevikler yılın hemen başından itibaren MUSKOM'la beraber Müslümanlara yönelik bazı "gönül alma" faaliyetine de giriştiler. Bu çerçevede Tatar ve Başkurtlar için manevi ve dini önemi olan tarihi eserler, Stalin'in kararı ile MUSKOM nezaretinde Müslümanlara devredilmeye başlandı. Bunlardan en önemlileri ise Süyümbike Kulesi ile Hz. Osman'ın olduğuna inanılan Kuran'ı-Kerim'dir[80] (GARF, fR-1318, op.1, d.23, l.8, 1918; Натанович & Дмитриевич, 1957, s. 195-196; Rorlich, 1986, s. 131; Türkoğlu, 2000, s. 267).

Şubat ve Mart aylarından itibaren Orta İdil ve Güney Urallar bölgesi Müslüman komiserlikleriyle dolmuş bir vaziyetteydi. Her biri ayrı ayrı MUSKOM'a bağlı olan bu komiserliklerin tüm teorik ve pratik şemasıyla beraber ideolojisi ve eylemleri, Mollanur Vahitov ve MUSKOM tarafından belirlendi. Bölgesel komiserliklerin en güçlüsü 21 Şubat tarihinde MSK tarafından oluşturulan Kazan Müslüman Komiserliği idi. Yerel Sovyetlerden ayrı ve bağımsız çalışan bu komiserliklerin tek denetçisi MUSKOM'du. Bu komiserliklerin 1918 yılı içinde, en azından iç savaşın İdil Ural'da şiddetleneceği zamana kadar, Müslümanların bağımsız bir şekilde örgütlendiği, gelecekte oluşturulması planlanan "Kızıl" Müslüman devletin nüvelerini meydana

---

[79] Bennigsen'in bu konu hakkındaki fikri şöyledir:

> Müslüman Merkez Komiserliği'ne verilen görev Müslüman yığınları uyandırarak politik hayata hazırlamak ve devrimin amacına aktif şekilde katılmalarını sağlamaktı. Ancak Vahitov ve Galiyev, kısa zaman içinde buna yeni bir anlam vereceklerdi. Komiserlik, Rusya Müslümanlarının yararına gerçek bir "Devlet İçinde Devlet" görünümü kazanmanın Yollarını arayacak ve devrim-öncesi tam Türkbirliği ya da İslambirliği ideallerine bağlı ulusal hareketlerin isteklerine cevap verebilecek bir durum kazanacaktı. Bu hareketler "Toprak özerkliği" (Bir Müslüman Yönetimi ve özerk bir Komünist Parti kurulmasıyla...) ve "Ulusal toprağa bağlı özerklik" (Orta Volga-Ural'da bir Başkır devleti kurulmasıyla...) şeklinde ifade ediliyordu (Bennigsen & Quelquejay, 1981).

[80] Semerkand'ın 1865 yılında General Kaufman tarafından işgal edilmesinin ardından, şehirdeki kütüphanede keşfedilen özel Kur'an'ın Hz. Osman'ın olduğu iddia edilince görevliler tarafından St. Petersburg'a götürülerek milli kütüphanede korumaya alınmıştır. Kur'an 28 Müslüman askerinin koruması altında milli kütüphaneden alınarak Ufa'ya getirildi ve 18 Ocak 1918 tarihinde düzenlenen bir merasimle Müftülüğe teslim edildi. Kur'an Özbeklerin Bütün Rusya Merkez Yürütme Komitesi'nin başvurusu neticesinde 1923 yılında asıl memleketine yakın Taşkent'e getirildi (Türkoğlu, 2000, s. 268).

getirmeye başlayan unsurlar olduğu söylenebilir. Bu komiserliklerin, Tatar-Başkurt Cumhuriyeti'ne hazırlık olması dışındaki en büyük yararı ise sosyal alanda gerçekleşti. Komiserlikler tıpkı 1917 yılındaki MSK gibi birer eğitim kurumu haline gelmeye başladı, okuma-yazma kursları, tiyatro ve kültür sanat gösterileri düzenlendi (Bennigsen & Quelquejay, 1981).

Mart ayı başında Mollanur Vahitov, Kazan, Petrograd, Arhangelsk, Ufa, Saratov, Orenburg, Samara, Çistopol, Perm vd. önemli Müslüman komiserliklerine gönderdiği bir mektupta, MUSKOM'un Moskova'ya taşınacağını ve burada bir *Müslüman İşçiler Kongresi*'nin (d.ad: *Rusya Müslümanları Emekçileri Kongresi*) toplanacağını haber verdi ve davet edilen her komiserliğin birer delege göndermesini istedi. Bu kongre 18-28 Mart tarihlerinde Moskova'da düzenlendi ve kongre sonunda Bolşevik Hükümeti'nin aldığı tüm kararların onaylandığı vurgulanarak ilk defa Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti hakkında fikirler dile getirildi (Нафигов, 1975, s. 153-154).

Ayrıca bu kongre sonucunda alınan kararla birlikte MUSKOM'un yanında Rusya Müslümanlarının siyasi hayatının düzenlenmesi amacıyla Müslüman Sosyalist Komitesi (MSK), *Merkez Müslüman Sosyalist-Komünistler Komitesi'*ne (MMSK) dönüştürüldü. Bu yeni komite/parti MUSKOM'un idari yapısından bağımsız olarak ele alındı. MSK'ye bağlı tüm idari komiteler de artık MMSK'ye bağlanmış durumdaydı. Ayrıca *MMSK Merkez Komitesi* oluşturuldu ve bu komite başkanlığına Mollanur Vahitov seçildi. 12 kişilik bu komitedeki delegeler arasında Mirsaid Sultangaliyev ve Burhan Maksudov gibi isimler vardı. Bu çaba aslında Rus Komünist Partisi'nin dışında ayrı ve bağımsız bir siyasi parti oluşturmak için gösterilen çabaların ilki ve en ciddisiydi (Akal, 2020, s. 223).

MUSKOM'un ve başkanı Mollanur Vahitov'un tüm faaliyetlerinin raporlar halinde NARKOMNATS'a sunulduğu Vahitov'un hazırladığı bir rapordan anlaşılmaktadır. 4 Mayıs 1918 tarihli raporda 15 Nisan ile 1 Mayıs arasındaki faaliyetlere yer verilmiş ve rapor birincil şahıstan yazılmıştır. Bu raporda maddeler halinde şu bilgilerin verildiği anlaşılmıştır, "Tatar Burjuvazisi'nin Milli Şura'sı"nın yok edildiği, bahsi geçen Milli Şura yerine MUSKOM'a bağlı yerel örgütlerin kurulduğu, Moskova'daki 1 Mayıs gösterileri için Müslüman işçilerin hazırlandığı ve bu işçilere bir de gösteri düzenlendiği, MUSKOM'a bağlı merkez ve yereldeki departmanların 1 aylık çalışma masraflarının raporlandığı, talimat-genelge ve telgrafların MUSKOM'a bağlı tüm

örgütlere gönderildiği ve Tüm Rusya Müslüman İşçiler Kongresi için hazırlık çalışmalarının yapıldığından bahsedilmiştir. Yapılan faaliyetler dile getirildikten sonra ise gelecek rapor dönemindeki planlara yer ayrılmıştır. Bu raporun sonunda ayrıca 1 aylık süreç içerisinde MUSKOM'un tüm masraf kalemleri (un ve çay masrafından, gösteriler için hazırlanan bayraklara harcanan kumaşlara ve matbuat masraflarına kadar) tek tek belirtilmiştir (GARF, fR-1318, op.17, d.4, l.1-3ob , 1918). Bu rapordan anlaşıldığına göre Mollanur Vahitov, belirli aralıklarla MUSKOM'un düzenlediği tüm faaliyetleri NARKOMNATS başkanı Stalin'e raporlar halinde sunmaktadır. Buradan da Stalin ve Lenin'in MUSKOM'un (içilen çayın miktarına kadar) tüm faaliyetlerinden haberdar olduğu anlaşılabilir. Bu sonuç 1918'in Temmuz ayında Lenin'in MUSKOM'a gönderdiği bir talimattan da çıkarılabilir. Bu talimatta Lenin'in hangi kararname ve emirlerinin komiserliğe ulaştırıldığı, komiserliğin ise "İşçi ve Köylü Hükümeti" adına şimdiye kadar hangi yasal metinlerin Müslüman dillerine çevrildiği, ne kadar kopya basıldığı ve ne kadarının dağıtıldığıyla ilgili rapor istenmiştir (GARF, fR-1318, op.17, d.5, l.39 , 1918).

Bu gelişmeler sırasında Tatar-Başkurt sosyalistleri açısından en büyük kazanım, Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti Yönetmeliği/Kararnamesi'nin NARKOMNATS ve ona bağlı MUSKOM çatısı altında 23 Mart 1918'de ilan edilmesidir (Нафигов, 1967, s. 62). İlan edilen 4 maddelik kararnamenin ilk iki maddesinde geçen ifadeler şöyledir:

> Sovyetler'in üçüncü Rusya Kongresi'nde kabul edilen, emekçi yığınların ulusal özerklik haklarına kendilerinin karar vermesi ilkesinden hareket eden Uluslar Halk Komiserliği, İç Rusya Merkez Müslüman Komiserliği'yle fikir birliği içinde olarak, Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti hakkındaki şu kararnameyi kamuoyuna sunar:
>
> 1. Güney Ural ve Orta Volga bölgeleri Rus Sovyet Sosyalist Federasyonu'na bağlı Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti olarak ilan edilmiştir.
>
> 2. Tatar-Başkurt devrimci örgütleri tasarısı aşağıdaki bölgeleri içeren sınırların çizilmesinde yol gösterici olacaktır: Ufa hükümeti, Orenburg hükümetinin Başkırcistan bölümü, Çuvaş ve Çeremis bölgeleri dışında Kazan hükümeti ve aynı zamanda Perm, Vjatka, Simbirsk ve Samara hükümetlerinin Müslümanların yaşadığı bölgeleri Cumhuriyet'in kesin sınırlarını saptama görevi, bu Cumhuriyet Sovyetlerinin, Kurucu Kongresi'ne bırakılmıştır.
>
> (…) (Bennigsen & Quelquejay, 1981).

Bu yönetmelik esaslarına bakıldığında tasarlanan devletin kaplayacağı alanın, İdil Ural Devleti ile aşağı yukarı aynı olduğu görülecektir. Tatar-Başkurt nüfusunun dağılımının

her iki projede de temel alınması nedeniyle böyle bir benzerliğin olması normal karşılanabilir.[81] Yönetmeliğin hemen başında devletin sınırları ve adı ifade edilmiştir. "Güney Ural ve Orta İdil arasındaki bölge, Rusya Sovyet Federasyonu'na bağlı Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti ilan edilmiştir." (Devlet, 1998, s. 272). Devamında ise devletin sınırlarının belirlenmesi sürecinde Tatar-Başkurt komiserliklerinden alınan raporların etkili olduğu dile getirildi. İmza kısmında ise NARKOMNATS başkanı Y. Cugaşvili Stalin, MUSKOM başkanı Mollanur Vahitov, komiserlikten üyeler Şerif Manatov ve Galimcan İbrahimov adları ve imzaları vardı.

Bu yönetmelik kararlarının ilanından sonra Kurucu Meclis'in düzenlenmesiyle görevlendirilecek bir komisyon kuruldu ve bu komisyona bölge komiserliklerinden sekiz delege davet edildi. Komisyonun ilk toplantısı 10 Nisan 1918 tarihinde yapıldı. Toplantıya Kazan-MMSK başkanı sıfatıyla Mirsaid Sultangaliyev; MUSKOM'dan Mollanur Vahitov, Galimcan İbrahimov, Şerif Manatov, Hadi Kildebekov, Ali Ahmed, Ayitbayev, Mahmud Aliyev, Şefiyev, Rahmatullin ve İrinzerov; uzman delegelerden Alimcan Şeref, Prof. Pakrovski; İdil Ural Devleti heyetinden Salah Atnagulov; Orenburg Başkurt Şura'sından Sultanbekov; Kazan'da kurulan Devlet Hazırlama Bürosu'ndan Zinovyev; Çuvaşlardan Y. Maksimov ve D. Elmen; Mari'lerden Nikolay Alekseyev katıldılar. Toplantının ardından "Tatar-Başkurt Cumhuriyeti topraklarında yaşayan halklara" adlı bildiri yayınlandı:

> Tatar-Başkurt Cumhuriyeti topraklarında yaşayan halklara.
>
> Yoldaşlar, ulusal özlemlerimizin gerçekleşeceği saatlere az kaldı. Ancak bunun gerçekleşmesini sağlayacak sınıfsal kurtuluşumuz, kültürel ve ulusal özerkliğimiz sizin ellerinizde. Kaderinizi siz belirleyeceksiniz. (…)
>
> Tatar-Başkurt Cumhuriyeti Kurucu Kongresi içi düzenlenen toplantı, hazırlık çalışmalarını şimdiden tamamladı. Kurucu Kongre'ye gönderilmek üzere il ve bölgelerden delegeler gönderilecektir. (…)
>
> Özgürlüğünüzü elinizden almaya isteyenlere karşı duyduğumuz öfke duygusunu anlayamayan yoldaşlar, kendi kaderimizi tayin etmemizi engeller. Ulusal hedeflerimizi seven herkesin ayağa

[81] Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin Nüfus Çözümlemesi (Millet, Nüfus, Oran) (Devlet, 1998, s. 276):

Tatar ve Başkurt	3.679.460	%43,82
Rus	3.009.257	%35,72
Çuvaş	995.339	%11,74
Mari	399.328	%4,77
Diğer	313.582	%3,74
Toplam	*8.396.966*	*%100*

> kalkmasına, silahlanmasına ve müthiş bir çığ halinde özgürlük düşmanları üzerine saldırmasına izin verin. (…)
>
> Tek bir aşağılık karşı-devrimcinin ve isyankar Çekoslovakyalının, gelecekteki Tatar-Başkurt Cumhuriyeti'nin sınırlarını işgal etmesine izin vermeyin. (…) (GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.78 , 1918)

Komisyonun düzenlediği bu ilk toplantı, ikinci toplantının (Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti Danışma Meclisi Toplantısı) 5 Mayıs'ta yapılması kararlaştırıldıktan sonra dağıldı. Ancak ikinci buluşma çeşitli nedenlerden ötürü 10 Mayıs'ta gerçekleşti (Devlet, 1998, s. 274).

10 Mayıs günü, toplantıyı açılış konuşması ile Stalin başlatmış, daha sonra İdil Ural bölgesinden gelen raporlar dinlenmişti. Raporlardan ve konuşmalardan anlaşıldığı kadarıyla bölge temsilcileri Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulmasını memnuniyetle karşılarken, tüm yasa ve gereklilikleri de yerine getireceklerini bildirmişlerdi (Нафигов, 1975, s. 164-165). Toplantıdaki tek itiraz Kazan Sovyeti'nden temsilci olarak gelen K. Grasis'ten yükseldi. Grasis böyle bir devletin oluşturulup yönetiminin "Müslüman proletaryaya" verilmesine karşı çıktı.[82] Grasis'in bu karşı çıkışını Mollanur Vahitov söz alarak[83] sert bir dille kınadı:

> (…) Tatar-Başkurt Cumhuriyeti'nin en muhalif düşmanı olan Kazan Sovyeti'nin Vekili Grasis, Müslüman Sosyalistlerinin omurgası olmadığını söylüyor. Bunun böyle olup olmadığı meselesini ileriye, Grasis'in psiko-patologlar tarafından incelenip gelecek asırlara yadigâr olmak üzere müzeye verileceği vakte kadar tehir edelim. Şimdilik bizi meşgul eden daha önemli meseleler var.
>
> (…) (Исхаков, 1958, s. 33-36)

Vahitov konuşmasında Müslüman proletaryanın, sürecin başından itibaren çabaladığı ve özgürlüğü hak eden bir konumda bulunarak Tatar-Başkurt devletini sonuna kadar hak ettiğini belirtti. Vahitov'un bu konuşmada yaptığı vurgu onun doğu devrimine olan inancını da yeniden işaret etmektedir:

---

[82] Grasis itirazını gerekçelendirirken, içindeki Tatar düşmanlığını da dışarı vurmuştur: İdil Ural bölgesi Rusya'nın tümünü ilgilendirmektedir, Müslümanlar bölgede nüfus çoğunluğunu elde edememiştir, fiziksel yönden zayıf moral yönden dengesiz Tatar-Başkurt proletaryası iktidar sorumluluğu yerine getirecek güçte değildir (Bennigsen & Quelquejay, 1981).

[83] Mollanur Vahitov'un Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'ne karşı çıkanlara yönelik yaptığı sert eleştiri ve konuşmaların deşifresi Pravda Gazetesinde 23 ve 24 Mayıs 1918 tarihlerinde, Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti Kurucu Kongresi'ne Çağrı Toplantısında Yapılan Konuşma başlığında verilmiştir. Bu konuşmaların Adıgüzel'in kitabında (Adıgüzel, 2006, s. 106) yayınlanan Türkçe deşifresi için bkz. Ek A.2 ve Ek A.3.

(…) Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin doğunun bütün emekçi Müslümanlarına, devrimin yolunu gösteren bir yıldız olacağına inanıyoruz. Siz de eğer kapitalizmi ve emperyalizmi devirmek konusunda ciddiyseniz, doğunun derinliklerinden yeni bir devrim dalgası gelmesinin gerekli olduğunu bilmelisiniz. Yalnızca Rusya gerçekliğinin koşullarına göre hareket eden sosyalistler için Tatar-Başkurt Cumhuriyeti'nin oynayacağı tarihsel rol anlaşılmaz olabilir.

(…) (Нафигов, 1967, s. 63).

Mutlak çoğunluk ile yapılan ikinci toplantı, Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti Halk Komiserliği'nin hükümlerini onayladı ve Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti Sovyetlerinin kurucu kongresini hazırlamak için yedi üyeli bir komisyon seçti (Mollanur Vahitov, Arif Yanbaev, Kâmil Yakubov, Abdullah Devletşin, Delil Elmen, Muhin, Vladimir Yakuşin). Bu komisyon tarafından Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin Kurucu Kongresi'nin (ya da Meclisi'nin) 15-16 Eylül 1918'de Ufa'da toplanması kararlaştırıldı.[84]

Mollanur Vahitov bu süreç içerisinde yalnızca Tatar-Başkurt devleti projesiyle değil, Merkez Müslüman Askeri Komitesi'nin (MMAK) çalışmalarına da yoğunlaştı ve bu konuda ilgili birimlere emirler yayınladı. Yayınladığı birinci emirle (Приказ № 1)[85] birlikte Kızıl Ordu'ya bağlı 1. Tatar-Başkurt Taburu oluşturuldu (GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.71, 1918). İkinci emir (Приказ № 2) MUSKOM'a bağlı tüm Müslüman Komiserliklerine gönderildi ve acilen askeri departmanlar oluşturmaları istendi. Ancak bu departmanların yalnızca Kızıl Ordu'nun oluşumuna yönelik değil, kendi bölgelerinde -kentlerde ve köylerde- devrimci propaganda yaparak işçi sınıfını kendisine çekecek araçlar donanması da istendi. Aynı zamanda bu birliklerin askeri ve kültürel eğitimi için de komiserliklere sorumluluk verildi ve iki haftada bir MUSKOM'a rapor gönderilmesi istendi (GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.72, 1918). Üçüncü emirde (Приказ № 3), komiserliklere bağlı askerlerin sayısının bildirilmesi, sahada yaşanan her şeyi gizli raporlar halinde merkeze gönderilmesi, silah depolarında ne kadar silahın varsa birliklere dağıtılması, mümkün olduğunca çok işçinin

[84] Kısaca yeniden ele alınacak olursa, Tatar-Başkurt Cumhuriyeti'nin kurulması yolunda 2 önemli toplantı/kongre düzenlenmiş, üçüncüde cumhuriyeti ilan edecek Kurucu Kongre'nin/Meclis'in toplanılmasına karar verilmiştir. 18-28 Mart 1918 Müslüman İşçiler Kongresi: Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin ilk defa dile getirilmesi; 23 Mart 1918 Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti Yönetmeliği'nin NARKOMNATS tarafından ilan edilmesi; 10 Nisan 1918 İlk toplantı (Danışma Meclisi); 10 Mayıs Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin Kurucu Kongresi'ne Hazırlık Toplantısı (ikinci toplantı); 15-16 Eylül 1918 Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin Kurucu Kongresi (Kurucu Meclis). Bu üçüncü toplantı iç savaş nedeni ile yapılamamıştır.

[85] Приказ: Üstün astından yapılmasını istediği istek ve emirleri ifade eder.

silahlandırılarak birliklere katılması, eski Müslüman örgütlerinden[86] kalan para ve malların yağmalanmasına izin verilmeden güvenli bir yerde toplanılmasının sağlanması istendi (GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.73-74, 1918).

Tüm bu süreç içerisinde MUSKOM'un şubeleri Moskova, Petrodgrad, Ufa, Kazan, Perm, Tambov, Zlatost, Elabuga, Orenburg, Çistopol ve daha pek çok yerde kurulmuş ve idari yapısı yine Mollanur Vahitov tarafından düzenlenmişti.[87] İç Rusya'daki Bolşevik iktidarının yerleşmesinde bahsedilen bölgelerde faaliyet gösteren Müslüman Komiserlikleri'nin rolü olduğu söylenebilir. Bu komiserliklerin yerelde çıkardığı gazetelerde Tatar ve Başkurtların sorunları dile getirildi ve çözüm arandı, halkı ilgilendiren haberlere yer verildi. MSK'de daha önce kurulan İşçi Kulübü'nden alınan tecürebeler de MUSKOM'a aktarıldı ve Perm'de *Şark Kulüpleri* kuruldu. Daha sonra bu kulübe *Kızıl Ordu Müslümanları Kulübü* denildi. Bunun gibi pek çok kulüpte dersler verildi, Tatar dilinde etkinlikler ve gösteriler yapıldı. Tüm bu faaliyetleri yürüten komiserlikler, Merkez Müslüman Komiserliği tarafından, yani başkanı olan Mollanur Vahitov tarafından yönlendirildi. Buradan Vahitov'un ajitasyon ve propaganda faaliyetlerine özellikle kıymet verdiği anlaşılmaktadır.

Mollanur Vahitov, 1918 yılı içindeki tüm yoğun siyasi manevraları sırasında yalnızca siyasi ve askeri kararlar değil, eğitim-öğretim konularında da çeşitli rapor, kararname ve emirler yayınladı:

---

[86] Bu emir muhtemelen Harbi Şura'nın dağıtılmasından hemen sonra verilmiş olmalıdır.

[87] 3 Ağustos'da MUSKOM'dan komiser yardımcısı Alimcan İbrahimov, NARKOMNATS'a gönderdiği raporda 1918'in yaz aylarından itibaren bu süreçte MUSKOM'un nerelerde örgütlendiğini şöyle sıralamıştır sıralamıştır:

> (Штамп: Народный Комиссариат По Делам Национальностей 5 Августа 1918г. Вх. № 1221)
>
> Aşağıda sıralanan merkezlerdeki bağımsız Müslüman Komiserlikler, Merkez Müslüman Komiserliği'nin yetkisi altındadır: Moskova, Petrograd, Ufa, Tambov, Asrahan, Kazan, Tetyuşi, Perm, Bugulma, Saratov, Tümen, Zlatost, Orenburg Elabuga, Menzelinks, Taşkent, Bruinsk, Kasımov, Cistopol, Verni, Troitsk, Çelyabinsk, Nizhn, Novgorod, Davlekanov, Buinok, Tobolsk, Malmuz, Sarapul.
>
> Kerenski ve Stavropol Temsilciler Sovyetleri'nin Müslüman bölümleri.
>
> Vyatka ve Belebey Sovyetleri'nin alt bölümlerindeki Müslüman idareleri – Çembarski Temsilciler Meclisi altında.
>
> Ayrıca MUSKOM'un örgütlenmesine paralel bir şekilde Müslüman Sosyalist Komiteleri oluşturuldu: Moskova, Petrograd, Kazan, Astrahan, Samara, Saratov, Arhangelsk, Bakü, Perm, Simferolol, Taşkent, Tomsk, Tümen, Simbirsk, Bakaritsy, Tostuva ve Semipalantinsk.
>
> Yukarıda sayılan kurumların organizasyon ve hiyeyarşik yapıları hakkında bilgi toplanılmaktadır. İlgili emirler 8 Temmuz'da gönderilmiş ancak birçok bölgenin Çekoslovakyalılar tarafından işgal edilmesi haberleşmeyi engellemektedir. Bu yüzden çok az sayıda cevap alınmıştır.
>
> Komiserlik Başkan Yardımcısı: İbrahimov.
>
> Sekreterlik. (GARF, fR-1318, op.17, d.5, l.49, 1918)

No 445 23 Nisan 1918 Moskova

Halk Eğitimi Merkez Komiserliği'ne

(…) Milli Şura'yı ezen Ekim Devrimi, Müslüman proletaryaya sosyalist bir temelde yeni bir okul düzeni yaratma ihtiyacını göstermiştir. Devrimci Müslüman işçi ve köylülerinin organı olan Merkez Müslüman Komiserliği, 10 Mayıs'da Kazan'da toplanılmasını acil bir görev olarak belirlemiştir. (…) ivedilikle Müslüman Öğretmenler Kongresi'nin toplanması istenmiştir. (…)

Komiser – Vahitov

Üyeler: Ş. Manatov (GARF, fR-1318, op.17, d.19, l.4, 1918)

MUSKOM'un politik alandaki varlığının yanında Müslümanların eğitim ve öğretim alanındaki rolü de incelenmelidir. Nitekim MUSKOM, Müslümanların her türlü eğitimi için en küçük yerel yönetim seviyesine kadar ayrı ve bağımsız okullar kurmuş, bu eğitim merkezlerini denetlemiş ve bu merkezlerin sorunlarını Eğitim Halk Komiserliği'ne bildirmişti (Blank, 1988, s. 74).

Bu faaliyetlerin zirve noktasını ise 10 Mayıs tarihinde düzenlenen Müslüman Öğretmenler Kongresi oluşturdu. Bu kongrede MUSKOM çatısı altında bir *Müslüman Üniversitesi* ve *Müslüman Kütüphanesi* kurulması kararı verildi. Ayrıca bu faaliyetlerle ilgilenilmesi için *Müslüman Bilim Kurulu* seçildi ve hali hazırda komiserlik içinde faaliyet yürüten Tatar-Başkurt okullarına öğretmen yetiştirmek üzere kurslar düzenlenmesi kararı verildi:

Yeni zemstvo kurumu Kazan şehrinde 1 Temmuz'dan itibaren iki haftalık kurslar açacaktır. Kursta tartışılacak konular şunlardır:

1.Rusya'daki siyasi saflaşmanın geleceği, 2.Ekonomi-politik, 3.Milli sorun, 4.Federasyon (Birleşmiş Halklar Cumhuriyeti), 5.Yeni zemstvo idaresi, 6.Sömürü ilişkileri, 7.Sınıf mücadelesi, 8.Kadın sorunu, 9.İşçi sorunu, 10.Tarım sorunu, 11.Savaş

Kursları açma amacımız önemli sorunları köylerde anlatabilecek Yetenekli kadrolar yetiştirmektir. Kursları başarıyla tamamlayanlar köylerde çalışacak ve köylüleri İşçi, Köylü ve Asker Delegeleri Bütün Rusya Sovyet'inin siyasi platformuna hazırlayacaktır. Zemstvo yönetimi bunun için her bölgeden öğretmen olarak ikişer kişi seçecektir. Bu bay ve bayan öğretmenler, zemstvo okullarından ya da başka yerel milli okullardan olabilir. Çok milletli bölgelerden üçer temsilci de gönderilebilir.

Kurslara katılmak için buraya gelenlerin barınma ve yiyecek masrafları tarafımızdan temin edilecektir.

İdare Başkan Yardımcısı - N. Nikolski

İdare Başkanı - Mollanur Vahitov (Adıgüzel, 2006, s. 89-90)

Müslümanların 1918 yılı içinde eğitim-öğretim alanında yaşadıkları tüm sıkıntıların temelinde yılların getirdiği sorunların ağırlığı yatmaktadır. SAVNARKOM'un Eğitim Halk Komiserliği'ne MUSKOM tarafından gönderilen 1918 tarihli bir rapor (ay ve gün bulunamamıştır) Müslümanların yaşadığı tüm sıkıntıları özetler mahiyettedir. Bu raporda Rusya milletlerinin Çarlık monarşisi altında hapsedildiği yılların zor koşullarının, bugünleri doğurduğundan bahsedilmekte ve yerel komiserliklerden alınan bilgiler sıralanmaktadır. Bazı bölgelerde 35-40 kişilik okullarda 700 Tatar-Başkurt çocuğunun okumaya çalıştığı yazılmıştır. Aynı zamanda Müslüman öğretmen kadrosunu yetiştiren eğitim kurumlarındaki durum da (özellikle alt sınıflar için) kötüdür. Bu nedenle öncelikli görevin okul sayısının artması olduğu belirtilmiştir. Bu raporun bir diğer temel isteği ise Müslüman okullarına öğretmen olarak yetiştirilenler dahil olmak üzere tüm öğretmenlerin Kızıl Ordu seferberliğinden ayrı tutulmasıdır (GARF, fR-1318, op.17, d.4, l.6-7 , 1918).

Yaz aylarının hemen başında yaşanan siyasi hadiselerin en önemlisi 17 ile 23 Haziran arasında Kazan'da toplanan *Birinci Tüm Rusya Müslüman Komünistleri Kongresi*'dir. MUSKOM'a ve MMSK'ye bağlı tüm önemli komiserliklerin delege gönderdiği bu kongre, partileşme yolundaki ilk somut adımı attı ve daha önce Mayıs ayında kurulan ve Mollanur Vahitov'un başkanlığını yürüttüğü 12 delegelik *MMSK Merkez Komitesi*'nin artık *Rusya Müslüman Komünistler (Bolşevik) Partisi*'ne dönüştürüldüğü ilan edildi. MMSK'ye bağlı tüm büro ve komiserlikler ise bu yeni partinin yerel örgütleri olarak çalışmaya başlayacaklardı (Zenkovsky, 1960, s. 185).

Fark edilebileceği üzere, aslında NARKOMNATS'a bağlı İç Rusya Müslümanları Komiserliği yani MUSKOM'un Bolşevikler tarafından kurulmasının amacı ve pratikteki hareket alanı, Mollanur Vahitov ve Sultangaliyev tarafından çoktandır aşılmış durumdaydı. Bolşevikler kendi partileri dışında herhangi bir özerk yapıyı kabul etmez görünürken, Mollanur Vahitov elde ettiği idari güç ve manevra alanını tamamen buna yönlendirmiş, İdil Ural'da açtırdığı komiserlikler ağı aracılığı ile "nüfuzunu" genişletirken, bu komiserlikleri de tamamen kendisinin hedeflerini gerçekleştirmek üzere önemli bir siyasi aygıt konumuna getirecek *Rusya Müslüman Komünistler*

(Bolşevik) Partisi'ni kurma yolunda kullanmıştı. Mollanur Vahitov'un özerkliği ve faaliyet alanını genişletme çabasının karşısındaki en büyük engel ise iç savaş olacaktır.

MUSKOM başkanı Mollanur Vahitov'un hem politik-askeri hem de kültürel alanlarda gerçekleştirmek istediği tüm bu atılımlar, plan ve projeler, Haziran ayıyla şiddetlenen ve tüm bir 1918 yazını derinden etkileyen iç savaşla sekteye uğradı. Yukarıda bahsedilen tüm plan ve projeler -Tatar Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin oluşturulması dahil- tek tek ertelendi ve Bolşevik Devrimi, varlığını koruyabilmek için tüm bileşenleriyle birlikte beşeri ve maddi kaynaklarını iç savaşa ayırmak zorunda kaldı (Taymas, 1966, s. 202). İç savaşın kendi dinamiklerinin olması ve doğrudan doğruya Müslüman sosyalist hareketinin ilk liderinin yani Mollanur Vahitov'un ölmesine, buna müteakip ikinci liderinin doğuşuna yani Mirsaid Sultangaliyev'in yükselmesine neden olacağı için bir sonraki bölümde ayrıca ele alınacaktır.

3.2.6.1 İdil Ural Devleti'ne karşı mücadele

1918'in Mart ve Nisan aylarında, 1917'nin ortalarından itibaren *Müslüman Komitesi* ve *Müslüman Sosyalist Komitesi* arasında süregelen rekabet ve siyasi *alan* mücadelesinin nihayete ermesine neden olacak önemli gelişmeler yaşandı. Mollanur Vahitov'un MUSKOM'u (ve MUSKOM'a bağlı tüm idari birimleri) ilk ciddi sınavını da liberal-milliyetçi Tatarların ilan ettiği *İdil Ural Devleti*'ne karşı verdiler. Bu konu, Vahitov'un en büyük projesi kabul edilen Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'yle de yakından alakalı olduğundan ayrıntılarıyla ele alınmaya çalışılmış, bu nedenle ayrı bir başlıkta anlatılması uygun görülmüştür.

1918'in Mart ve Nisan aylarındaki çözümlemeye geçmeden önce, bu mücadelenin kısa geçmişi incelenmelidir. Gerek Kazan'da gerekse Ufa'da yönetimin Bolşevikler tarafından ele alınmasından sonra bir müddet yerel Sovyet idareleri ile Millet Meclisi'nin İkinci Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'nde ilan ettiği milli-medeni muhtariyeti arasında herhangi bir sürtüşme yaşanmadı. Ki bu muhtariyetin MSK tarafından da sevinçle karşılandığı belirtilmelidir. Aslında hem MUSKOM'un kurulması hem de Müslümanlara yönelik politikaların özgürlükçü havasının altında yatan nedenlerden birisi, Bolşeviklerin Petrograd ve Moskova dışında büyük bir güce sahip olmamasıydı. Daha açık bir ifade ile İdil Ural bölgesinden gelecek herhangi bir tehdit, erken süreçte Bolşevikler için kötü sonuçlara yol açabilirdi. En azından bu dirsek teması ve karşılıklı "bekle-gör" hamleleri hem MUSKOM'un yerel

komiserliklerle beraber İdil Ural'da yeteri kadar güçlenmesi hem de Millet Meclisi'nin İdil Ural Devleti projesini yürürlüğe koymasına kadar devam etti. Tüm bu sürece bir de Harbi Şura'ya bağlı Müslüman birliklerin üçüncü oyuncu olarak cepheden İdil Ural'a dönmesi eklenmiştir. Bu yüzden İlyas Alkin'in başkanı olduğu Harbi Şura'nın alacağı konum önem kazanmıştır (Zenkovsky, 1960, s. 167).

Harbi Şura'nın karargâhı, Kazan'ı bölen Bulak Nehri'nin ötesinde Zabulaçya-Bulak Ötesi denilen alandaydı.[88] SR'li bir sosyalist olan İlyas Alkin'in başkanlığını yaptığı Şura'nın Tatar üyelerinin arasında siyasi görüş farklılıkları olsa da hatırı sayılır bir kısmı yine SR partisine yakın ancak ılımlı sosyalist görüşteydi. Harbi Şura'nın Bolşeviklerin ayaklanması sırasında tarafsız kalmasının bir nedeni de bu olmalıdır. Ancak Harbi Şura'nın kendilerinden daha *radikal* ve *başarılı* olan Bolşevikler'e karşı bakış açısı diğer tüm SR'liler gibi şüphelerle doluydu. Harbi Şura'nın bu süreçte aldığı role geçmeden önce İdil Ural Devleti'nin ilan edileceği Millet Meclisi toplantısının ele alınması gereklidir. Millet Meclisi, 20 Kasım 1917 ile 11 Ocak 1918 tarihleri arasında Tatarların isteği doğrultusunda -ve Başkurtları milli-medeni muhtariyete dahil etme isteğiyle- Ufa'da açıldı (Devlet, 1998, s. 183).[89] Tam adı ile Türk-Tatar Millet Meclisi'nin ilk (ve son) mesaisi Sadri Maksudi'nin Rusya Müslümanlarının geleceği hakkında umut dolu ifadelerinin yer aldığı konuşmayla başladı (Devlet, 1998, s. 184-187). Meclis'in çalışmalarının başlamasından hemen önce delegeler 2 büyük fraksiyona ayrılmış durumdaydı. Sayıca en büyük fraksiyon Sadri Maksudi'nin liderliğini üstlendiği merkeziyetçi fraksiyon oldu. Bu fraksiyonun önde gelen isimleri arasında Ayaz İshaki, Ömer Teregulov ve tarihçi Hadi Atlasi sayılmalıdır. Bu grup kültürel özerklik konusunu yalnızca Orta İdil Tatarlarıyla sınırlandırmanın yanlış olduğunu ileri sürerek kendilerine *Türkçüler* adını verdi. Türkçüler grubunun 50 kadar delegesi varken, solu temsil eden ve *Toprakçılar*[90] adını alan fraksiyonun ise 30 kadar delegesi vardı (Taymas, 1966, s. 192-193). İlyas Alkin'in başkanlığını yaptığı sol fraksiyon içindeki önemli kişiler arasında Galimcan Şeref, Alimcan İbrahimov ve Nezip Halfin sayılabilir. Sol fraksiyonun isteği Başkurtlar'ın da dahil edileceği ve

[88] Tatarlar arasında iç mücadeleye neden olacak Bulak Ötesi Cumhuriyeti'nin adı da Harbi Şura'nın burada konuşlanmasından gelmektedir.

[89] Millet Meclisi'ni oluşturacak delegelerin seçim listeleri ve seçimlerin sonuçlarıyla ilgili ayrıntı bilgiler için bkz. (Devlet, 1998, s. 163-173).

[90] Nadir Devlet'in ifadelerine göre sol fraksiyon başlangıçta *Tatarcılar* adını almayı düşünmüş ancak karşıdaki fraksiyonun kendisine Türkçüler demesi nedeniyle, Tatarlığı Türklüğün karşısına koymamak için, Toprakçılar adını almışlardır (Devlet, 1998, s. 189).

sınırları yalnızca Orta İdil ve Güney Urallar bölgesinde yaşayan Tatar ve Başkurtları kapsayacak bir İdil Ural Ştatı (Devleti) kurulmasıydı. Bu istek Birinci Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'nde kabul edilen topraklı muhtariyete uygun bir öneriyken, aynı kongrede Tatarların savunduğu topraksız-kültürel özerkliğe ters bir istekti. Ancak yine de az önce bahsedilen iki grup arasında, görüşleri kabul edilen fraksiyon *Toprakçılar* oldu ve İdil Ural Devleti projesi kabul edildi (Zenkovsky, 1960, s. 168-170; Rorlich, 1986, s. 132; Devlet, 1998, s. 189-190). 6 Ocak 1918 tarihinin akşam oturumunda topraklı muhtariyet planı incelendi ve sonucunda ise 7 maddeden oluşan bir karar çerçevesinde İdil Ural Devleti (Ülkesi/Ştatı) ilan edildi. Bu 7 maddede ülkenin adı ve sınırları, yönetim usulü, parlamentosu, devlet içinde bulunan herkesin eşit olduğuyla ilgili prensipler ilan edilmişti (Devlet, 1998, s. 209-210).

52 günlük uzun ve yoğun bir çalışmanın ardından Türk-Tatar Millet Meclisi 11 Ocak tarihinde, tekrar toplanmak üzere tatile çıktı. İkinci dönem alınan karar gereği 1 Mayıs 1918 tarihinde açılacaktı (Devlet, 1998, s. 245). Ancak bu kararın gerçekleşmemesine neden olacak hadiseler çoktan yaşanmaya başlamıştır.

Ufa'da Millet Meclisi çalışmalarına devam ederken Bolşevik hükümeti, gücünün yetebildiği tüm muhalefeti saf dışı bırakmaya başlamıştı. Önce 6 Ocak 1918'de Kurucu Meclis feshedildi ardından Şubat ayının başında henüz Bolşevik yönetimini tanımayan Orenburg, isyancı General Ataman Dutov'un elinden alındı. Bolşeviklerin 1918'in ilk iki ayında elde ettikleri başarı ve yayılım, henüz müsaade ettikleri Millet Meclisi'nin milli-medeni muhtariyet çalışmalarının sonunun geldiğini de işaret etmekteydi. *Mollanur Vahitov* ve *MSK* dışındaki Tatar siyasetçilerinin tamamının Bolşeviklere karşı en başından olumlu ya da olumsuz bir pozisyon almayıp, politikalarını belirlememeleri, Bolşeviklerin hareketleri karşısında tereddüt etmelerine neden oldu. Bunun sonuçları ise hemen bu süreçte görülecektir. 8 Ocak'ta başlayan İkinci Müslüman Askeri Kongresi'nin öncelikli görevi, İdil Ural Devleti'nin inşası olarak belirlendi. Kongreye katılan 150 delegenin[91] çoğu bu projeyi desteklerken, Yakup Canısev yönetimindeki Tatar-Bolşevik grubu muhalefete geçti ve kongrenin Sovyet idaresini tanımasını önerdi. Bu öneri İlyas Alkin başta olmak üzere komisyon üyeleri tarafından protesto edildi. Harbi Şura ilk defa bu sırada Sovyetler karşısında

[91] Nadir Devlet bu sayının 200 delege olduğunu belirtir (Devlet, 1998, s. 253).

yer aldığını belirtir bir şekilde önerinin iptal edilmesini sağladı (Zenkovsky, 1960, s. 172-173; Rorlich, 1986, s. 133).

17 Şubat tarihinde kongreye katılan Bolşevik Tatar grubu İdil Ural Devleti'nin anayasasını oluşturacak komisyondan çekildiklerini duyurdular. Bu duyuru Tatar Bolşevikleri ile Millet Meclisi arasındaki köprülerin atıldığını da işaret etti. Harbi Şura da artık tarafını ilan ettiği için, İlyas Alkin ve SR'li arkadaşları Millet Meclisi'ni müdafaa etmek maksadıyla Rus subay örgütleri ve General Ataman Dutov'a bağlı Beyaz Ordu birlikleriyle müzakerelere girişti. Harbi Şura'nın bu eylemlerine karşı ilk adımı Kazan MSK başkanı Mirsaid Sultangaliyev ve Kazan Bolşevikleri lideri Şeykman attı ve aralarında İlyas Alkin'in de bulunduğu Harbi Şura'nın 200 önemli delegesi tutuklandı. Tutukluların ateşkes şartıyla serbest bırakılmasının ardından Harbi Şura, İdil Ural Devleti'ne olan bağlılığını yineledi ve Bulak ötesine geçerek isyan bayrağını kaldırdı. Bu başkaldırı ile birlikte Bulak Ardı Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. MSK dışındaki Tatar siyasetinin, Bolşeviklere karşı başlattığı bu son isyan hareketi, 28 Mart'ta Mirsaid Sultangaliyev ve yerel Bolşeviklerin askeri hareketi neticesinde sonlandırıldı. Bu olayların sonucunda Harbi Şura, Sovyetler tarafından feshedildi ve 25 Nisan'da da Moskova'daki Milli Şura kapatıldı (Rorlich, 1986, s. 133; Devlet, 1998, s. 280-281). Artık özellikle İdil Ural bölgesinde yaşayan Müslümanları temsilen sadece MUSKOM ve yereldeki komiserlikler kalmış durumdaydı. Bu hem MUSKOM'u hem de yereldeki komiserlikleri güçlendirdi ve iç savaşın seyrini de etkiledi.

3.2.7 İç savaş, Mollanur Vahitov'un öldürülmesi ve sonrasında yaşananlar

1918'in bahar aylarıyla birlikte savaştan çekilme başarısını gösterebilen Bolşevik Hükümeti ancak o zaman Rusya'nın içinde ve çevresinde neler olup bittiğiyle ilgilenme fırsatı bulabildi. Ancak karşılaştığı manzara Bolşevik Devrimi'ni tehdit eder nitelikteydi. Merkez dışında yalnızca İdil Ural bölgesinde sağlam duran devrimi tüm Rusya'ya yaymak ve iç savaşı sonlandırmak için harekete geçildi. Bu bölümde görüleceği üzere iç savaşta Bolşeviklerin en büyük destekçisi ise Müslümanlar, yani MUSKOM olacaktır.

İç savaş 1918 yazında şiddetlenmiş, bununla beraber savaşın başında İttifak devletlerinin çeşitli cephelerden saldırması ve Çekoslovak Lejyonu'nun Beyazlar safına geçmesi tüm dengeleri Beyazlar lehine değiştirmişti. Daha yeni kurulmuş genç

Sovyet Cumhuriyeti plan ve projelerini askıya alarak tüm enerji ve kuvvetini kendisini savunmaya ayırmak zorunda kaldı. Beyaz Ordu savaşın başında yakaladığı güç dengesi sayesinde Baykal Gölü civarından, Ural Dağları'na kadar neredeyse tüm Sibirya'yı ve Trans-Sibirya demiryolu hattının da büyük bir bölümünü ele geçirdi. Beyaz Ordu daha sonra İdil Ural bölgesinin önemli merkezlerinden olan Samara'yı ele geçirince, Bolşevikler'e karşı muhalefet eden tüm bileşenler Samara'ya gelmeye başladı. 8 Haziran 1918'de Samara'da eski Geçici Hükümet ve eski Kurucu Meclis üyelerinin neredeyse yarısını teşkil eden sağ SR ve Menşevikler'le beraber diğer muhalifler, *Kurucu Meclis Üyeleri Komitesi*'ni (Komuç) kurdular. Komuç milli konularda Çar taraftarı ordu generallerinden daha ılımlı olduğundan, tarafında toplananların sayısı da arttı (Taymas, 1966, s. 195; Akal, 2020, s. 265-268).

Safların yavaş yavaş belli olmasıyla beraber Bolşeviklerin Kızıl Ordusu'nun karşısında bulunan tüm bir gruba Beyaz Ordu/Beyazlar dendi. Aslında aralarında net bir politik birliktelik ve gaye birliği olmayan Beyazların iç savaşı kaybetmelerinde de bu heterojen yapı ve çözülme etkili oldu. Beyazlar tarafında Kadetler, sağ Menşevik ve sağ SR'ler, malları ve toprakları kamulaştırmaya uğrayan toprak sahipleriyle fabrikatörler, monarşi taraftarları, Ortodoks Kilisesi ve Çarlık rejimini yeniden kurmak isteyen generaller vardı. Bu kadar farklı gelenek ve arka plandan gelen grupların da kendi içinde farklı istek ve gayelerle donanması normal karşılanmalıdır. Bu durum Beyaz Ordu'nun olumsuz bir özelliği olsa da bu kadar çok bileşenin bir araya gelmesi, Bolşevikleri savaşın hemen başında zor durumda bırakmaya yetmişti (Riasanovski & Steinberg, 2016, s. 516-518). Bu bölümde iç savaşın tamamının ele alınmasının zorluğu ve İdil Ural bölgesinin tezin ana konusu olması sebebiyle Bolşevikler'in yalnızca MUSKOM aracılığı ile yürüttüğü faaliyetler anlatılacaktır.

Mollanur Vahitov İç Savaş'ın başında tüm Müslüman komiserliklerine bir telgraf gönderdi. Telgrafta Sovyetlerin içine düştüğü korkunç durum anlatılırken, Müslüman proletaryanın tüm gücü ile Sovyetleri koruması gerektiği, yerel Müslüman komiserliklerinin de tüm çaba ve faaliyetlerini buna yoğunlaştırması gerektiğinden bahsedildi. İç Savaş'a yönelik ilk adım 31 Mayıs günü atıldı ve *Merkez Müslüman Askeri Komitesi'nin* 4 nolu emri (Приказ № 4) Vahitov'un imzasıyla yayınlandı:

> Merkez Müslüman Askeri Komitesi'nin 4 No.lu Emri
>
> Tüm İşçi, Köylü ve Asker Temsilcileri Müslüman Sovyetleri ile İl ve Bölge Belediyeleri Sovyet İdarelerinde Faaliyet Yürüten Müslüman İşleri Komiserliklerine,

1. 31 Mayıs 1918 tarihinde Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin Askeri İşler Komiseri, Müslüman Merkez Komiserliği kapsamında, Mollanur Vahitov, Nabiulla Vahitov ve Süleyman Lovçitskiy yoldaşların üyelikleriyle bir askeri kurul kurulmasını onaylamıştır.[92]

2. Kurul "Merkezi Müslüman Askeri Komitesi" olarak adlandırılmaktadır.

3. Kurulun hedefi Halk Komiserliklerine ve Sosyalist Cumhuriyetin savunucusu devrimci orduya her açıdan destek olmaktır.

4. Merkezi Müslüman Askeri Komitesi'nin faaliyet alanı Rusya Cumhuriyeti'nin Müslüman nüfusunun yaşadığı bölgelerdir.

(…)

7. Tüm Müslüman komiserliklerin yerli Sovyet idareleri ile sıkı bir bağlantı içerisinde çalışarak üstün devrimci Müslüman ordunun kurulması için var olan bütün enerjilerini toparlamalarına izin verilmektedir.

(…) (GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.75-76, 1918).

Bu emirden 6 gün sonra bu sefer 5 nolu emir yayınlandı (Приказ № 5) ve daha önce kurulan 1. Tatar-Başkurt Taburu'nun, Beyaz Ordu safında savaşan Ataman Dutov'a karşı Samara'ya gönderilmesine ve 2. Müslüman Sosyalist Taburu'nun kurulmasına karar verildi:

6 Haziran 1918

1. Dutov'un karşı-devrimci çetelerinin ve devrimin diğer düşmanları tarafından tehdit edilen Samara'nın Müslüman proletaryasının, bu karanlık güçlere karşı koymak için silahlı bir gücün desteğine ihtiyacı vardır. Merkez Müslüman Askeri Komitesi, Samara proletaryasın isteklerini karşılamak için Rusya Sovyet Cumhuriyeti'nin Askeri İşler Halk Komiserliği'nin onayıyla Birinci Tatar-Başkurt Devrimci Taburu'nu Samara'ya gönderme kararını almıştır. Siyasi Komiser Gubaydullin yoldaşa taburla birlikte 10 Haziran 1918 tarihinde Moskova'dan ayrılmasını ve Komite'ye gidişi hakkında haber vermesini emretmekteyiz.

2. Cepheye giden Birinci Tatar-Başkurt Taburu yerine Müslüman Merkez Komiserliği kapsamında 2. Müslüman Sosyalist Taburu'nun oluşturulmasına karar verilmiştir.

3. Geçici bir süre için 2. Müslüman Sosyalist Taburu'nun komutan olarak ~~Lovçitskiy~~ Halimbekov yoldaşı atamaktayız. Taburun Siyasi Komiseri Nabiulla Vahitov'tur.

4. Moskova Askeri Komiserliği kapsamında 2. Müslüman Sosyalist Taburu'nun oluşturulmasıyla ilgili talimatın alınmasıyla birlikte, yukarıda isimleri belirtilen kişilerin

[92] Merkez Müslüman Askeri Komitesi daha önce kurulmuş ve faaliyete geçmiş olsa da bu bildiriyle beraber resmi olarak kuruluşu ve eyleme geçişi başlamıştır.

Komite'ye süreç hakkında rapor vermesi ve oluşum faaliyetlerine acilen başlamaları gerekmektedir.

Merkez Müslüman Komitesi Başkanı Mollanur Vahitov (GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.77, 1918).

15 Haziran'da ise MMAK başkanı Mollanur Vahitov, taburun yola çıktığıyla ilgili Kazan MMSK başkanı Mirsaid Sultangaliyev'e şu bildiriyi geçti:

1. Tatar Başkurt Taburu karşı devrimcilerle mücadele etmek için Samara'ya gidiyor. Samara'daki durum belirsizdir. Taburu Kazan'da karşılayınız. Taburun ilerlemesi mümkün değilse onları Kazan'a yerleştirin, mevcutlarının arttırın ve genel talimatlara uyarak taburu karşı devrimle mücadele etmek için kullanın.

Merkez Müslüman Askeri Komitesi Başkanı – Mollanur Vahitov (Adıgüzel, 2006, s. 157).

İç Savaş'ın en önemli cephesi, özellikle ilk yıllarında İdil Ural bölgesi oldu. Bu nedenle Bolşevikler için MUSKOM'un buradaki varlığının önemi artmış, Müslümanları Bolşevik Devrimi'nin safına çağıran bildiriler yayınlanırken, MUSKOM'a ve Merkez Müslüman Askeri Komitesi'ne çağrı ve emirler gönderilmişti. Bu çerçevede Lenin'in 16 Haziran 1918 tarihinde yayınladığı "Tüm Emekçi Müslümanlara" bildirisi önemlidir. Bu bildiride (bkz. Ek B.7.1 ve B.7.2) önce Şubat Devrimi anılmış, ardından karşı devrimciler safında savaşmaya başlayan Çekoslovak Lejyonuna yüklenilmiş ve "aldatılmışlara" karşı Müslümanların Tatar-Başkurt Cumhuriyeti'nin topraklarına karşı yapılan her saldırıya karşı Bolşeviklerin safında savaşmaları istenmiştir (GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.66-67, 1918). Bildirinin İç Savaş'ın henüz en başında, doğrudan doğruya İdil Ural'daki Müslümanlara yönelik yazılması, bu bölgenin Bolşevikler açısından ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir. Ayrıca Sibirya ve Türkistan'da isyan eden Beyaz Ordu birliklerinin (özellikle Kolçak'ın birliklerinin), Ukrayna ve güney cephesinden hareket eden Beyaz Ordu birlikleriyle birleşmeleri için İdil Ural bölgesinin aşılması gereklidir. Nitekim Beyazların stratejisi de bu yönde olmuş, Samara'yı işgal ettikten sonra Kazan'a doğru yola çıkmışlardı.

31 Haziran'da da MUSKOM'a bağlı tüm Müslüman Komiserlikleri'ne iç savaştaki konumlarını ve yapmaları gerekenleri hatırlatan bir emir, Mollanur Vahitov tarafından gönderildi:

Tüm Müslüman Komiserliklerine

Sovyet Cumhuriyeti'nin içinden geçtiği korkunç zamanlarda, Müslüman proletaryasının tümü savaşa destek olmalıdır. Tüm Kızıl Ordu Müslüman birlikleri, karşı devrimle savaşmak için derhal harekete geçmelidir. Bu seferberlik çağrısını gereken yerlere dağıtın ve Sovyetler ile yakın temas kurarak hareket edin. Çekoslovaklara ve Ivanov'a karşı elinizden gelen tüm gayreti gösterin.

Özgürlük için mücadelemizde Müslüman proletaryası diğer proletaryalarla beraber ilerleyerek hak ettiği onurlu yeri alacaktır.

Merkez Müslüman Askeri Komitesi Başkanı – Vahitov

(GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.69, 1918; Исхаков, 1958, s. 44)

İç Savaş'ın cepheleri ve sertliği, Bolşevik yönetimini acil olarak gıda teminini sağlama almasını gerektirecek konumda bıraktı. Bu nedenle 23 Temmuz'da SAVNARKOM olağanüstü toplandı ve Gıda Komisyonu kuruldu. Bu komisyon üyeleri arasında MUSKOM'u temsilen Mollanur Vahitov da vardı ve Lenin tarafından özel bir göreve atanarak olağanüstü yetkilerle donatıldı:

25 Temmuz 1918

Halk Komiserleri Konseyi bu belgeyi gösterecek olan Milletler Halk Komiserliği Kurul Üyesi Mollanur Vahitov'u ekmek ve gerekli diğer yiyeceklerin Kazan'ın çeşitli bölgelerine gönderilmesi için bütün gereken önlemleri almakla sorumlu tutmaktadır.

Vahitov'a aynı zamanda, hangi üst kuruma bağlı bulunursa bulunsun, yiyeceklerle ilgili bütün yönetim bölümlerinde, yiyeceklerle ilgili hedeflere ulaşmak için ve merkezi yönetimin - yiyecek, ulaşım, askeri işler ve içişleri komiserlikleri- talimatlarına uymak kaydıyla, her türlü emri verme hakkını tanımaktadır.

Bütün şahıslar ve bütün kurumların alt organları Vahitov'a yardımcı olmalıdır ve onun bütün emirlerini kayıtsız şartsız yerine getirmelidir.

Vahitov'un emirlerine karşı çıkanlar ya da emirlerini yerine getirmeyenler tutuklanacak ve devrimci mahkemeye çıkarılacaktır.

Halk Komiserleri Konseyi Başkanı-Ulyanov (Lenin) (Adıgüzel, 2006).

Mollanur Vahitov bu süreçte her ne kadar Müslüman Komiserliği adına en yüksek makamdan yöneticilik yapsa da Beyaz Ordu'ya karşı en ön safta savaşması gerektiğini de düşünmüştü. 18 Temmuz 1918'de Merkez Müslüman Askeri Komitesi'nin bir toplantısında "Şimdi devrim için çok kritik zamanlardayız… şu anda ön saflarda, savaşta olmak daha iyi olmaz mıydı? (…)" dediği de kaydedilmiştir (Исхаков, 1958,

s. 45). Ağustos ayının başında Lenin'in izniyle Mollanur Vahitov, Moskova'da bulunan 2. Tatar-Başkurt taburunu yanına alarak Kazan'ı Çekoslovak Lejyonu'na karşı savunmak için yola çıkmış, 4 Ağustos tarihinde şehre varmıştı. Mirsaid Sultangaliyev'in dediğine göre, doğu cephesinde Beyaz Ordu'ya karşı savaşan Kızıl birliklerin yarısından fazlasını Tatarlar oluşturuyordu (Erdem Ö. , 2006). Şimdiyse Merkez Müslüman Askeri Komitesi'nin başkanı, Kazan'ın savunmasına bizzat yardımcı olmak için Kazan'a gelmişti.

Mollanur Vahitov, Kazan'a gelir gelmez çalışmalara başladı ve şehrin Beyazlara karşı tamamen savunmasız olduğunu fark etti. Bunun yanında Çekoslovak Lejyonun şehre yakınlaştığı her saat, Kazan'da Bolşevik karşıtı bileşenlerin de (SR'liler, Menşevikler ve Kadetler) hareketlendiğini gördü. Şehrin savunmasını güçlendirmek için hazırladığı planlar, silahlanmanın yetersiz olduğuna dikkat çekmesi ve diğer önlemleri, doğu cephesi kumandanı Vatsetis'i zamanında harekete geçirmeye yetmedi. Tüm bu önlemlerin uygulanmaması, üstüne Çekoslovakların ani baskını nedeniyle Kazan 6 Ağustos tarihinde Beyaz Ordu'nun eline geçti (Исхаков, 1958, s. 45-46).

Mollanur Vahitov'un bu süreçte yaşadıkları Alimcan İbrahimov'un yazdığı *Vahidof Yoldaşın Son Saatleri* bölümünde anlatılmaktadır (İbrahimof, 1919, s. 7-12). Buna göre Alimcan İbrahimov bu bilgileri Mollanur'un yakını Nabiulla Vahitov ve *Merkez Musulman Harbi Heyeti* (Merkez Müslüman Askeri Komitesi) üyesi Hadi Malikov'un aktarımlarından derlemiştir. Bölümün bundan sonraki kısmı bu bilgilere göre yazılmıştır.

6 Ağustos'ta Çekoslovaklar Kazan'ı işgal edince Sovyetler'den başarabilenler şehirden kaçmıştı (Taymas, 2000, s. 98-99). Ancak gerek Çeklerin ani baskını gerekse genel bir çekilme planı oluşturulmadığı için bazı devrimcilerin Beyazların arasında kaldığından bahsedilmektedir. Yakalananlar arasında Vahitov dahil olmak üzere Merkez Müslüman Askeri Komitesi'nden görevliler de vardı. Şehirden kaçabilenler arasındaysa Mirsaid Sultangaliyev, Nabiulla Vahitov, İshak Kazakov gibi isimler sayılabilir.

Mollanur Vahitov, son ana kadar Kazan'ın düşmesini sindiremediği ve yine son ana kadar şehrin savunmasında kalmak istediği için Beyazlar arasında kaldı. Bunu bir facia olarak kaydeden İbrahimov'a göre, sabah gün aydınlanırken 5 sularında Nabiulla Vahitov MSK binasına gelmiş, orada kimsenin olmadığını fark edince Vahitov'un

Nabiulla'ya yazdığı bir notta Çeklerin Kazan'a girdiği için binanın boşaltıldığını ve geri çekilindiğini öğrenmişti. Nabiulla Vahitov daha sonra komiserliğe çalışan bir şoförden Vahitov'un babasının evinde olduğunu öğrenmiş ve orada onu bulmuştu. Mollanur ve Nabiulla Vahitov sivil kıyafetler giyip şehirden ayrılmak üzere evden çıkmıştı. Buradan sonra Mollanur Vahitov'un yakalanması ilginç bir hadisedir. Plana göre Mollanur Vahitov, Kaban nehrinden bir gemiye bindirilecek ve Kazan'dan uzaklaştırılacaktı. Ancak bu olay gerçekleşene kadar saklanmak zorundalardı. Bu sırada Vahitov, Kazan'dan çıkarken kendisine eşlik eden bir Tatar'ı babasının evinden bir şeyler almak üzere geri gönderdi. Bu sefer babasının evini gözleyen Çekler bu Tatar'ı yakaladılar ancak yakaladıkları kişi Rusça bilmediği için ondan bir şey öğrenemediler. Komutanlık merkezinde ona işkence ettiler ve bir tercüman aracılığıyla Mollanur Vahitov'un nerede olduğunu öğrendiler. Tercüman Tatar askeri Mollanur Vahitov'u tanıdığını, uzun kaytan bıyıkları olan iri yapılı birisi olduğunu söyledi. Ancak bu tarif ettiği kişi Mollanur'un yakını Nabiulla Vahitov'dan başkası değildi. Bir grup Çek askeri Mollanur Vahitov'u saklandığı yerde Nabiulla Vahitov ile beraber buldular ve tercümanın ifadesine göre Nabiulla'yı tutuklamaya çalıştılar. Bu sırada Mollanur Vahitov ileri atıldı ve "*Musulman Kamiseri, Kamünist Vahidof ben, başka Balşivik Kamiser Vahidof yok!*" deyince tutuklandı. Mollanur Vahitov tutuklandıktan sonra 19 Ağustos'a kadar Bileten denilen hapishanede tutuldu. Bu sırada şehirde bulunan ve o zamanlar Beyazlar tarafında savaşan İlyas Alkin'in (dağıtılmış Harbi Şura'nın eski başkanı) Mollanur Vahitov'u kurtarmak için gönlü olduğu ancak diğer herkesin Vahitov'u öldürmek istediğinden bir şey yapamadığı öğrenilmektedir. İdam kararının Samara'daki Beyaz taraftarı komiteden de onaylanması sonucunda Mollanur Vahitov, 19 Ağustos 1918 sabahı saat 2'de kurşuna dizilerek öldürüldü. Alimcan, düşmanın Vahitov'un cenazesini sakladığını ve bulamadıklarını son olarak ekleyerek bölümü bitirmiştir. Vahitov'un hapisteyken ailesini olaylar hakkında bilgilendirdiği ve annesinin hapishaneye gelerek oğluyla görüşmesi için 20 Ağustos gününe (Vahitov'un öldürülmesinden bir gün sonraya) izin aldığı öğrenilmektedir. Annesi o gün hapishaneye gittiğinde ise oğlunun idam kararını öğrenmiş ve bu habere dayanamayarak bayılmıştır[93] (Исхаков, 1958, s. 48).

[93] Mollanur Vahitov'un annesiyle ilgili en son bilgilerimiz MUSKOM'un Sosyal Güvenlik Merkez Komiserliği'ne yazdığı bir yazıdan gelmektedir. 28 Ağustos 1918 tarihindeki bu yazıya göre Mollanur Vahitov'un idam edilmesinden sonra yalnız kalan (55-56 yaşlarındaki) annesinin hasta olduğu ve soyulduğu için evsiz barksız kaldığı belirtilerek, kıyafet, ayakkabı, çamaşır ve barınak ihtiyaçlarının

Bölümün bu noktasından sonra Mollanur Vahitov'un ardından hem iç savaşın dinamikleri hem de Sultangaliyev'in mücadelesinin ana hatları ele alınacaktır. Ancak tezin ana konusunun gerek Sultangaliyev ve faaliyetleri olmaması gerekse Sultangaliyev üzerine yapılan akademik çalışmaların tekrar edilmemesi için hadiseler genel hatlarıyla verilecektir.

Kazan Mollanur Vahitov'un ölümünden bir müddet sonra geri alınsa da az sayıda yetişmiş Müslüman komünist kadro Kazan'ın işgali sırasında yıpranmış bir durumdaydı. Liderleri Mollanur Vahitov öldürülmüş, birçoğu ise dağılmıştı. Kurulduğu Ocak ayından iç savaşın yoğunlaştığı ve Mollanur Vahitov'un Kazan cephesine gittiği Ağustos ayına kadar hiç durmadan çalışan MUSKOM, Kazan geri alınana kadar hiç bir faaliyette bulunamadı. Kazan geri alındıktan sonra ise Mollanur Vahitov'dan sonraki en etkili isim olan Mirsaid Sultangaliyev MUSKOM'un başına getirildi (Baker, 2014, s. 593). 31 Kasım 1918 tarihli bir listede MUSKOM'un mevcut yapısı şu şekilde açıklandı (Tüm birimler verilmemiştir) (GARF, fR-1318, op.17, d.5, l.106-107ob, 1918):

Komiserlik Başkanı Sultan-Galiyev,

Başkan Yardımcısı Alimcan İbrahimov,

Komiserlik İcra Kurulu Başkanı H. Gaynullin,

Komiserlik Sekreteri G. Almuhametov,

Gazeteci Davidoviç,

Ziraat Bölümü Başkanı A. Kilkeev,

Halk Eğitimi Bölümü Başkanı Kazakov,

Matbuat-Baskı Bölümü Başkanı Kildebekov,

İstatistik Bölümü Başkanı Ulyaninsky,

Çalışma Bölümü Başkanı Gaynullin,

Başkurt Bölümü Başkanı, Kudayberdin,

Uluslararası Propaganda Bölümü Başkanı Mustafa Suphi,

Türkistan İşleri Başkanı Yusupov,

Kafkasya Bölümü Başkanı İsrafilbekov.

karşılanması istenmiş, bu yardımlardan sonra emekli maaşının da bağlanması gerektiği belirtilmiştir (GARF, fR-1318, op.17, d.19, l.37, 1918).

1918'in Sonbahar ayları Müslümanların Vahitov'dan sonraki yeni liderleri Sultangeliyev'le birlikte toparlanma süreçlerini ifade eder. Sultangaliyev liderliğinde Müslümanların ilk faaliyetleri Kasım 1918'de Moskova'da 46 delegenin bir araya geldiği bir kongre oldu. Bu kongrede daha önce kurulması yolunda ciddi adımlar atılan Rusya Müslüman Sosyalist-Komünist (Bolşevik) Partisi'nin özerk-bağımsız yapısına Bolşevikler tarafından son verildi ve parti, Rusya Komünist Partisi'ne bağlandı. Bundaki en önemli neden şüphesiz Bolşeviklerin kendi partilerinden başka bir siyasi yapının bağımsız hareket etmesinde duydukları rahatsızlık vardı. Bu rahatsızlığın temelinde ise Sol SR'lerin 1918'deki Temmuz ayaklanması, Rusya'daki Anarşistlere karşı verilen mücadele ve iç savaşın getirdiği yeni dinamiklerdi (Zenkovsky, 1960, s. 190). Bu süreçten sonra Müslüman komünistlerin alacağı ilk darbe yalnızca bu değildi.

Mollanur Vahitov'un öldürülmesi en çok Merkez Müslüman Askeri Komitesi'nin (MMAK) genişlemesini ve organizasyonunu olumsuz etkiledi. Sultangaliyev'in ilk eylemi de komitenin tüzük taslağını değiştirmek oldu. Yeni tüzükte Komite'nin amacı "Kızıl Ordu'nın sadık Müslüman birliklerinin cumhuriyet genelinde örgütlenmesinde Savaş Halk Komiserliği'ne yardımcı olmak ve Müslüman askerlerin siyasi eğitimini üstlenmek" olarak belirlendi. Sultangaliyev Komiteyi doğrudan doğruya üst komiserliğe bağlayarak bir ordu haline getirmeyi amaçlamış olsa da bu isteği ve kararı 27 Ocak 1919 NARKOMNATS kararıyla sekteye uğradı. Bu karara göre MMAK'nin kapatıldığı ilan edilerek Müslüman birlikler Kızıl Ordu içinde dağıtıldı (Rorlich, 1986, s. 134).

İç savaşın doğu cephesi doğrudan doğruya Müslümanları ilgilendiren bir cephedir. Şubat 1919'da hatırı sayılır bir Başkurt gücünü yöneten Zeki Velidi o sıralar Komuç tarafındaydı.[94] Zeki Velidi'yi Komuç'tan vazgeçirip Bolşevikler ile görüştüren ise Sultangaliyev oldu. Ufa'ya giden Sultangaliyev, 27 Şubat 1919'da Velidi ile Lenin arasında bir anlaşma imzalanmasını ve Küçük Başkurtya'nın tanınmasını sağladı. Ancak Küçük Başkurtya sözü verildikten sonra Zeki Velidi'nin güçleri Komuç'a karşı cephe almış ve bu iç savaşın doğu cephesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştu (Baker, 2014, s. 594).

[94] Amiral Kolçak'ın Komuç içerisindeki darbesine kadar Komuç daha ılımlı bir yol izlediği için etrafında da Zeki Velidi gibi güçlü liderleri toplayabilmiştir. Ancak Kolçak'ın darbesi ve Çarlık rejimini geri getirmek istemesi, Zeki Velidi'nin Bolşeviklerle görüşmek zorunda bırakmıştır.

Sultangaliyev'in liderliğini üstlendiği Müslüman komünistlerin mevcut örgütlerinin bu süreç içerisindeki varlıklarının, Mollanur Vahitov döneminde olduğu gibi kesin bir güvenceye sahip olmaması, Müslümanlar üzerinde Bolşevikler'e karşı gün geçtikçe olumsuz izlenim ve hislerin gelişmesine neden oldu. Nitekim Müslümanlar Rorlich'in değimiyle: "(…) Komünizm, İslam ve milliyetçilik arasında bir simbiyoza gerçekten inanıyorlardı ve komitelerini Bolşevikler ile kendi aralarında ortak yaşamı güçlendirecek bir destek olarak görüyorlardı" (Rorlich, 1986, s. 135).

Daha önce Mollanur Vahitov ve arkadaşlarının kurduğu-yönettiği tüm siyasi organlara "Müslüman" adı verilmişti. Bu hem Sovyetlere bağlı idari organ olan MUSKOM hem de MUSKOM'dan ayrı olarak Mollanur Vahitov'un kurduğu tüm örgütlerde geçerliydi. Ancak 1919'un Mart ayında daha önce Rusya Komünist Partisi'ne bağlanan Müslümanların örgütün adı *Doğu Halkları Komünist Örgütleri Merkez Bürosu*'na dönüştürüldü. Artık bundan sonra Müslüman adı yerine *Doğu Halkları* adı kullanılacaktı (Zenkovsky, 1960, s. 190). Diğer taraftan Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasının iç savaşın şiddeti nedeniyle rafa kaldırıldığından bahsedilmişti. Bu cumhuriyeti yeniden gündeme getiren de Sultangaliyev oldu. 22 Kasım-3 Aralık 1919 tarihlerinde Moskova'da toplanan *Doğu Halkları Komünist Örgütlerinin İkinci Tüm Rusya Kongresi*'ne (d.ad: İkinci Müslüman Komünistler Kongresi) katılan Sultangaliyev, Tatar-Başkurt Cumhuriyeti'nin yeniden gündeme gelmesi için öneri sundu (Zenkovsky, 1960, s. 191).

Her ne kadar Mollanur Vahitov henüz hayattayken Tatarlar tarafından sunulan olumlu görüş ve umutlar yeniden alevlenmiş olsa da Bolşevikler'in ulus politikası artık değişmişti.[95] Bu politikanın değiştiği ise ilk defa 13 Aralık 1919 tarihli Politbüro toplantısında Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti projesinin durdurulmasında görüldü. Her ne kadar Politbüro'nun aldığı karar merkezden alınmış ve kesin bir karar olsa da konu üzerindeki tartışmalar eksik olmadı. Bu karardan 3 gün sonra *Doğu Halklarının Komünist Örgütleri Merkez Büro*'su 16 Aralık 1919 tarihinde toplandı ve meselenin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini bildiren bir karar aldı. MUSKOM'un aynı günlerdeki bir toplantısındaysa, Tatar komünistlerinden M. Burundukov ve diğer önde gelen Tatarlar, Politbüro'nun kararına boyun eğmeyeceklerini açıkladılar. Ancak

[95] Sovyetlerin iç savaşın sona erdiği ve SSCB'nin kurulduğu süreçten sonraki ulus sorununa yönelik yeni politikalarını ve bu politikalar çerçevesinde uyguladığı "ulus inşaatı" projesi hakkındaki ayrıntılı bilgiler Osman Yorulmaz'ın "Sovyet Türkolojisi'nde Türk Dilli Meselesi" makalesinden öğrenilebilir (Yorulmaz, 2019, s. 59-68).

denebilir ki hem Burundukov ve MUSKOM delegeleri hem de Sultangaliyev'in çabaları Politbüro karşısında bir netice alacak kadar kuvvetli değildi. 23 Mart 1919 tarihinde Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin bir daha asla gündeme gelmemesini sağlayacak bir adım atıldı ve Başkurt Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (Başkurt ÖSSC) kurucu kararnamesi Sovyetler tarafından ilan edildi (Rorlich, 1986, s. 137).

Sovyetlerin Başkurt ÖSSC'yi ilanı, Mollanur Vahitov'un Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'ni idealize ederken düşündüğü ve planladığı tüm amaç ve gayelere ters bir müdahale demekti. Başkenti Kazan olan bir Tatar-Başkurt Cumhuriyeti, şehrin ve dolayısıyla bütün bir bölgenin Rusya Türklerinin siyasi ve kültürel merkezi olma rolünü daha da arttıracaktı. Bolşevikler ise Orta İdil ve Güney Urallar bölgesinde birleşik bir Tatar-Başkurt devletinin varlığı yerine, Tatar ve Başkurtların ayrıldığı, önceki devletin kendi içindeki federatif özerkliği yerine doğrudan Moskova'ya bağlı, Rusların nüfus ve nüfuz olarak daha etkin göründükleri iki devletli çözümü tercih ettiler. Bu adım aynı zamanda kültürlerin izolasyonunu teşvik ederken, Tatarlar ve Başkurtlar arasındaki eski rekabeti de besledi. Nitekim Tatar ve Başkurtların birlikte var olduğu bir cumhuriyetin gücünün, iki ayrı cumhuriyete bölünmesi, şüphesiz bu halklar üzerindeki Sovyet kontrolünü arttıracak bir etkendi. Tahmin edilebileceği üzere Tatar Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (Tatar ÖSSC) ilanı da gecikmedi. 26 Ocak 1920 tarihli Politbüro toplantısında bu devletin örgütlenmesine karar verildi. Bu karar üzerine 27 Mayıs 1920 tarihinde Tatar ÖSSC ilan edilerek sınırları ve alanı belirlendi. Tatar ÖSSC'nin düzenlenen sınırları içerisinde Tatarlar %51 ile çoğunluğu oluştursa da Tatarların yoğun olarak yaşadığı Ufa gibi şehirlerin sınır dışında kalması hoşnutsuzluğun ana kaynağını oluşturdu. Tatar ve Başkurt olarak iki devletin meydana gelmesi ve sınırların dikkatli hazırlanmaması sonucunda Tatarların %75'i Tatar ÖSSC sınırları dışında yaşamalarını gerektirdi. Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti projesinin Politbüro tarafından iptal edilmesi ve ardından gelen tüm hamleler, Rusya Müslümanlarının Bolşeviklere karşı hissettiği hayal kırıklığının her geçen gün artmasına da neden oldu (Rorlich, 1986, s. 138; Zenkovsky, 1960, s. 194). Tüm bunlara rağmen Tatarların asırlık ulusal özlemleri de bir nebze olsun Tatar ÖSSC ile dindi. Bu özlemin dinmesinde ise hem İdil Ural Devleti'ni tasarlayan Millet Meclisi'nin hem de

Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti idealize eden Mollanur Vahitov'un rolü büyüktür.[96]

Şüphesiz iç savaştan önceki şartlar ile iç savaşın Bolşevikler lehine değişen şartları aynı değildi. Bunun yanında hem Lenin hem de Stalin'in ulusların kendi kaderine tayin hakkı, yerel idarenin güçlendirilmesi ve Bolşeviklerin müttefiklerine bazı "özerkliklerin" tanınması görüşleri de iç savaştan sonra değişti ve yereldeki özerklik yerine merkezde birleşmeye dönüldü (Tellal, 2000, s. 109). Merkezileştirmenin ilk adımları yukarıda bahsedildiği üzere Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin rafa kaldırılması iken en somut adımıysa başta Mirsaid Sultangaliyev olmak üzere önemli Tatar-Başkurt komünistlerinin Rusya Komünist Partisi'nden tasfiyesi oldu. Ancak daha önce de belirtildiği üzere tezin nihai sınırları Mollanur Vahitov'un ölümü ve hemen sonrasını kapsadığı için Mirsaid Sultangaliyev'in tasfiye süreci ve sonrası bu çalışmada işlenmemiştir.[97] Sonuç bölümünde ise tüm bu süreçlerin nihai tahlili yapılacaktır.

3.3 Mollanur Vahitov'un Kişiliği ve Görüşleri

Ne yazık ki Mollanur Vahitov'un ömrü, kendisini ve görüşlerini uzun uzadıya anlatmasına ve yazmasına müsaade edemeyecek kadar kısa sürmüştür. Kazan, Beyaz Ordu tarafında savaşan Çekoslovak Lejyonu tarafından işgal edildiğinde ve Vahitov bu nedenle yakalanıp idam edildiğinde yaşı 33'tür. Henüz bir yıl önce 1917 yılında Müslüman Sosyalist Komitesi'ni kurmuş ve bu komite dahilinde çalışmış, 8 ay sonra 1918'in Ocak ayında Lenin ve Stalin'in isteği üzerine Merkez Müslüman Komiserliği'ne (MUSKOM) atanmış ve sosyalist devletin inşasında görevlendirilmiş, bu komiserlikte çalışalı ise henüz 7 ay olmamışken Bolşeviklerin düşmanı Beyazlar

[96] 25 Haziran 1920'de Tatar ÖSSC ilan edildiği gün, Kazan'da Mollanur Vahitov'un büst şeklindeki anıtının da açılışı yapılmıştır. Bu açılışta Kazan İl Yürütme Komitesi başkanı I. Kodorovski şu konuşmayı yaptı:

> Yoldaşlar, bugün ünlü devrimci Mollanur Vahitov için bir anıt diktik. Vahitov, ilk Rus devriminde dahi sosyalizm için savaşmış bir kahramandı. O büyük Ekim Devrimi günlerinde kapitalist sömürgecilerin elinden iktidarı alanlar arasında oldu. Tatar halkının bir evladı olarak, Rusya işçi sınıfı için dövüşürken kendisini kurban verdi.

Ardından Tatar ÖSSC Devrim Komitesi başkanı Sahibgerey Said-galiyev şunları eklemiştir:

> Bugün doğunun ünlü devrimcisine bir anıt diktik. Yoldaş Mollanur Vahitov, 1905 ve 1917 devrimlerinde aktif rol aldı ve bu yolda mücadele ederken düştü. Doğunun tüm emekçileri Mollanur Vahitov'un anısını kutsal bir şekilde onurlandıracak ve sonsuza dek koruyacaktır! (Нафигов, 1975, s. 209)

[97] Sultangaliyev ile Stalin'in gerek arasının açılması gerekse Sultangaliyev'e yapılan suçlamalar çerçevesindeki araştırmalar için bkz. (Sultangaliyev, 1998; Cihangir & Acaloğlu, 2006).

tarafından yakalanarak öldürülmüştür. Bu nedenlerle Mollanur Vahitov'un kişiliği ve hayatının Şubat 1917 Devrimi'ne kadar olan sürecinde geliştirdiği sosyo-politik düşünceleri dolaylı yoldan öğrenilmek zorundadır. Bu yolların en başında Mollanur Vahitov'un 1917 yılından önce yazdığı yazılar ile 1917'den sonra giriştiği siyasi eylemler sırasındaki konuşmaları, kaleme aldığı kararnameler, emirler ve bildirilerin tahlil edilmesi gelir. Daha sonra yoldaşlarının onun hakkında yazdıkları, hisleri ve görüşleri ikinci yoldur. Her ne şekilde olursa olsun, Vahitov'un çok erken ve talihsiz ölümü, onun hakkındaki tüm çıkarımları da yarım bırakacaktır. Bu gerçekliği göz ardı ederek, yine de bu bölümde Mollanur Vahitov'un kişiliği ve politik görüşleri hakkında çeşitli yargılara ulaşmak amaçlanmıştır.

Mollanur Vahitov'un Şubat 1917 Devrimi'nden önceki hayatı, onun kendisini siyasete hazırladığı görüşü üzerinden anlatılmıştı. Nitekim Vahitov'un zihnine kazınan üç büyük hadise de anılmıştı. Bunlar amcası aracılığıyla döneminde yasaklatılan sol edebiyatla tanışması, 1905 Devrimi'ne şahit olmasıyla beraber Marksizmle tanışması ve son olarak Petersburg'daki yükseköğretim hayatında diğer Marksistler ile siyasi eylem ve faaliyetlere girişmesidir. Marksizm düşüncesiyle çok erken yaşlarda tanışan Vahitov'un, bazı araştırmacıların aksine gerçekten de Marksizm'e ve onun devrim şemasına, doğu halklarının kurtuluşu için inandığından söz edilebilir. İbrahim Kuliyev Vahitov'u gençliğinden beri tanıyan arkadaşları arasındadır ve Vahitov'un gençliği hakkında bilgi sahibidir. İbrahim Kuliyev Vahitov'un en başından beri ideolojik bir arayış ve araştırma içerisinde olduğundan bahseder ve hiçbir şeyi araştırmadan ve tartışmadan kabul etmediğini belirtir:

> (…) ve hocamıza yönelen soruların çoğu ona aitti. Hocamız Marksist mücadele içinde yıllardır yer aldığı için işçi hareketinin tarihini ve tüm partilerin amaç ve hedeflerini iyi biliyordu. Fakat Mollanur yaptığımız konuşmaların birinde, hocamızın bir Sosyal Demokrat olarak her şeyi kendi partisinin görüş açısından anlattığını, gerçekleri görmek için başka parti temsilcilerinin de dinlenmesi gerektiğini düşünüyordu. Ancak biz onun bu dediklerine pek önem vermedik. Emperyalist savaşın başlamasından iki sene sonra, yoldaş Mollanur, Kazan'a gelmişti. Onunla görüşmem gerekiyordu. "Bulgar" Oteli'ndeki küçücük odasındaki geniş kütüphanesi ilk dikkatimi çeken şey oldu, anlaşılan gayretle çalışıyordu. (…) (Adıgüzel, 2006, s. 169-172).

Vahitov'un henüz gençliğinden itibaren Marksistlerle tanışıklığı olduğu bilinmektedir. Bu tanışıklıktan gelen bir etkiyle Vahitov'un Marksist okumalar yaptığı ve ideolojik bilgi birikimini 1917'den önce tamamladığı çıkarımı da yapılabilir. Nitekim Alimcan İbrahimov da Vahitov'un bilgi birikimi için benzer ifadeleri kullanmıştır:

> (…) Onun verdiği derslerin derin içeriği, kolay anlaşılabilirliği ve onun şairimsi, ilham dolu, gerçekten etkileyici bir konuşmacı olduğu hakkında yazmaya gerek var mıdır? Proleter görevlilerin özgeçmişlerinde benzer bir özellik mevcuttur: Onlar toplumun en fakir tabakalarından çıkarak genç yaşlarından itibaren para kazanmak için çalışmak zorunda olan ve eğitim alabilme şansı olmamış insanlardır. Mollanur Vahitov bu anlamda özel bir konuma sahipti. Ben tanınmış pek çok Müslüman ile görüşme şansına sahiptim, ancak Mollanur Vahitov gibi toplumsal bilimler alanında bu kadar çok bilgiye sahip birini hiçbir zaman görmemiştim... Onun için sosyalist devrim sadece siyasi özgürlük ve iktisadi ilişkilerin reformu adına verilen bir mücadele değildi. Aynı zamanda halkın bilimsel ve kültürel varlığını zenginleştirmek için verilen mücadele anlamına da geliyordu. Bununla beraber Mollanur, hayatın akışını çok ince şekilde tanıyabilme ve hissedebilme özelliğine sahipti, devam etmekte olan olaylara hızlı ve hassas şekilde tepki vermeyi de başarmaktaydı. Sorun, prensip sorununa gelince, bu sorunlar proletaryanın çıkarlarına ve sosyalizmin temellerine değindiğinde hiçbir uzlaşmaya ve teslimiyete razı olmuyordu. O, sosyalizmin idealleri ile yaşıyordu ve onlara sonuna kadar sadık kalmıştı. (…) (Adıgüzel, 2006, s. 188-191)

Siyasete etkin olarak katıldığı Şubat 1917 Devrimi'nden sonra Mollanur Vahitov'un iki yıllık bir süreç içerisinde bir çok organizasyona ve siyasi örgüte katılması, kurucusu ve yönlendiricisi olması ise onun etkin ve güçlü bir teşkilatçı olduğunu da göstermektedir. Nitekim İshakov'a göre Vahitov *hiçbir zaman sigara içmemiş* ve etrafında çalışanlardan duyarlı ve özenli olmalarını ısrar etmiştir. En zorlayıcı özelliği ise insanların ve çalışanlarının disipline kesinlikle uymasını istemesidir (Исхаков, 1958, s. 39). Etrafında görmek ve birlikte çalışmak istediği insanları nasıl belirlediği Şegit Ahmediyev'in ifadelerinden öğrenilebilir:

> (…) Şubat Devrimi'ne kadar Yoldaş Mollanur ile tanışık değildim. Sadece akıllı ve Rusça konuşmayı bilen bir öğrenci olduğunu duymuşluğum vardı. Ben onu ilk defa Kazan'da Bolşoy (Büyük) Tiyatrosu'nda Müslümanların mitingi sırasında görmüştüm... Bu mitingde ben ilk defa konuşma yapmıştım. Tabii ki, oldukça "solcu" bir konuşmayı heyecanla yapmıştım. Ertesi günü dostlarımdan biri bana şöyle dedi: "Seninle Mollanur Vahitov tanışmak istiyor. Sizin için ne zaman uygun olabilir? Mitingde söylediğin sözler onun hoşuna gitmiş." (…) (Adıgüzel, 2006, s. 192-195)

Mollanur Vahitov'un liderliğinin bir diğer kaynağı ise hitabet, propaganda ve ajitasyon yeteneğinden gelmektedir. Pek çok çağdaşı tarafından da doğrulanan bu özelliği sayesinde kalabalıkları elinde tutacak ifadeleri özenle seçtiği ve çevresindekileri etkilediği de belirtilir. Yakup Canışev'in ifadelerine göre Mollanur Vahitov "sarkazm" sanatında ustalaşmış bir konuşmacıdır ve muhaliflerini dahi ikna edecek argümanları

mantıklı bir şekilde sunabilmektedir. Bu özelliğinden dolayı işçileri ve askerleri etrafında toplayabildiğini de ifade etmektedir (Нафигов, 1967, s. 67).

1917 Nisan ayında MSK'yi kuran ve başkanlığına seçilen Mollanur Vahitov'un kısa süre içerisinde liderlik özelliklerini belli etmesi de kaçınılmaz olmuştur. Liderliği ve sıkı bir Marksist olmasının yanında pratik çözümlerin ve hayatın gerçekliğinin de farkında olan bir siyasetçi olduğu da söylenebilir. Bu çıkarıma ise doğrudan doğruya MSK'nin kuruluşundan sonra takip ettiği örgütlenme metodundan ulaşılabilir. MSK, Tatar siyasetçiler arasındaki siyasi farklılıkları gözetmeden, Geçici Hükümet'e prensipte karşı ve kendisini ilerici olarak gören herkesi bünyesine kabul etmiştir. Bu konu MSK ile ilgili bölümde de ele alınmıştı. Vahitov, solun her rengini taşıyan bir örgütü, disiplin ve ideolojik araçları kullanma becerisi ile Bolşevik çizgisinde tutmayı da başarmıştır. Nitekim MSK'nin siyasi çizgisi ve talepleri tamamen Bolşeviklerle aynıdır. Aynı zamanda Mollanur Vahitov hem kendi çevresinde hem de siyasetinde sürekli olarak bir dizi etkiyi bir arada tutmaya ve belirli bir kanala yönlendirmeye çalışmıştır. Bu etkiler, Türk-Tatar ulusal kimliği ve Müslüman kültürü[98], sosyalizme olan inanç ve doğu halklarını emperyalist kolonyalizmden kurtarma isteği olarak idealize edilebilir. Mollanur Vahitov, sosyalizmi ele alırken, onun insanlığa mutluluk getirmesini, her türlü ayrımcılığa ve ayrıcalığa son vermesini, yoksulluğun ve kanunsuzluğun temel nedenlerini ortadan kaldırmasını istiyordu. Yine Vahitov için devrimin anlamı da bu istek ve gayelerin gerçekliğinde var olmalıydı. Yani sosyalist devrim yalnızca siyasi özgürlükler ve ekonomik ilişkilerin dönüşümü için bir mücadele değil, aynı zamanda bilimsel ve kültürel mirası Müslümanların mülkiyetinde yeniden var etme mücadelesi anlamları da taşıyordu.

Mollanur Vahitov için sosyalizmin en önemli anlamı, Müslümanlar nezdinde tüm Doğu halklarının kurtuluşunun reçetesi olmasıydı. Nitekim Vahitov konuşmalarında, yazı ve bildirilerinin çoğunda "Doğu Devrimi" vurgusunu yapmaktan geri durmamıştır:

[98] Mollanur Vahitov'un tez boyunca örnekler verilen politik düşün dünyası tanımlanırken çoğu zaman panislamist olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bu vurgu Rusya Müslümanlarının ve doğunun tüm "ezilmiş" halklarının kurtuluşunu istediği siyasetinin açıklanmaya çalışılması sırasında yapılan yüzeysel bir çıkarım olduğu kadar bariz bir hatadır. Mollanur Vahitov'u anlamaya çalışırken, bugün etrafımızı kuşatan siyasi durum ve zemine hapsolmadan, yalnızca ve yalnızca onun yaşadığı dönemin şartlarına göre yorum yapılmalıdır. İslam birlikçilik düşüncesi Mollanur Vahitov'un ideallerini ve politik çizgisini kapsamadığı için yanlış ve eksik bir söylem olarak görülebilir.

> (…) Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin **doğunun** bütün emekçi Müslümanlarına, devrimin yolunu gösteren bir yıldız olacağına inanıyoruz. Siz de eğer kapitalizmi ve emperyalizmi devirmek konusunda ciddiyseniz, **doğunun derinliklerinden yeni bir devrim dalgası** gelmesinin gerekli olduğunu bilmelisiniz. Yalnızca Rusya gerçekliğinin koşullarına göre hareket eden sosyalistler için Tatar-Başkurt Cumhuriyeti'nin oynayacağı tarihsel rol anlaşılmaz olabilir.
>
> (…) (Нафигов, Мулланур Вахитов, 1967, s. 63).

Görüldüğü üzere Vahitov'un en büyük projesi olarak ifade edilen Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti doğu devrimi yolunda atılmış öncül bir adımdır. Bu adımın doğu halklarının yapacağı devrim silsilesini doğuracak politik zemini beslemesi öngörülmüştür. Vahitov için doğu devrimi ne kadar önemliyse, Türkiye Türklerinin bu devrime eklemlenmesi de o kadar önemlidir. Bu önemi Mustafa Suphi'yi MUSKOM çatısı altına alması ve Uluslararası Propaganda bölümüne başkan yapmasıyla göstermiştir. Mustafa Suphi'nin Türkçe yayın yapmasına yardımcı olmuş ve böylece Yeni Dünya gazetesi doğmuştur. Mustafa Suphi'nin faaliyetlerini desteklemiş, Türkiye Komünist Fırkası'nın kuruluşunda ise dolaylı yoldan katkı sunmuştur. Bu Vahitov'un politik hareket alanı tasavvurunun yalnızca İdil Ural boyundaki Türklerden oluşmadığı tüm Türkistan ve Türkiye ölçeğinde düşündüğü ve uzun vadeli planlar yaptığını da gösterebilir. 23 Temmuz 1918'de düzenlenen Türk sosyalistleri kongresinde de konuşma yapan Vahitov'un Yeni Dünya'nın 3 Ağustos 1918 tarihli sayısında yer verilen konuşmasında şu ifadeler yer alır:

> (…) Avrupa burjuvasının Rus proletaryası tarafından yakılan ateşi söndürmeye çalıştığı bu korkunç günlerde, Türk sosyalistleri örgütlenmeye başlayarak dünya sosyalistlerinin ailesine katılıyor. Bu, Müslüman proletaryasının uyanmaya başladığını ve enternasyonal harekete katıldığını göstermektedir. (…) Ekim Devrimi yeni hayatın ufuklarını açmıştır. Fakat burjuvazi iç savaşı başlatmış ve başka ülkelerin burjuvalarını yardıma çağırmıştır. Söz konusu zor günlerde Müslüman sosyalistler, Rus sosyalistlerine yardım elini uzatmıştır. Artık onlar yalnız değildir. Kafkasya'nın Türkistan'ın ve Povolje'nin [Volga bölgesi] Müslüman proletaryası yoldaşlarına hiçbir zaman ihanet etmeyecektir. Onlar büyük hedefe büyün kalpleriyle inanıyor ve özgür ve bağımsız yaşamak istiyor. Biz sosyalizme tek bir ülke açısından dar kapsamda bakmıyoruz. Bütün insanlığın çıkarları için geniş boyutta düşünüyoruz. Sosyalizm bir sonuç değildir. Ezilen ve sömürülenlerin hayatının değiştiği ve daha büyük hedefler için mücadele edeceği bir dönemdir. Başarıya ulaşmak için fedakarlıktan kaçınmamak gerekmektedir. Mücadele edersek güzel günlerin yaklaştığını görebiliriz.
>
> Türk sosyalistleri, yoldaşlar!

> Siz, burada, Moskova'da bir araya geldiniz. Savaş sizin ana vatanınızda, evinizden, ailenizden kopmanıza neden oldu. Ve siz düşman güçlerle mücadele etmek için Rus yoldaşların zengin devrimci tecrübelerinden yararlanmak gerektiğini görüyorsunuz! (…) (Adıgüzel, 2006, s. 115-116).

Bu noktada Mollanur Vahitov'un doğu devrimi düşüncesinin kaynağının anlaşılması gereklidir. Bu tezde de Mollanur Vahitov'un hayatının ve mücadelesinin bir temele oturtabilmesi için, içinden çıktığı Tatar toplumunun ve bu toplumu oluşturan sosyal sınıfların oluşumu ve gelişmesinin tarihi anlatılmıştır. Böylece bu toplumu oluşturan dinamiklerin anlaşılması, Vahitov'un da "ulusçuluğu" nasıl sosyalizm ile birlikte ele alabildiği, Tatarların yüzyıllık ulusal özlemlerinin bir neticesi olarak ortaya çıkan Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti'nin kuruluşunda hem ulusal hem de enternasyonal amaçları açıklayabilir. Mollanur Vahitov, yüzyıllar boyunca Rus sömürgeciliğine maruz kalmış bir toplumdan çıkmıştır. Bu onun hem sömürge karşıtı fikirlerini beslemiş hem de ulusal kurtuluşu öncelikli hedef haline getirmesinde etkili olmuştur. Diğer bir değişle özelde Tatarların genelde ise tüm Rusya Müslümanlarının Çarlık Rusya'ya karşı ulusal kurtuluşlarının sağlanması için sosyalist bir devrimin gerçekleşmesi fikrine sarılmasını sağlamıştır. Bu ulusal kurtuluş fikri Vahitov'u, Tatar ve Başkurt halkının kurtuluşu için bu halkın bünyesinden çıkan proletarya sınıfının sonuna kadar desteklenmesi gerektiği görüşüne götürmüştür. MSK'de ve daha sonradan MUSKOM çatısı altında yürüttüğü faaliyetlerin çok yönlü olması da bu şekilde açıklanabilir. Mollanur Vahitov'un bu çerçevede sosyalizmi bir amaç olarak değil araç olarak ele aldığı da fark edilebilir. Nitekim yukarıda örnekleri verilen konuşmalarında da ifade ettiği şekliyle, "Biz sosyalizme tek bir ülke açısından dar kapsamda bakmıyoruz. Bütün insanlığın çıkarları için geniş boyutta düşünüyoruz. Sosyalizm bir sonuç değildir. Ezilen ve sömürülenlerin hayatının değiştiği ve daha büyük hedefler için mücadele edeceği bir dönemdir. Başarıya ulaşmak için fedakarlıktan kaçınmamak gerekmektedir. Mücadele edersek güzel günlerin yaklaştığını görebiliriz.".

SONUÇ

XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın ilk çeyreği tüm dünyada olduğu gibi Rusya'da da büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemdi. Rusya özelinde sanayileşmenin belirli şehirlerde yoğunlaşması, işçi hareketlerini besleyen en önemli etkenlerden oldu. Bu işçi hareketlerinin merkezi ise Rusya'nın başkenti Petersburg (daha sonra Petrograd) şehriydi. Sanayileşme ile birlikte doğan proletarya sınıfının politik olarak besleneceği kaynaklar ise XX. yüzyılın hemen başında ortaya çıkan Marksist örgüt ve partilerin propaganda ve ajitasyon faaliyetleriyle sağlandı. 1905 Devrimi'nin gerçekleşmesine neden olan iktisadi ve sosyal bunalım, Şubat 1917 Devrimi'nde de kendisini, bu sefer daha sert bir şekilde gösterdi. Bu birikmişliğin üzerine I. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik ve siyasi sorunlar, askerlerin de politize olmasına neden oldu. Tüm bu süreç başta Bolşevikler olmak üzere sol-sosyalist partilerin güçlenmesini sağladı. 1917'in Şubat ayı ile birlikte Petrograd'da başlayan isyan hareketi tüm Rusya'ya yayıldı ve Çarlık rejimi sona erdi. Demokratik seçimlerin yapılacağı zamana kadar ülkede acil reformları gerçekleştirmek üzere idare Geçici Hükümet'e geçti. Geçici Hükümet'in karşısında ise işçi, köylü ve askerleri temsil eden Petrograd Sovyeti, yönetimin diğer erkini oluşturdu. Geçici Hükümet'in attığı yanlış adımlar, savaşa devam etmesi ve reformları ertelemesi, Ekim Devrimi'nin yaşanmasına neden oldu. Devrimi gerçekleştiren Bolşevikler de idareyi tek başlarına ele geçirdiler. Nitekim Kurucu Meclis de 1918 yılı başında yine Bolşevikler tarafından karşı devrime kaynak olabileceği şüphesi ile dağıtıldı.

Rusya'nın değişen politik iklimi, yüzyıllar boyunca sömürge düzeni içerisinde yaşamak zorunda kalan Rusya Türklerini de XX. yüzyılla birlikte etkilemeye başladı. Sömürgeden kurtulabilmek için Ceditçilik ideali etrafında toplanan aydınlar başlıca iki konuda reform yapılmasını savundular. Dini konuların sosyal hayattaki yerinin düzenlenmesi ve Rusya Müslümanlarının eğitim-öğretim faaliyetlerinin çağdaş bir düzeye getirilmesi. Ceditçilik, 1905 Devrimi ile politikleşmeye başladı. Ceditçiliğin politikleşmesi, reform hareketinin sosyal evriminin de bir sonucuydu. Ceditçi aydın ve

siyasetçiler 1917 yılına kadar dini, siyasi ve sosyal hakların nasıl elde edilebileceğiyle ilgili kararların alınmaya çalışıldığı kongreler düzenlediler. En büyüğü 1-11 Mayıs 1917 tarihinde düzenlenen, siyasetin her renginden bir araya gelen 900 delegenin katıldığı Tüm Rusya Müslümanları Kongresi, bu siyasi faaliyetlerin zirvesini teşkil etti.

Ceditçiliğin politikleşmesi sırasında ise başlıca iki akım takip edilerek, "farklı yollardan" benzer ideale ulaşılmaya çalışıldı. Liberal-milliyetçi çizgi ile sosyalizm, XX. yüzyıl Tatar siyasetini meydana getirdi (hem bu tezin doğrudan konusu olmadığı hem de önceden yapılan akademik çalışmaların tekrarlanmaması için Rusya Müslümanlarının liberal ve milliyetçi aydınlarının faaliyetleri üzerinde durulmamıştır). Ceditçi sosyalistlerin kökeni yüzyılın hemen başında eyleme geçen Islahçı Şakirtlere dayanıyordu. Bu hareketten doğan aydınlar, başta sosyal demokrat olmak üzere çeşitli sol görüşler etrafında bir araya gelerek politika üretmeye çalıştılar. Ancak Ceditçi sosyalistlerin eylem ve etkileri Şubat 1917 Devrimi'ni göremeden sönmek zorunda kaldı. Bu sonucun ortaya çıkmasında hem içsel hem de dışsal etkiler vardı. Ceditçi sosyalistlerin sayılarının az olması, seslendikleri kitlenin henüz nitelik ve nicelik açıdan bu siyaset çizgisine hazır olmaması ve Rusya'nın mevcut düzeninin muhalefete izin vermemesi bu nedenler arasında sayılabilir.

Şubat 1917 Devrimi ile beraber gelen hürriyet havası Tatar siyasetini de etkiledi. Bu noktada Mollanur Vahitov'un adının duyulmaya başladığı görülecektir. Mollanur Vahitov henüz XIX. yüzyılın Tatar ve Rus fabrikalarından ortaya çıkan genç Tatar-Başkurt proletaryasının sorunlarını biliyordu. Kurduğu ve başkanlığına seçildiği Müslüman Sosyalist Komitesi'nin siyasi zeminini de bu gerçekliğe göre düzenledi. Örgüt öncelikle bünyesine Tatarlar arasında kendisini ilerici olarak gören tüm sol-sosyalist siyasetçileri toplamaya çalıştı. Ardından başlıca Tatar ve Rus fabrikalarında çalışan Tatarlara yönelik propaganda ve ajitasyon faaliyetleri yürüttü. MSK ile ilişki kuran veya kurmayan tüm proletaryanın eğitilmesi, örgütün başlıca görevleri arasında yer aldı. 1917 Ekim Devrimi'nin Petrograd'ı sardığı haberi Kazan'a ulaştıktan sonra da Mollanur Vahitov ve arkadaşları devrime bizzat katıldılar. Devrimden sonra Kurucu Meclis seçimlerinde delege olarak seçilen Mollanur Vahitov, Petrograd'a gitti ve burada Bolşeviklerin ulus sorunu üzerine politikalar üretmek ve uygulamakla görevlendirdiği NARKOMNATS'a bağlı İç Rusya Müslüman İşleri Komiserliği'ne (MUSKOM) 1918'in hemen başında seçildi.

İşte bu görev, Mollanur Vahitov'un önünde büyük bir faaliyet alanı ve yetkisi açtı. Bu yetki ve Bolşevikler tarafından tanınan özerklik ise Vahitov tarafından sonuna kadar kullanıldı. MUSKOM'un yapısı ve işlevi, başkanı seçilen Mollanur Vahitov tarafından oluşturuldu. Vahitov komiserliği oluştururken, Müslümanların mevcut sosyal ve kültürel durumlarını da içine alan bir siyasi program belirledi ve komiserliği belirlediği bu sorunlar çerçevesinde bazı bölümlere ayırdı. Komiserlik bünyesinde çalışma, sanayi, eğitim, basın, maliye, adalet, ordu, uluslararası propaganda, etnik bölge ve konularda görev alacak bölümler kuruldu.

Komiserliğin etkileri İdil Ural üzerinde iki katmanda gerçekleşti. Birinci katman doğrudan doğruya Mollanur Vahitov'un gelecek ideali çerçevesinde şekillendirdiği doğu devrimi yolunda attığı adımların sonuçlarıydı. Vahitov, doğuda gerçekleşecek ve tüm dünyayı yutacak devrim silsilesinin ilk adımı olarak Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti projesini NARKOMNATS başkanı Stalin ile belirledi ve hayata geçirilmesi için çalıştı. Nitekim bunun gerçekleşmesi için İdil Ural bölgesinin neredeyse tüm önemli merkezlerinde, şehirlerde, ilçelerde ve köylerde MUSKOM'un komiserlikleri kuruldu ve düzenlendi. Bu yerel komiserlikler de merkez MUSKOM'un az önce sayılan bölümlerinden gelen talimatlar çerçevesinde ahaliyle ilgili sorunlarla ilgilendi ve bunu merkeze raporladı. Daha önce MSK'ye bağlı tüm komiteler de bu komiserliklere dönüştürüldü ve aynı misyon devam ettirildi. MUSKOM'un diğer önemli adımı ise İdil-Ural Devleti çerçevesinde hareket eden Tatar milliyetçi siyasetini sona erdirmek oldu. Millet Meclisi ve Milli Şura etrafında şekillenen bu hareketin MUSKOM tarafından tasfiye edilmesi, Bolşeviklerin bölgedeki nüfuzunu doğrudan etkileyen en önemli hadiseydi.

Siyasi komiserliklerin yanında Merkez Müslüman Askeri Komitesi de kuruldu ve Müslüman Kızıl taburları oluşturuldu. Vahitov, 1918'in ilk 6-7 ayında tüm bir emeğini İdil Ural bölgesinde güçlenmek, yayılmak ve nüfuzunu arttırmak üzerine kurguladı ve bunu da büyük ölçüde az önce sayılan adımların atılmasıyla başardı. Vahitov'un bu sayılan faaliyetleri MUSKOM'u 1918'in ilkbahar ve yaz aylarından itibaren bölgedeki en güçlü ve tek Müslüman örgüt konumuna getirdi. Bu örgütün en önemli iki projesi ise Bolşeviklerden bağımsız bir Müslüman Komünist Partisi'nin kurulması ve Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti oldu. Tüm bu süreç içerisinde Mollanur Vahitov'un başkanlığını yürüttüğü MUSKOM'un Sovyetlerin resmi bir kurumu olduğu ve her adımının dikkatlice takip edildiği de hatırlanmalıdır.

İkinci katman, Bolşeviklerin "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" çerçevesinde oluşturduğu NARKOMNATS ve buna bağlı olarak MUSKOM'u oluştururken düşündükleri hareket zeminiydi. Bu zemin Müslümanların, Bolşevik devriminin en başından itibaren müttefik olarak belirlenmesi olarak ifade edilebilir. Bunun da altında yatan yegane neden İdil Ural bölgesinin stratejik konumudur. Nitekim süreç içerisinde Müslümanlara yönelik bildirilerin dili ve özgürlükçü tonundan da Müslümanların müttefik olarak Bolşevik saflarına katılmak istenildiği açık bir şekilde görülebilir. İşte bu noktada MUSKOM devreye girmiştir. MUSKOM, Bolşeviklerin çizdiği sınırları zorlaması ve "özerklik içinde özerklikler" kurması, özellikle 1918'in kaotik durumunda Bolşevikler tarafından göz ardı edilebilir bir politik tercih oldu. Mollanur Vahitov ve arkadaşlarının ise bu durumdan faydalandığı açık bir şekilde söylenebilir.

Gerek Vahitov'un uzun vadeli planları ve idealleri çerçevesinde attığı adımların oluşturduğu birinci katman, gerekse Bolşeviklerin kendi siyasi ajandalarının bir sonucu olarak ilan ettikleri "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" çerçevesinde oluşturdukları ikinci katman, İdil Ural bölgesinin 1918'in Ocak ayından itibaren hızlı bir şekilde "Bolşevikleşmesini" sağladı. Bu Bolşevikleşme iç savaş ile sekteye uğramış gibi görünse de yine Vahitov'un savaştan önce MUSKOM ile güçlendirdiği "Tatar sosyalist-komünist zemini" ve kurulan Tatar-Başkurt taburlarının savaştaki etkinliği sayesinde sürdürüldü ve devrimin Beyazlara karşı savunulmasında önemli rol oynadı. Savaştan sonra hem Bolşeviklerin merkezileşmeyi bir reçete olarak görmeleri hem de "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" konusundaki fikir değişikliği, pratikte kendisini Tatar ve Başkurtların ayrı ayrı Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerini kurmaları ile gösterdi.

Mollanur Vahitov'un erken ve zamansız ölümünün ardından fikirleri ve idealleri Mirsaid Sultangaliyev tarafından devralındı ve daha sonradan "Galiyevcilik" adı verilecek olan siyasi bir program haline getirildi. 1923 yılında Mirsaid Sultangaliyev ve siyasi programı az önce bahsedilen "merkezileştirmenin" planlayıcısı ve uygulayıcısı olan Stalin tarafından tasfiye edildi. Galiyev'in adı Sovyet tarih kitaplarından silindi ve Galiyevcilik zararlı bir "milliyetçi akım" olarak sınıflandırılarak yasaklandı. Bu durumdan Mollanur Vahitov'un adının ve görüşlerinin etkilenmemesi ise izaha muhtaç bir durumdadır. Nitekim bu konuda yapılabilecek ilk ve erken çıkarım Mollanur Vahitov'un "erken" ölmesidir. Bu çıkarım, Vahitov'un kendisine has durumunu bir nebze olsun açıklamaya çalışsa da konu üzerinde daha

nitelikli ve ayrıntılı çalışmaların yapılması gereklidir. Her ne kadar Vahitov'dan sonra onun görüşlerinin en güçlü savunucusu olan Mirsaid Sultangaliyev'in tasfiye edilmesi bir gerçek olarak varlığını korusa da Mollanur Vahitov iç savaşta, Bolşevik Devrimi'ni korumak için Beyazlara karşı mücadele ederken öldürülmüştür. Bu ölüm şekli onun kendine has durumunu da güçlendirmiş ve Sovyetlerin bakış açısını etkilemiş olabilir. Sovyet tarihçilerinin 1930'lardan 1980'lere kadar yazdığı tarih kitaplarında Mollanur Vahitov ve faaliyetlerine karşı bakış açısı süreç içerisinde değişse de hiçbir zaman silinmemiş ve "yokmuş" gibi davranılmamıştır. Bu şekilde Sultangaliyev'in uğradığı haksız akamete de düçar olmadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

(1917). *Известия Временного центрального бюро российских мусульман №1*.

(1917, октября 27). *Рабочая газета № 197*.

(1917, октября 10). *Рабочий путь № 32*.

(1917, октября 13). *Рабочий путь № 35*.

(1917, октября 22). *Рабочий путь № 43*.

(1917, октября 24). *Рабочий путь № 44*.

(1918, Януары 19). *Известииа №12*.

Adıgüzel, H. (2006). *Milli Komünizmin Öncüleri Vahidov.* İstanbul: İleri.

Akal, E. (2020). *Müslüman Komünistler Petrograd-Kazan (1917-1918).* İstanbul: İletişim.

Alan, H., & Kemaloğlu, İ. (2017). *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları.* İstanbul : Ötüken.

Armaoğlu, F. (2014). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914.* İstanbul: Timaş.

Arslan, Y. (1997). *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi.* Ankara: TTK.

Atlas Tartarica. (2017). (İ. Kemaloğlu, Çev.) Kazan-Moskova-St. Petersburg-İstanbul: Tataristan Cum. Ş. Mercanî Tarih Enstitüsü.

Baker, M. R. (2014). Did He Really Do It? Mirsaid Sultan-Galiev, Party Disloyalty, and the 1923 Affair. *Europa-Asia Studies*, *66*(4), 590-612.

Bennigsen, A. (1983). *The Islamic threat to the Soviet State.* New York: St. Martin's Press.

Bennigsen, A., & Quelquejay, C. (1981). *Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları.* (N. Uzel, Çev.) İstanbul: Hür Yayın.

Blank, S. (1988). The Origins of Soviet Language Policy 1917-21. *Russian History, 15*(1), 71-92.

Bozkurt, G. S. (2008). *1907-1907 Yılları Rusya Müslümanlarının Siyasi Kimlik Arayışı.* İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Bukharaev, R. (2005). *Saga of Kazan.* Kazan.

Carr, E. H. (2019). *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923* (6 b., Cilt 1). (O. Suda, Çev.) İstanbul: Metis.

Cihangir, E., & Acaloğlu, A. (2006). *Sultan Galiyev Davası* (2 b.). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Davis, H. B. (1994). *İşçi Hareketi Marksizm ve Ulusal Sorun.* (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Belge.

Devlet, N. (1998). *1917 Ekim İhtilâli ve Türk-Tatar Millet Meclisi.* İstanbul: Ötüken.

Devlet, N. (2011). *Millet ile Sovyet Arasında.* İstanbul: Başlık.

Devlet, N. (2020). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917).* Ankara: TTK.

Devletşin, T. (1981). *Sovyet Tataristan'ı.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Erdem, H. (2010). *Mustafa Suphi* (3 b.). İstanbul: Sel.

Erdem, Ö. (Dü.). (2006). *Mirsaid Haydargaliyeviç Sultan Galiyev Bütün Eserleri.* (S. Gürses, & J. Evguenia, Çev.) İstanbul: İleri.

GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.66-67.

GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.69.

GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.71.

GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.72.

GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.73-74.

GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.75-76.

GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.77.

GARF, fR-1318, op.1, d.21, l.78.

GARF, fR-1318, op.1, d.23, l.8.

GARF, fR-1318, op.17, d.19, l.1.

GARF, fR-1318, op.17, d.19, l.37.

GARF, fR-1318, op.17, d.19, l.4.

GARF, fR-1318, op.17, d.4, l.1-3ob .

GARF, fR-1318, op.17, d.4, l.6-7.

GARF, fR-1318, op.17, d.5, l.106-107ob.

GARF, fR-1318, op.17, d.5, l.39.

GARF, fR-1318, op.17, d.5, l.4.

GARF, fR-1318, op.17, d.5, l.49.

Golden, P. B. (2012). *Türk Halkları Tarihine Giriş.* (O. Karatay, Çev.) İstanbul: Ötüken.

Gürkan, Ü. (1964). S.S.C.B. Siyasi Rejiminin Ana Hatları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21*(1), 155-198.

İbrahimof, A. (1919). *İçtimai Revalyutsiya Mecmuaları, Şarkın Böük Revalyutsiyarı Mollanur Vahidof.* Kazan: Merkez Musulman Harbî Heyet Neşri.

İbrahimof, A. (1925). *Tatarlar Eresinde Revalyutsiya Hereketleri (1905).* Kazan: Tataristan Devlet Neşriyatı.

Ilgar, İ. (1990). *Rusya'da Birinci Müslüman Kongresi.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

İşçi, O., & Onur, Ö. (2019). *Rusya İmparatorluğu'nun Çöküşü 1881-1917.* İstanbul: Kronik.

Jackson, G. (Dü.). (1989). *Dictionary of the Russian Revolution.* New York: Greenwood Press.

Kanlıdere, A. (2004). Mercânî. *DİA, 29*, 169-172.

Kırımlı, H. (2002). Kırım. *DİA, 25*, 458-465.

Kırımlı, H. (Dü.). (2004). *İsmail Bey Gaspıralı İçin.* Ankara: Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği .

Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi.* Ankara: TTK Yayınevi.

Kurat, A. N. (2019). *IV - XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri.* Ankara: TTK.

Kuruç, B. (2017, Ekim). 100. Yılında Ekim Devrimi. *İktisat ve Toplum*(84), 15-22.

Laue, T. H. (1954). The Fate of Capitalism in Russia: The Narodnik Version. *The American Slavic and East European Review, 13*(1), 11-28.

Laue, T. H. (1956). Legal Marxism and the "Fate of Capitalism in Russia". *The Review of Politics, 18*(1), 23-46.

Lenin, V. İ. (1979). *Ne Yapmalı?* (A. Azgın, & O. Güler, Çev.) İstanbul: Günce.

Liebman, M. (2017). *Rus Devrimi, Bolşevik Zaferinin Kökenleri, Aşamaları ve Anlamı.* (S. Tiryakioğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Maraş, İ. (2002). *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme (1850-1917).* İstanbul: Ötüken.

Meyer, J. H. (2021). *İmparatorluklar Arası Türkler (1856-1914).* (R. Akman, Çev.) İstanbul: İş Yayınları.

Pipes, R. (1950). The First Experiment in Soviet National Policy: The Bashkir Republic, 1917-1920. *The Russian Review, 9*(4), 303-319.

Pipes, R. (1964). Narodnichestvo: A Semantic Inquiry. *Slavic Review*, 441-458.

Pipes, R. (1989). Narodnichestvo: A Semantic Inquiry. R. Pipes içinde, *Russia Observed : Collected Essays On Russian and Soviet History* (s. 103-122). London: Westview Press, Inc.

Rabinowitch, A. (2017). *Devrime Doğru, Petrograd Bolşevikleri ve 1917 Temmuz Ayaklanması.* (S. Pehlivan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Rabinowitch, A. (2018). *Bolşevikler İktidarda, Petrograd'da Sovyet Yönetiminin İlk Yılı* (2 b.). (C. Saday, H. Başgüney, & N. Elmas, Çev.) İstanbul: Yordam.

Rabinowitch, A. (2019). *Bolşevikler İktidara Geliyor, Petrograd'da 1917 Devrimi* (3 b.). (L. Konyar, Çev.) İstanbul: Yordam.

Reyhan, H. (2006). *Doğunun Büyük Devrimcileri Mollanur Vahidov ve Sultan Galiyev.* Ankara: Alter.

Riasanovski, N. V., & Steinberg, M. D. (2016). *Rusya Tarihi, Başlangıçtan Günümüze.* (F. Dereli, Çev.) İstanbul: İnkılap.

Rieber, A. J. (1982). *Merchants and Entrepreneurs in Imperial Russia.* Chapel Hill.

Rorlich, A. A. (1986). *The Volga Tatars, A Profile in National Resilience.* Stanford, California: Hoover Institution Press.

Ross, D. (2020). *Tatar İmparatorluğu, Kazan Tatarları ve Çarlık Rusya'nın Oluşumu.* (K. M. Orağlı, Çev.) İstanbul: Ötüken.

Sadıgov, R. (2020). *Kanlı Dört Yıl Rus İç Savaş Tarihi 1917-1920.* Ankara: Nobel.

Satarov, Ş. (1925). *Kızıl Armiya Elifbası.* Moskova: SSSR Halkının Üzek Neşriyatı.

Sultangaliyev, M. (1998). *Sosyalist Turan.* (S. Gürses, Çev.) İstanbul: Doğu Kitabevi.

Tanrıverdi, M. (2018). Rusya'da İhtilal Hareketleri Karşısında Başbakan P. A. Stolıpin'in Politikaları (1906-1911). Y. Koç, & M. Cengiz içinde, *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası* (s. 37-46). Ankara: Hacettepe Üni. Türkiyat Araştırmaları.

Taymas, A. B. (1966). *Kazan Türkleri.* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Taymas, A. B. (2000). *Rus İhtilali'nden Hatıralar 1.* İstanbul: Turan Kültür Vakfı .

Tellal, E. (2000). Mirsaid Sultan Galiyev. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 56*(1), 105-133.

Thompson, J. M. (1990). *Russia And The Soviet Union: An Historical Introduction* (2 b.). Boulder: Westview Press.

Türkoğlu, İ. (2000). Alimcan İbrahimov. *DİA, 21*, 362-363.

Türkoğlu, İ. (2000). *Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin.* İstanbul: Ötüken.

Türkoğlu, İ. (2002). Kazan. *DİA, 25*, 134-136.

Türkoğlu, İ. (2002). Kazan Hanlığı. *DİA, 25*, 136-138.

Türkoğlu, İ. (2006). Müslüman Kongreleri. *DİA, 32*, 96-98.

Türkoğlu, İ. (2011). Tataristan. *DİA, 40*, 163-168.

Türkoğlu, İ., & Maraş, İ. (2002). Kursavî. *DİA, 26*, 447.

Wells, H. G. (2019). *Gölgeler İçinde Rusya.* (M. Moralı, Çev.) İstanbul: İthaki.

Yeni Çolpan. *HTU no.0628*.

Yıldırım, R. Y. (2018). Alimcan İbrahimov ve Sovyet İdeolojisi. Y. Koç, & M. Cengiz içinde, *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası* (s. 285-294). Ankara.

Yorulmaz, O. (2013). *Başlangıcından Hanlığın Feshine Kadar Kazak Türkleri ile Çarlık Rusyası Arasındaki Siyasi İlişkiler.* Ankara: TTK.

Yorulmaz, O. (2019). Sovyet Türkolojisinde Türk Dilli Meselesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(1), 58-68.

Zenkovsky, S. A. (1953). A Century of Tatar Revival. *The American Slavic and East European Review, 12*(3), 303-318.

Zenkovsky, S. A. (1960). *Pan - Turkism and Islam in Russia.* London: Harvard University Press.

Астафьев, И. И., & Федосов, И. А. (1977). *Сборник документов по истории СССР для семинарских и практических занятий.*

Васильевна, К. Г. (Dü.). (1994). *История отечества в документах. 1917-1993 гг. Часть 1. 1917-1920 гг.* Москва: Илби .

Волобуев, П. В. (1993). *Политические деятели России 1917: Биографический словарь.* Москва: большая Советская Энциклопедия.

Галлямова, А., Кабирова, А., Иванов, А., & vd. (2014). *История Татарстана И Татарского Народа. 1917 – 2013 Гг.* Казань.

Исхаков, В. М. (1958). *Мулланур Вахитов.* Пермь.

К делу Ленина и других. (1917, июля 22). *Известия Петроградского Совета*.

Кавиев, А., & Сабиров, И. (2014). Мулланур Вахитов И Деятельность Комиссариата По Делам Мусульман Внутренней России. *In the World of Scientific Discoveries, 1*(49), 10-16.

Корелин, А., Грузинов, А., & Шацилло, М. (1978). Из Журнала №141. *Журналы Особого совещания для обсуждения и объединения мероприятий по обороне государства (Особое совещание по обороне государства) 1915–1918* (Cilt 1). içinde Москва: РОССПЭН.

Красная летопись № 1. (1922).

Красный архив № 1. (1935).

Натанович, В. С., & Дмитриевич, О. Г. (1957). *Декреты Советской власти* (Cilt 1). Москва: Государственное издательство политической литературы.

Нафигов, Р. И. (1967). *Мулланур Вахитов.* Казан.

Нафигов, Р. И. (1975). *Мулланур Вахитов.* Казан.

Покровский, М., Максаков, В., & Адоратский, В. (1926). *Красный Архив* (Cilt 4). Москва: Государственное издательство.

СПб "ННШ" 1906. (2001). Программа партии социалистов-революционеров. *Полный сборник платформ всех русских политических партий.* içinde

СПб "ННШ" 1906. (2001). Программа Российской социал-демократической рабочей партии. *Полный сборник платформ всех русских политических партий.* içinde

Спиридович, А. И. (1916). *Революционное движение в России, Партия Социалистов-Революционеров и ее предшественники.* Петроград.

Трусовой, Н. С. (Dü.). (1955). *Начало первой русской революции. Январь-март 1905 года.* Москва: Изд-во Акад.

Тюкавкина, В. Г. (Dü.). (1990). *Хрестоматия по истории СССР (1861 - 1917).* Просвещение.

Файзуллин, А. Р. (2019). Положение И Деятельность Татар-Мусульман После Февральской Революции В Казанской Губернии (Февраль–Октябрь 1917 Года). *Ислам в современном мире,* 137-149.

ЦАОР, Газетный отдел, фонд листовок, № 1294. (tarih yok).

Шикман, А. (1997). *Деятели отечественной истории.* Москва.

Юхма, М. (1984). *Кунгош — птица бессмертия.* Издательство политической литературы.

EKLER

Ek A: Metinler

Ek A 1: Çetin Bir Yol (Adıgüzel, 2006, s. 100).

Asırlardır süren köleliğin duvarları, halkın öfkesinin fırtınalı dalgaları altında yıkılmaya başladığında, Rus halkı, yeni özgürlüğün doğmaya başlayan ışıkları altında hararetli ve titrek bir şekilde, Kazan'ın reform günlerinde sönen örgütleri, yeniden kurmaya başlamış ve diğer örgütlerle birlikte Müslüman Sosyalist Komitesi de doğmuştu. Komite emekçi halka olan sevgiyle ortaya çıkmıştı. Genç örgütü kurma görevini, kalpleri devrim yaratıcılığıyla dolu insanlar üstlenmişti. Çalışmalarına Apanayev Avlusu'nun küçük odasında başlayan Müslüman Sosyalist Komitesi, iki ay sonra Varlamskaya Sokağı'na taşındı ve burada şubelerini oluşturdu

Buraya her gün bütün güçlerini toplumsal yararı olan işlere adamak için, ruhları iyilik, güzellik ve kahramanlıkla donanmış onlarca-yüzlerce işçi geliyor. Eskiden Müslümanlarla Ruslar arasında, çöplüklerin yer aldığı yerde, şimdi proleter bayramları günlerinde, Müslüman işçilerin Rus işçileri ile kardeşçe kucaklaşmaları gerçekleşmektedir. Eskiden sarhoşların bağırışlarının duyulduğu yerde, şimdi insanı sevgi dolu yeni bir hayata çağıran konuşmalar duyulmaktadır.

Müslüman Sosyalist Komitesi! Seni kim kurdu ve senin örgütlerini kim büyüttü? Devrimin isimsiz kahramanları...

İşçi! Ne kadar basit ve güzel bir kelime. İşçi! Binlerce imkânın kaynağı, insanlığın gelecekteki doğuşunun sembolü. Sen, dürüst ve asil işçi! Çalışırken kullandığın çekicinin darbeleriyle artık devrimcilerin "isyancı alevlerini” çıkarıyorsun. Eski geleneklerin tapınaklarını yıkarak sönmeyen gerçeğin parıltısına yolu açıyorsun!

Kutsanan bir isim: İşçi!

İşte bu basit, dürüst işçi Müslüman Sosyalist Komitesi'nin bütün örgütlerini kurmuş ve büyütmüştür. Zevkle döşenen "Çalışma Kulübü”, Kızıl Bayrak gazetesi, programı ve eğitmen kadrosunun içeriği açısından, Kazan'daki sosyal bilimler kursları, pek çok işçi örgütü... Müslüman işçisinin Kazan'da çıkmaz karanlıklara karşı koyduğu ve coşkulu duyguların kaynaklarını açığa çıkardığı silahlardır.

Ancak Müslüman Sosyalist Komitesi'nin izlediği yol, zor ve çetindir! Düşmanlar uyumuyor. Tuktarov ve taraftarları sürekli olarak Müslüman Sosyalist Komitesi'ne karşı bir mücadele içindelerdir. Ayak işlerini yaptırmak üzere birkaç tane genç çocuğu alıp milliyetçiliğin eskimiş kıyafetlerini kuşanan soytarı Fuad sefere çıkmıştır. Yosunlu Bulak'ın ve somurtkan Kaban'ın [Çevirenin notu: Bulak ve Kaban, Kazan'daki iki büyük nehrin isimleridir] limanları etrafında çok sevdiği zenginleri sosyalistlerle mücadele etmeye çağırarak dolaşmaktadır. Zenginler nazik ve güvenilir bir şekilde ona yardımda bulunmakta ve yapacağı "iyi işler” için avanslar vererek ödüllendirmektedir. Tuktarov koşturuyor, Tuktarov çalışıyor, Tuktarov bir şeyler hakkında mırıldanıyor... Mahalle mahalle, sokak sokak, ev ev gezerek sosyalistlere olan kinini kusuyor.

Sosyalistlerle olan mücadelesinde yaşadığı acılı fiyaskolardan sonra çıkmaza girmiş ve Müslüman kültürünün bütün temsilcilerine çamur atmaya başlamıştır. Müslüman kültürünün yorulmaz çalışanı olan ünlü yazar Fatih Amirhanov'a saldırıyor… Ve özellikle büyük bir kızgınlıkla Müslüman Sosyalist Komitesi Başkanı'na…

Tuktarov yukarıda sözü geçenlerle mücadele ederken silah olarak yalan ve sahtekârlığı kullanmaktadır. Bir gün topluma sosyalistlerin Ruslarla bir arada çalıştıklarını söylerken ertesi gün rahatlıkla, saf Rus köylü vekillerine gidip Çiçikov'a has bir beceriklilikle, Kurucu Meclis adaylarının sayısı üzerine pazarlık yapabilmektedir. Sol devrimcilerden üç koltuk kapar kapmaz İl Müslüman Şurası'nı çağırmaktadır. İl Şurası Tuktarov'un zaferi haberlerini açıklamaktadır. Tuktarov sevinmektedir. Kamara köylüsünün dansını bile yapmaya hazırdır: Çünkü kendisi Kurucu Meclis için ikinci aday olarak belirlenmiştir.

Gerçi Tuktarov'un yüzüne iyi bakıldığında beklenmedik bir durumun gerçekleşeceğine dair bir tedirginlik her zaman görülebilir. Ama Fuad Tuktarov şaşırtıcı bir şekilde düşünceli ve kültürlü oluvermiştir ve sahte gözlerinde ancak bir damatta görülebilecek bir sevinç parlamaktadır: Kurucu Meclis toplantısına katılabilmek... İşte Fuad Tuktarov'un aklını fetheden ve iradesini köleleştiren en büyük hayal budur. Hiçbir şeyden memnun olmayan ve her şeyi eleştiren Tanaçeva, Fuad'ı desteklemektedir. Onu da Doktor Teregulov izlemektedir. Tüm bu "sevimli aile" mümkün olduğunca fazla oy alabilmek için inliyor, çabalıyor. Ha gayret, adamcıklar! Biraz daha gayret edin, hedefinize ulaşacaksınız!

Ama bir şeyler oluyor... Ve Tuktarov Beyefendi'nin yüzündeki sevinç kayboluyor ve istemeden de olsa şu soruyu sormak istiyoruz kendisine: "Yüzün neden birdenbire asıldı böyle?"

Petrograd'daki Sosyalist Devrimciler'in Merkez Komitesi'nin gönderdiği bir telgrafta Fuad Tuktarov'un adaylar listesinden çıkması gerektiğini söylediği öğreniliyor. Bu şekilde Fuad Sosyalist Devrimciler'in aday listesinden kovulmuştur ve herhalde bunun nedeni o "iyi iş" halletmiş olmasıdır. Fuad'ın kalbinde bulanıklık ve üzüntü hissi vardı. Fakat, umutsuzluğun ilk anı geçer geçmez, yeni fikirler üretmeye başlamıştı. Zengin tanıdıklarına gözündeki çiğnenmiş "onurunu" eski haline getirebilmek ve taraftarlarım rahatlatmak için tek çözümün II Şurası'nı toplamak olduğunu fark etmiştir. Tuktarov'un konuşma yapacağı toplantıya ise Şura'nın 180 delegesinden sadece 50 veya birkaç fazlası katılmıştır. Fuad ne iyi ne de kötü bir konuşmacıdır. Ama zenginlerin psikolojisini büyük bir gayretle öğrenmiş olan Fuad, onlara nasıl davranılması gerektiğini çok iyi biliyor.

Fakir köylüler sakin ve sessiz oturuyordu. Zenginlerse konuşmacılarını sevgiyle izlemekteydiler. Kapitalist beyefendilerini korumayı iyi beceren avukatlarına karşı besledikleri hayranlık duygusu ise gittikçe büyüyordu.

Fuad'ın Sosyalist Devrimciler'in bloğuna nasıl katıldığı ve bu anlaşmayı İl Şurası'nın izni ile geçerli hale nasıl getirdiğini herkes biliyor. Kimse de bunu unutmadı. Hâlbuki aynı Tuktarov Sosyalist Devrimciler Partisi'nden kovulduktan sonra, şimdi de o bloğa karşı Ruslarla birlikte konuşma yapmaktadır.

Tuktarov Beyefendi hakkında bu kadar açıklama yeterlidir. Bu tiplerin, karanlık işlerle uğraşanların ilgi alanında olduğunu bildiğimizden siyaset pazarının bu becerikli tüccarına daha sonra döneceğiz.

İzninizle, dikkatinizi Enikeev Beyefendi tarafından çıkarılan gazetede yer alan beceriksiz makaleye çekmek istiyorum. Bu berbat makalenin yazarı korkakça "Fattah" lakabı altında saklanarak şaşırtma gibi yaparak şunları yazmaktadır:

Tuttukları siyasi yön tamamen farklı olan iki gazete Kızıl Bayrak ve İkinci'nin de redaktörü M. Vahidov'dur. "Şaşkınca dolanan sosyalistler" olarak ünlenen birinci gazetenin tutarlı bir yönünün olmadığı söylenebilir. Diğer ise köylülere yöneliktir ve Sosyalist Devrimciler'in programının taraftarıdır.

Derin düşünceleri olan "Fattah" böyle yazıyor.

Sırnaşık "Fattah", İkinci ve Kızıl Bayrak gazetelerinin bütün sayılarını okumaya çalışın. O zaman partisiz sosyalist bir gazete olan İkinci'nin redaktörlüğünü yerel idarenin iki üyesinin yaptığını ve redaktörlüğünü benim üstlendiğim Kızıl Bayrak'ın ise belirli bir siyasi yönü olduğunu göreceksiniz. Eğer siz Kızıl Bayrak gazetesinin temelini oluşturan ideolojiyi anlayamıyorsanız, bu eşek beynini size veren doğayı suçlamaktan başka bir şey yapamayız.

Daha sonra benim birkaç tane örgütün birden üyesi olduğuma kızan "Fattah" şunları yazıyor: "Demek ki bir kişi on dürüst işçinin bile başaramayacağı işi gayet güzel yerine getirebilmektedir."

Evet, evet, "Fattah", profesyonel yalancılar, utanmak bilmez hilekârlar ve yüzsüz iftiracılar olduğu surece, biz sosyalistler toplumu "Fattah", Tuktarov gibi zararlı varlıklardan korumak için birkaç örgüte birden yayılmak zorunda kalacağız.

Bizi örgütlere iten şey kendini beğenmişlik değil, çalışan halka olan sevgimizdir. Eğer biz enerjimizi birkaç tane örgüte birden dağıtıyorsak bunun suçu bizde değil, hevesle "sıradan insanların pencerelerine bozuk yumurtalarını … atan" "Fattah"larda ve taraftarlarında aranmalıdır.

"Fattah"ların yazdıklarını okurken aklımıza John Reskin'in şu sözleri geliyor: "Kendini beğenmişlik ve terbiyesizlik, bugüne kadar görülmemiş şeylere yol açabilir, fakat bunlar zararsızdır. Ancak, anlayamayacağı şeyleri araştıran ve zevk alamayacağı şeylere benzemeye çalışan hoşnutsuz ve sahtekâr terbiyesizlik ise akla gelebilecek her tür aşağılayıcı ve insanlığa zarar verici olaya neden olabilir."

Zayıf ve acılı kendini beğenmiş "Fattah"! Sizin aklınızı daha çok geliştirmeniz ve ancak ondan sonra konuşmaya başlamanız gerekmektedir.

Siz, "Fattah" Beyefendi! Benim seçmenlerin güvenini kötüye kullandığımı ileri sürmektesiniz. Üyesi olduğum örgütlerde nasıl çalıştığımı çalışma arkadaşlarım anlatabilir. Yırtınıp duran ve konuşmaya çalışan boş insanlar önünde bir açıklama yapma zorunluluğunda olmadığımı düşünmekteyim.

Sevgili "Fattah". Yüzünüze taktığınız sofuluk taslayan maskenizi çıkarın ve bize şunu açıklayın: Siz nerede büyüdünüz, bu hale nerede geldiniz? Hangi tepelerin, vadilerin süsü idiniz? Yosunlarla dolu Bulak'ın suları mı size mürekkep oluyor yoksa Fuad Tuktarov'un konuşmaları mı kahramanlıklara heveslendiriyor? Başkalarına iftira atarken acaba bencilliğiniz ve kendini beğenmişliğiniz için gizli yollar mı arıyorsunuz? Başkalarına saldırırken planlı ve yaratıcı çalışma becerinizin olmadığını saklamaya mı çalışıyorsunuz?

Redaktör beyefendi, Carlcil'ın şu sözlerini aklınızın bir köşesine yazmanız iyi olurdu: "Aptal! Sözlerini kâğıda dökecek birileri kalmadığı, boş laflarının artık öldüğünü ve zararsız hale geldiğini anlamıyor musun?”

Makalemi sonuçlandırırken Müslümanlara yönelik birkaç söz söylemekten kendimi alamıyorum.

İşçi ve emekçi Müslümanlar!

Gerçek, Sevgi ve Güzellik Ülkesi’ne giden yol zor ve çetindir. Karanlık bireyler genç vücudunun en zarif dokularına mikrop gibi sızmış ve kendi yıkıcı faaliyetlerini sürdürmektedir. Büyük devrimci misyonunu net bir şekilde kavra ve zamanında alınan önlemlerle faciayı durdurmaya çalış. Kültür uğruna mücadele eden kutsal askerler arasında cani faaliyetleri ile insan ruhunun büyük hedeflerinin sularını bulandıranların yeri olamaz.

İşçi ve emekçi Müslümanlar!

Bilimin ve sanatın altın muzaffer bayrakları altında, gençlerinin gücüyle, dürüstlüğünü, yaşlıların bilgeliğiyle birleştir.

Ve biz senin mükemmel ve namuslu kızlarınla asil ve cesur oğullarının dünya tarihinin efsanevi kahramanlık sayfalarına yeni bölümler ekleyeceğine inanıyoruz. Biz güzel bir anı yaşamaktayız!

Doğunun evlatları yenilenen fikrin ışığıyla aydınlanan bayraklarını güçlü elleriyle kaldırıyor ve uluslararası proletaryanın saflarına katılmak için acele ediyor. Tüm dünyanın bayramı yaklaşmaktadır!

Mollanur Vahitov

Ek A 2: Tatar-Başkır Sovyet Cumhuriyeti Kurucu Kongresi'ne Çağrı Toplantısı'nda Yapılan Konuşma (Bu yazı 23 Mayıs 1918 tarihli Pravda’da yayınlanmıştır) (Adıgüzel, 2006, s. 109).

Bu tarihi toplantıda yerel Sovyet örgütlerinin bazı temsilcileri Müslüman proletaryasının Tatar-Başkır Cumhuriyeti'nin kurulmasına karşı olduğunu iler sürdüklerinde onlara Çatskiy'in Repetilov'a söylediği şu sözlerle yanıt vermek istemiştim: "Biliyor musun, yalan söyle, ama sınırını da bil.”

Konuşmamı yalnızca verilere dayandıracağım. Size Müslüman Komitesi'nin "Tatar-Başkır Cumhuriyeti Kuruluş Bildirgesi”ne ilişkin görüşlerini gösterecek onlarca telgraftan, birkaçını okumakla yetineceğim. (Kazan'dan, Ufa'dan, Orenburg'dan, Taşkent'ten, Astarhan'den ve diğer yerlerden gelen telgrafları okuyor).

İşte Müslüman Komitesi'nin Tatar-Başkır Cumhuriyeti'nin kuruluşuna bakışı böyledir. Kazan'daki Sovyet İdaresi'nin temsilcisi Grassis "Tatar-Başkır Cumhuriyeti Kuruluş Bildirgesi”ni ortadan kaldırmak için, Merkezi Müslüman Komitesi'nin halkın özgür iradesinin dışında kurulmuş gayrimeşru bir örgüt olduğu iddiasında bulunuyor. Benzer bir iftira, siyasetin genç serserisi burjuva basınının beceriksiz kalemi Ataulla Bagautdinov’dan da gelmektedir. "Komünist" Grassis'in burjuva kampının karamsar gruplarıyla ne kadar benzer konumlara düştüğüne bir bakın! Ben Grassis ve dostlarının

bizde kayıtlı olan Müslüman Komiserliklerinin sayısına bir bakmalarını öneriyorum. O zaman sanırım bir şeyler anlayacaklardır.

Biz gücümüzü tüm büyük merkezlerde örgütlenmiş Müslüman Sosyalist Komitelerinden alıyoruz: Kazan’da, Saratov’da, Arhangelsk'ta, Samara’da, Simbirsk’ta, Tumen'de, Tomsk'ta, Taşkent'te, Moskova'da, Petrograd'da vs.

Merkez Müslüman Komitesi'nin başkanı olarak Müslüman proleteryasının devrim tarihi içindeki yerini anlatmaya sanırım hakkım vardır.

Şubat'ta halkın öfkesinin yarattığı fırtınanın Çarlığı devirdiği günlerde, Kazan'da, Müslüman proletaryası arasında sosyalist propaganda yapmayı ve Müslüman işçileri bilinçlendirmeyi amaçlayan Müslüman Sosyalist Komitesi kurulmuştur. Müslüman İşçi Kulübü, işçi tiyatrosu, sosyal bilimler kursları... İşte işçilerin boş vakitlerinde iyilik, güzellik ve sosyalizm ideolojileriyle bilinçlendikleri merkezler bunlardır. Haziran 1917 tarihinde Kızıl Bayrak gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. O günler Menşeviklerin iktidarda olduğu günlerdi. Buna rağmen, Sosyalist-Müslümanlar Kızıl Bayrak'ın ilk sayısında şu şiarı yükseltmişti: "Bütün İktidar Sovyetlere!” Günümüzün coşkulu Grassis'inin Menşevik içerikli konuşmalar yaptığı o dönemde, Sosyalist-Müslümanlar, işçileri Sovyet iktidarı için mücadeleye çağırmaktaydı. Menşevikler, mitinglerde "Bolşevik” ve "Lenin” sözcüklerini ağzına alanları döverken, işçi Müslümanların mitinglerinde şu sloganlar duyulmaktaydı: "Yaşasın uluslararası proletaryanın lideri Lenin!”

Bu proletarya her türlü özgürlüğü hak ediyor. Proletaryanın milli düzeyde kendini tanıtması Doğuda devrimci harekâtın teminatı olacaktır.

Mart 1918 tarihinde Moskova'da alınan kararlar uyarınca, Müslüman Sosyalist Komitelerinin kültürel-siyasal birer örgüt oldukları kararına varılmış ve Birinci İşçi Müslümanlar Konferansı düzenlenmişti.

Bizim gücümüz Arhangelsk'tan başlayarak genç Türkistan Cumhuriyeti'ne kadar uzanan geniş coğrafyaya yayılmış Müslüman Komiserlikleri'ndedir. Ve biz cesurca ve net bir şekilde ortaya koyuyoruz ki, Müslüman proletaryasının gençliğe has gücü ve dürüst varlığı Tatar-Başkır Cumhuriyeti'nin şeref ve onurunu ebediyen koruyacak güçtedir. Tatar-Başkır Cumhuriyeti'nin tüm Müslüman Doğu için bir çoban yıldızı olacağı kanısındayız. Eğer, kapitalizmin ve emperyalizmin gerçekten de yıkılmasını istiyorsanız, devrimin yeni dalgasının gelmesi gerektiğinin farkında olmalısınız.

Bize göre, Müslüman proletaryasına kendi kaderini tayin hakkının tanınması, Sovyet iktidarını güçlendirecektir ve sosyal devrimi derinleştirme imkânı sağlayacaktır. Tatar-Başkır Cumhuriyeti Kurucu Kongresi'nde genç Cumhuriyetin sınırlarının "Tatar-Başkır Cumhuriyeti Kuruluş Bildirgesi”nde belirlendiği şekilde tanımlanması gerektiğini düşünüyorum.

İçinde bulunduğumuz bu toplantı, bana, Müslüman proletaryası şu sloganla çağrıda bulunma fırsatını vermektedir:

İşçi yoldaşlar ve bilinçli Müslüman köylüler! Kendi aydınlık geleceğiniz için sosyalizm bayrağı etrafında toplanın! Uzak Hindistan'da, Mısır'da, eski Nil'in limanlarında ve Asya'nın en uzak Yörelerinde yaşayan kardeşlerimiz, milyonlarca Müslüman işçi! Acımasız Avrupa sömürgecileri altında ezildiğinizi unutmayın! Eğer sizin de asil kalpleriniz özgürleşme ve uluslararası proletarya arasına katılmanın ateşli

isteğiyle yanıyorsa, Sovyet Cumhuriyeti'nin kızıl bayrakları altında isteğiyle toplanmak için acele edin!

Yoldaşlar! Ulu Kafkaslar'dan Sibirya'nın en uzak köşelerine, şehirlerden ve kırlardan, genç Tatar-Başkır Cumhuriyeti'ni korumak için yardıma koşun!

Yaşasın, Tatar-Başkır Cumhuriyeti!

Yaşasın Rus proletaryasıyla birleşerek kendi kaderini ellerine almış Müslüman proletaryası!

Mollanur Vahitov

Ek A 3: Tatar-Başkır Sovyet Cumhuriyeti Kurucu Kongresi'ne Çağrı Toplantısı'nda Yapılan İkinci Konuşma (Bu yazı 24 Mayıs 1918 tarihli Pravda'da yayınlanmıştır) (Adıgüzel, 2006, s. 113).

Sizi uzun bir konuşmayla sıkmak istemiyorum. Merkez Müslüman Komitesi ve Müslüman Merkez Komiserliği adına, boş konuşmaların ve teorik formüllerin içinde boğulmadan hayatın gerçek zemininde kalabilen ve böylece Müslüman proletarya hareketinin sıradan bir milli hareket olmadığının farkına varıp Müslüman proletaryasının isteklerinin hayata geçirilmesinin uluslararası önemi olan büyük bir devrimci girişim olduğunu anlayabilen Lenin ve Stalin yoldaşlara derin minnettarlığımı sunmak istiyorum.

Ekim Devrimi, Rusya'da, kapitalizmin temellerini yıkarak devrimci kitlelerin kendi yaratıcı enerjisini açığa çıkarmasını sağladığında, Halk Komiserleri Konseyi, "Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi"ni yayınladı. Burada Halk Komiserleri Konseyi tüm Müslüman proletaryaya sesleniyordu ve onu, uluslararası proletaryaya katılmaya çağırıyordu. Sonuçta Müslüman kitlesini devrimcileştirmek için "Tatar-Başkır Cumhuriyeti Kuruluş Bildirgesi" yayınlanmıştır. Tatar-Başkır Cumhuriyeti, devrim ateşinin alevlerinin Doğunun en ücra köşelerine kadar ulaşmasını sağlayacaktır. Müslüman proletaryası, Ekim Devrimi'yle elde ettiği kazanımları için, Tatar-Başkır Cumhuriyeti'ni hayatı pahasına korumasını bilecektir. "Tatar-Başkır Cumhuriyeti Kuruluş Bildirgesi"ni hazırlarken Müslüman Doğunun devrimcileştirilmesi bizim için ön plandaydı. Ve sosyalist devrimin ancak ve ancak Müslüman proletaryasının güçlü bir şekilde uluslararası devrimin hizmetine girmesiyle süreceğine inanıyorduk. Uluslararası emperyalizm, üzerimizde bir baskı oluşturuyor ve Rus proletaryasının Ekim Devrimi'yle birlikte yaktığı meşaleyi, zehirli nefesleriyle söndürmek istiyor. Biz, Müslüman proletaryasının uluslararası proletaryanın arasına katıldığı şu dönemde meşalenin dünyamızı aydınlatan ışığının korunabileceğine inanıyoruz. Proletarya şimdi bunu yapabilecek konuma ulaşmış durumdadır.

Burada milliyet tanımının günümüzde geçerli olmayan görüşleri dillendirildi. Kendilerini komünist olarak tanımlayan bazı delegeler bizim tarihsel perspektifimizi kaybettiğimizi ileri sürdü. Aksine, uluslararası perspektiflerini yitirenler asıl onlardır. Rusya'da milli sorun, ancak Rusya'da yaşayan tüm milletlerin işçi kitlelerinin sorunları

çözüldüğünde ortadan kalkacaktır. Milliyetler ve milli çıkarlar uydurma değildir, tersine, sosyalistlerin göz önünde bulundurması gereken gerçekliklerdir. Eğer biz bu gerçekleri ciddiye almazsak, Rus Devrimi bir fiyaskoyla sonuçlanır ve böylece sosyalizmin zaferini uzun bir süre için rafa kaldırmış oluruz.

Bu sorunun çözülmesinin kolay olmadığını biliyorum. Fakat bize uluslararası proletaryanın liderleri ve Halk Komiserleri Konseyi yardımcı olacaktır. Biz özellikle Biz özellikle Lenin ve Stalin yoldaşları selamlıyoruz ve Müslüman proletaryasının onların yanında olduğunu söylüyoruz.

Mollanur Vahitov

Ek B: Görseller

Ek B 1: Mollanur Vahitov 15 Yaşında iken (Исхаков, 1958, s. 7).

Ek B 2: Mollanur Vahitov'un Öğrencilik Bileti (Исхаков, 1958, s. 11).

БИЛЕТЪ № 2921

На право посѣщенія С.-Петербургскаго Политехническаго Института въ осеннемъ полугодіи 1908—1909 учебнаго года.

Выданъ студенту Экон. отдѣленія Вахитову Мулла-Нуру Мулла-Зяновичу

Помощникъ Профессора Завѣдующаго студентами

Срокъ сему билету продолженъ на весеннее полугодіе того же учебнаго года.

Помощникъ Профессора Завѣдующаго студентами

Срокъ сему билету продолженъ на осеннее полугодіе 1909 года.

Пом. Проф. Зав. ст.

Помощникъ Профессора Завѣдующаго студентами

Срокъ сему билету продолженъ на осеннее полугодіе 1910 года.

Проф. Зав. ст.

Подпись владѣльца билета: Вахитов

Ek B 3: 1917 Yılında Mollanur Vahitov (Исхаков, 1958, s. 20).

Ek B 4: Mollanur Vahitov, Politeknik Enstitüsü’nde (oturanlardan ortadaki kişi) (Нафигов, 1975, s. 125).

Ek B 5.1: Lenin ve Stalin’in yayınladığı Rusya Müslümanları Bildirisi (I).

КО ВСЕМ ТРУДЯЩИМСЯ МУСУЛЬМАНАМ
РОССИИ И ВОСТОКА

Товарищи! Братья!

Великие события происходят в России. Близится конец кровавой войне, начатой из-за дележа чужих стран. Падает господство хищников, поработивших народы мира. Под ударами русской революции трещит старое здание кабалы и рабства. Мир произвола и угнетения доживает последние дни. Рождается новый мир, мир трудящихся и освобождающихся. Во главе этой революции стоит Рабочее и Крестьянское правительство России, Совет Народных Комиссаров.

Вся Россия усеяна революционными Советами рабочих, солдатских и крестьянских депутатов. Власть в стране в руках народа. Трудовой народ России горит одним желанием добиться честного мира и помочь угнетенным народам мира завоевать себе свободу.

В этом святом деле Россия не одинока. Великий клич освобождения, данный русской революцией, подхватывается всеми трудящимися Запада и Востока. Истомленные войной народы Европы уже протягивают нам руки [1], творя мир. Рабочие и солдаты Запада уже собираются под знамя социализма, штурмуя твердыни империализма. А далекая Индия, та самая, которую веками угнетали «просвещенные» хищники Европы, подняла уже знамя восстания, организуя свои Советы депутатов, сбрасывая с плеч ненавистное рабство, призывая народы Востока к борьбе и освобождению.

Рушится царство капиталистического грабежа и насилия. Горит почва под ногами хищников империализма.

Перед лицом этих великих событий мы обращаемся к вам, трудящиеся и обездоленные мусульмане России и Востока.

Мусульмане России, татары Поволжья и Крыма, киргизы и сарты Сибири и Туркестана, турки и татары Закавказья, чеченцы и горцы Кавказа, все те, мечети и молельни которых разрушались,

Ek B 5.2: Lenin ve Stalin'in yayınladığı Rusya Müslümanları Bildirisi (II).

верования и обычаи которых попирались царями и угнетателями России!

Отныне ваши верования и обычаи, ваши национальные и культурные учреждения объявляются свободными и неприкосновенными. Устраивайте свою национальную жизнь свободно и беспрепятственно. Вы имеете право на это. Знайте, что ваши права, как и права всех народов России, охраняются всей мощью революции и ее органов, Советов рабочих, солдатских и крестьянских депутатов.

Поддерживайте же эту революцию и ее полномочное Правительство!

Мусульмане Востока, персы и турки, арабы и индусы, все те, головами и имуществом которых, свободой и родиной которых сотни лет торговали алчные хищники Европы, все те, страны которых хотят поделить начавшие войну грабители.

Мы заявляем, что тайные договоры свергнутого царя о захвате Константинополя, подтвержденные свергнутым Керенским, — ныне порваны и уничтожены. Республика Российская и ее Правительство, Совет Народных Комиссаров, против захвата чужих земель. Константинополь должен остаться в руках мусульман.

Мы заявляем, что договор о разделе Персии порван и уничтожен. Как только прекратятся военные действия, войска будут выведены из Персии и персам будет обеспечено право свободного определения своей судьбы.

Мы заявляем, что договор о разделе Турции и «отнятии» у нее Армении порван и уничтожен. Как только прекратятся военные действия, армянам будет обеспечено право свободно определить свою политическую судьбу.

Не от России и ее революционного Правительства ждет вас порабощение, а от хищников европейского империализма, от тех, которые ведут нынешнюю войну из-за дележа ваших стран, от тех [1], которые превратили вашу родину в расхищаемую [2] и обираемую [3] свою «колонию».

Свергайте же этих хищников и поработителей ваших стран. Теперь, когда война и разруха расшатывают [4] устои старого мира, когда весь мир пылает негодованием против империалистов-захватчиков, когда всякая искра возмущения превращается в мощное пламя революции, когда даже индийские мусульмане, загнанные и замученные чужеземным игом, подымают восстание против своих поработителей, — теперь молчать нельзя. Не теряйте же времени и сбрасывайте с плеч вековых [5] захватчиков ваших земель! Не отдавайте им больше на разграбление ваших родных пепелищ! Вы сами должны быть хозяевами вашей страны! Вы сами должны

Ek B 5.3: Lenin ve Stalin'in yayınladığı Rusya Müslümanları Bildirisi (III).

устроить свою жизнь по образу своему и подобию. Вы имеете на это право, ибо ваша судьба в ваших [1] собственных руках...

Товарищи! Братья!

Твердо и решительно идем мы к честному демократическому миру.

На [2] наших знаменах несем мы освобождение угнетенным народам мира.

Мусульмане России!

Мусульмане Востока!

На этом пути обновления мира мы ждем от вас сочувствия и поддержки.

Народный комиссар по национальным делам
Джугашвили-Сталин.

Председатель Совета Народных Комиссаров
В. Ульянов (Ленин) [3].

Ek B 6: MUSKOM'un Kuruluşunu Belirten Kararname.

ДЕКРЕТ
ОБ УЧРЕЖДЕНИИ КОМИССАРИАТА
ПО ДЕЛАМ МУСУЛЬМАН

Учреждается Комиссариат по делам мусульман внутренней России при Народном комиссариате по национальным делам.

Комиссаром по делам мусульман назначается член бывшего Учредительного собрания от Казанской губ. Мулла Нур-Вахитов; товарищами его — члены бывшего Учредительного собрания от Уфимской губ. — Галимзян Ибрагимов и от Оренбургской губ. — Шариф Манатов.

Председатель Совета Народных Комиссаров
Вл. Ульянов (Ленин).

Народный комиссар по делам национальностей
Джугашвили - Сталин.

Управляющий делами Правительства
Вл. Бонч-Бруевич.

Секретарь Совета Народных Комиссаров Н. Горбунов.

Ek B 7.1: Lenin'in "Tüm Emekçi Müslümanlara" Çağrısı 1. Kısım.

КО ВСѢМЪ ТРУДЯЩИМСЯ МУСУЛЬМАНАМЪ.

Въ Февралѣ 1917 г. рабочіе и, переодѣтые въ сѣрую солдатскую шинель, крестьяне сбросили въ бурный потокъ исторіи тронъ кроваваго царизма, а въ великіе, незабвенные октябрьскіе дни они мощнымъ проявленіемъ революціонной энергіи сокрушили силу русскихъ капиталистовъ и создали рабоче-крестьянское Правительство, на долю коего выпала тяжелая и отвѣтственная миссія быть первозванными знаменосцами Соціальной Революціи. Пролетарское Правительство передало землю крестьянамъ, приступило къ планомѣрному удовлетворенію нуждъ рабочаго класса, и въ разрядъ неотложныхъ задачъ внесло скорѣйшее осуществленіе многовѣковыхъ чаяній, завѣтныхъ, неугасимыхъ нуждъ и стремленій угнетенныхъ націй.

Раздробленная мятежными волнами революціи буржуазія пыталась путемъ внесенія разлада въ ряды отважныхъ бойцовъ ослабить силу рабоче-крестьянскаго правительства, но каждый разъ несла позорное пораженіе. Потерявъ надежду найти у себя на Руси силу, которая могла бы установить попранную власть капиталистовъ, русская буржуазія обратилась за помощью къ иностраннымъ биржевикамъ. И послѣдніе не заставили себя долго ждать. Разорена Украина, закованъ кандалами рабства вольнолюбивый финляндскій пролетаріатъ и грозитъ величайшая опасность всѣмъ завоеваніямъ трудового мусульманства.

Контръ-революціонные русскіе и союзные офицеры и прислужники капитала стремятся использовать одураченныхъ чехо-словаковъ для низверженія власти Совѣтовъ и возстановленія въ Россіи монархіи.

Но этому не бывать.

Берегитесь, враги народа. Пощады Вамъ не будетъ.

Знайте, что съ каждымъ часомъ растетъ, крѣпнетъ и становится непобѣдимой Рабоче-Крестьянская Красная Армія.

Помните, что еще живы безсмертные герои революціи - моряки, еще не заглохла соціалистическая совѣсть въ груди революціонныхъ, на подвигъ и на смерть готовыхъ рабочихъ.

Товарищи, братья трудящіеся мусульмане.

Часы грозныхъ испытаній переживаетъ Россійская Соціалистическая Федерація націй. Русскіе черносотенцы, поддерживаемые обманутыми чехо-словаками, пытаются удушить вольности народовъ Россіи,

Ek B 7.2: Lenin'in "Tüm Emekçi Müslümanlara" Çağrısı 2. Kısım.

въ борьбѣ за которыя пало столько мужественныхъ и благородныхъ бойцовъ. Контръ-революціонныя банды вторгаются на территорію Татаро-Башкирской Совѣтской Республики Соціалистической, неся за собой голодъ, разореніе и кандалы временъ кроваваго царизма.

Дорогіе товарищи, если вы хотите быть вольными гражданами въ мукахъ рождающейся Татаро-Башкирской Совѣтской Республики, если надежды вашего сердца идутъ заодно съ сокровеннѣйшими надеждами милліоновъ угнетенныхъ и забитыхъ, то спѣшите подъ красныя знамена Мусульманской Соціалистической Арміи. Пусть же, пусть со всѣхъ концовъ Россіи огненной лавой несутся побѣдоносные революціонные воины-мусульмане на защиту власти рабочихъ и бѣднѣйшихъ крестьянъ. И вѣримъ мы, глубоко вѣримъ, что проснувшійся къ новымъ великимъ судьбамъ мусульманскій пролетаріатъ внесетъ въ исторію революціоннаго движенія славныя, героическія страницы.

Слава исплненному революціоннаго духа мусульманскому пролетаріату. Да здравствуетъ творецъ новой міровой правды - международный пролетаріатъ. Да здравствуетъ власть рабочихъ и бѣднѣйшихъ крестьянъ.

Смерть врагамъ революціи.

Предсѣдатель Совѣта Народныхъ Комиссаровъ: В.УЛЬЯНОВЪ /Ленинъ/

Народный Комиссаръ по военнымъ и морскимъ
дѣламъ: Л. ТРОЦКІЙ.

Предсѣдатель Центральнаго Мусульманскаго
Комиссаріата: ВАХИТОВЪ.

Замѣститель Народнаго Комиссара
по дѣламъ Національностей: Фр.РОЗИНЪ /Азисъ/.

I6-е іюня I9I8г.

Ek B 8: Mollanur Vahitov ve MMAK’ye bağlı 2. Tatar-Başkurt Taburundan askerler, doğu cephesine gitmeden hemen önce çekilen fotoğraf (oturanlardan soldan beşinci kişi Mollanur Vahitov) (Исхаков, 1958).

Ek B 9: Ay Yıldız kalpaklı Mollanur Vahitov (soldan sağa: A. Malikov, Mollanur Vahitov, Nabiulla Vahitov) (Исхаков, 1958, s. 43).

Ek B 10: Mollanur Vahitov'un Kazan'daki Heykeli (kaidesinde adı yazmaktadır).

ÖZGEÇMİŞ

İlköğretimini 2007 yılında İstanbul'da, lise öğrenimini 2012 yılında Tekirdağ/Malkara Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2018 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2019 yılında ise aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Programı'nda yüksek lisans eğitimine başladı.